

અર્પણ

કૃત્ય પદ્ધતિજ્ઞતા સ્વર્ગવાસી

આત્માને

આભાર

“કાગલાડી”નો પહેલો ભાગ ખીજવાર મહાત્મ પડે છે એ જ્ઞેષ્ઠ મને ધણો આનંદ થાય છે એવું મેં જુએલું જ કે પહેલા ભાગની ત્રણ હજાર નકલ ત્રણ વસ્ત્રમાં ખપી ગઈ અને એની માગણીઓ તો શરૂ જ રહી ખીજ વખત પુસ્તક છાપવા સમયે વચ્ચે દિવસથી વિચાર ચાલતો હતો અને ત્યાં પછીના નવા કાગલો અને ગીતો પણ બની ગયા હતા એ નવા ગીતો જૂના ગીતો સાથે ઉમેરી એ જ ચોપડી નવાવવાની મારી ઇચ્છા હતી પણ છેવટે એક વિચાર આવ્યો કે એ તો પુસ્તકનું ન વધી જાય, વળી જોને જૂની મિત્રતાઓ ગમતા હોય તેને સાથેસાથ વધારે કિંમત ખર્ચી નવી મિત્રતા પણ લેતી જોઈએ, અથવા જોને નવા ગીતો ગમતા હોય તેને પણ વધારે કિંમત ખર્ચી, આખું પુસ્તક ખરીદવું પડે એ કાલુથી “કાગલાડી” ભાગ પહેલો અને “કાગલાડી” ભાગ ખીજો એ રીતે બન્ને પુસ્તકો જદા પાડ્યા છે. સાથેસાથ એવું વખવા ગમે હાં થાય છે કે, પ્રિયવાહ, ગુજરાત અને

માચાડે પણ મારા ગીતોની જે કદર કરી છે તે થોડા જ સમયમાં ત્રણ હજાર નકલ હિપાડી લીધી છે તેને માટે હું અતકરણ પૂરક તેમનો આભારી છું.

રાગઓ, મહારાગો, તાલુકદારો, સરદારો, શ્રીમતો તથા ગામડાના ખેડૂત પંચીઆઓ અને અમારા ચાલુ કપિરાગોએ સૌએ મારા ગીતોને વધાવી લીધા છે, એ મને ગર્વનો નિપય છે.

ધણા શ્રીમત વર્ગે અને રાગસાહેબોએ અગાઉથી મારા પુસ્તકોના આદક ધર્મ તેનો પ્રચાર કરી ન વાચક વર્ગ તથા વિદ્યાર્થી વર્ગમાં કરેલ છે. તેઓશ્રીનો બંને બાલુ ઉપકાર છે.

પહેલા ભાગની નકલ ત્રણ હજાર પ્રસિદ્ધ થયેલ તેનો કુલ ખર્ચ લાવનગરના તે. ના. મહારાગ કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ આપ્યો હતો.

આ વખતે પણ પહેલો ભાગ પુસ્તક જે હજાર તથા બીજો ભાગ પુસ્તક જે હજાર કુલ ચાર હજાર નકલોનો ખર્ચ તેઓ નામદાર તકરવી અપાયેલ છે સાથે મારે એટલું તો જરૂર જણાવવું જોઈએ કે મારા ગીતોના પ્રેમી અન્ય રાગઓ તથા શ્રીમતો તરફથી ઓખમણી ખર્ચ આપવા મને ઘણી ઘણીવાર કહેવામાં આવેલ છે પણ લાવનગર એ તો મારૂં ઘર એટલે ઘરમાં ખર્ચની ત્રેવડ હોય ત્યાં સુધી બીજાના ઉપકાર નીચે ન આવવું એ વંચારે હિંમ, પણ એ સૌ કોઈના હુ અતકરણપૂર્વક આભાર માનુ છું.

ખડુ જ નીકળના જાત અનુલવ પછી મારે એટલું તો લખવું જ જોઈએ કે અમારા મહારાગ શ્રી. કૃષ્ણકુમારસિંહજીને ભુરી કીર્તિની જરા સરખી પણ ભૂખ નથી દાઢ દિવસ એને ખોટા વખાણના કાવ્યો ગમતા નથી એમને દેશગીત ગમે છે,

ગરીબોનાં દર્દગીત ગમે છે, ગજગોને સાચી સલાહનાં ગીત ગમે છે, રાજ્ય પ્રજાના મીઠા સંબંધના ગીત એને ગમે છે. આ યુગમાં નવા વિચારોની ગ્રાસી શક્તિ અમારા મહારાજાનાં જોષને એ પણ મારા ગર્વને એક વિષય બની જાય છે.

હું ચારણ છું. અમારી કાવ્યકૃતિઓમાં જૂની પ્રણાલીકા ઘણીએ છે. પણ મારા પર પૂ. ગાંધીજીના જીવનની ન્યારથી છાપ પડી છે અને લોકગીતોના ઢાળોએ મારા હૃદયમાં જે રંગ પૂર્યો છે તેનાથી કંઈક મારી કવિતામાં નવાં ફલગાં ફૂટ્યાં છે અને એને જ પ્રભાવે લોકોએ મારી ચોપડીઓ ઝડપી લીધી છે એમ હું માનુ છું.

હું ખેડૂત ચારણ છું. કાંઈ કાવ્યશાસ્ત્ર ભણેલ નથી પણ મારા હૃદયમાં જે ભાવ ન્યારે જાય છે ત્યારે જૂના લોક ઢાળના ખોળાઓમાં એને પૂરીને મારા પોતાના આનંદને ખાતર ગાઉ છું.

પુસ્તક સંબંધે આર્થિક, માનસિક કે શારીરિક મદદ કરનાર મિત્રોનો હું સદાને માટે ઋણી છું.

કવિ દુલા લાયા લગ

અનુક્રમ

પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ
• ફુલાભાષની કાવ્યભોમમાં ૮-૨૪	નાટક ૬૫
ગોલ્ડિય રામકુળ વંશાવળી ૧-૩૨	દેવળ ૬૭
	પાપ ૬૯
જોગમાયાને ૧	દેવળમા દેવ ૭૦
દે'સલે ૪	દૂર રે'ને ૭૧
નવો નવરોજ ૯	ભણ્યો ન જાય ૭૨
હંસ : લોહ કાવ્યળી ૧૬	માયા મૃતીને આવળે ૭૩
લોખોળી ૧૯	રજ પૂતળી ૭૫
કર્મ કરતાં ગ્હે ૨૧	ચાકરો મગ ૮૦
કાકરી ૨૪	પોતાના અતરંગમીને ૮૫
દીવડો : માળી : વાળી ૨૬	સ્વામી કયા શોધણુ કરુ' ૯૯
ધોવા ઘો ૨૮	બાળમિત્ર ૧૦૪
સ્વાથ' ૩૦	"વાહ થોડા" ૧૧૪
જીથ ભાગે ૩૩	ગિરની યાદી ૧૧૯
૯૪૫ ૩૬	એ દિવસ કયા ગયા ? ૧૨૪
ગોધીડો મારો ૩૮	ચાણુ દેવો આવો ૧૩૧
વાણિયો ખેડે વેગ ૪૧	"એ ચારણુનું કર્મ હતું. ૧૩૩
ગાધીજીની દોકરી ૪૫	ખૂન ફૂલે ફૂંવારી ૧૩૫
હિંદ માતાનો લાડકડો વગ ૪૮	ગમા ૧૩૬
નવા પુરાણુ લખાશે ૫૧	મહતગીરી કે મજૂરી ? ૧૩૯
નગારે ગેડી ૫૩	મારા કવિ-હવનનું એ પાનું ૧૪૩
ધૂણી બજે ૫૫	માણુ માગે છે ૧૫૯
નમ હોલે ૫૭	"હવતો દીડો ૧૬૪
હાલો મેળે ૫૯	કૃષ્ણનો તાર બાગ્યો ૧૬૮
કાપલે કાઢી મેવ ૬૧	

દુલાભાઈની કાવ્ય ભોમમાં

લ. શ્રવેશ્વર મેઘાણી

કોંગ્રાની લા ૧ લો હજુ તો ઇપાવા પણ ગયો નહોતો, એનાં ગીતોની સંકલ્પના કરીને મુખપ્રમા અમે બેઉ લુદા પડ્યા હતા, તે પછી તો ત્રણેક વર્ષોનો ગાળો મારી ને ભગતજીની વચ્ચે પડી ગયો હતો. લોકમુખની લહરીએ ચઢી નહીને એના ગીતોની મુલામના જ મારે કાને ચાલી આવતી હતી. નવરા કાવ્ય-પ્રદેશો દ્વારકા ખેડ્યા છે એ બાલુવાની ઉતકંઠા વચ્ચે જ જતી હતી પણ કવિનો ખતો જડતો નહોતો.

એગા એક દિવસ દરિયા મહાસગામાથી પાંચી વજેથી મારી નાની પુત્રીએ મદ મદ હમને કહ્યું કે “ત્યા તો દુલા ભગત આવેલા, ને એલો ‘મહાસલા માધીજીની દીકરી’ એવું કાષ્ઠક બહુ મરચ ગીન ગાયેલું. લોકો ખૂબ તાજ થયા હતા.”

પણ આ સાલગીને હું જડુ રાજી ન થયો. રાખૂની માતા લેખે ગવાવા નેગ એ મહાન મગ્યાને ‘માધીજીની દીકરી’ જેવી હીનોખમા ઈધને આ ચતુસ્સૂત્રજી કવિએ કેમ મિન્દાવેલ હશે ? વિભામણુ તો ધખી થઈ એમની કવિતા કયા પત્રે વળી હશે ? એ સુગરગેઝી ગીવના જતા પ્રયાગધરી તો નદિ બની હોય ? અમલી ચાસણી ખમીગી ખાડાધારને એ કવિતાએ નવનિતાના સ્વામ ધરવા જતા શુદ્ધી તો નદિ કળી હોય ?

નિમાસજુના હીરેલીય સર્જ જવાનો એક નિન ગયા ઉનાળામા આવી પહોંચ્યો. બેટાદામા માગે ધેર ભગતજી પંજણવા બન્યા. તે

વખતે એમના અંતર પર એમની કનિ-વાણીના દૂણા રોપતુ રખ-
વાળુ કરનાર પદ્મણીજીના ઓચીંતા પરલોકનાસની ધનગલીંગ જોક-
છાયા હતી, ને ખીન્ને પ્રગાઢ ભાવ તેમના પર ઝળુંખી રહ્યો હતો
હરિપુરા મહાસલાના 'પિતામહ' મહાત્માજીના પ્રત્યક્ષ સમાગમનો.

પહેલી જ માગણી મે કરી 'મહાસલા ગાધીજીની દીકરી' વાળું
ગીત સંભળાવનાની સંભળાવ્યું. સાંભળીને હું નવી જ અસરમાં
-હાઈ રહ્યો ગાધીજીએ જેને નવાનતાર દઈ 'મહાસલા' નામ પાડ્યું
તે નવજન્મધારિણી દ્વારેસ આ શુદ્ધ આમકવિની નજરમાં ગાધીની દીકરી
સરીખી જ રૂઠી લાગે એમાં મને નવાઈ ન લાગી ને હિમાળાના
શિખર પર ગસ રમતી, ગીતો ગાતી ગાતી ધરોધર ધૂમતી, ત્રણે
લોકમાં તાળીઓના નાદ સંભળાવતી જગદગાનુ કૌમાર-રૂપ મને
પણુ ભાન્યુ એના રાસરમતા રૂપની આ શન્દ-છખી-

એક ચુડેલો ખળકે પ્રહાના દેશમાં રે

ખીન્ને ખળકે ખૈયર ડેરે ઘાટ

દેશ બેન્ને ગાધીજીની દીકરી રે

આ પકિત્તો ગાતી વેળા છવતી બની હતી વિગટના રાસ
લેતી એ ક્રમારિખના પહોળા થએલા બેડિ આ-ઓ પર ચગમતા ચૂડા
શુ તમને એ ખળર ઘાટના પગથોળા નવજગતજીમાં આગે નર્થી
સંભળાતા ? ખૈયરને વાટ ખગમતા ચૂડાની કપના, પગી—

ભુગ જૂના મસાણો જગાડતી રે

મારે હાકલ ત્યા મડદા બેડા થાય

દેશ બેન્ને ગાધીજીની દીકરી રે

એ ચરીની - પના, અને

એણે અણુમાનેતાને લીધા બાથમા રે

એને ભેમાર્યા જોળવાની માથ

દેગ ભેને ગાધીજીની દીંગી રે

એવી અરુણોદ્યાની ને લગુમતીઓના મુગલુની નાચ-અપના
મહામબાના પ્રેવરમા પૂરીને જે મારિમા-અરૂપ આ મરિએ
સગમવેન છે, તે અરૂપ દામગે મામવાસીઓને પોતાનુ લાગશે

“નવા તો લાઇ, થોડા રન્યા છે, બડ ઝાઝા ઠાલ નથી” એવી
નિ. બી નમ્રતા ગળીને ભગનજીએ ગાધીજી પગે ના પાથ ૭ સુધી
ગીને તલળાગ્યા મહામાજીને નાચના વિનન બનારીને ટેકાવઓએ
પોતાના કોડ દોળેન છે પણ ‘મો મો વાતુના બલણુનાગે’ એ ભગનજીનુ
ગીન સાલગ્યા પડી મારી આત્મપ્રતીતિ થઇ કે અમે કોઇ
દુગુ આ મરિતી માફ ગાધીજીની જારી રખાઓ લોખવાણીમા
પડી શકા નથી એવી ખુબી અનેરી જ છે.

એના ઝાલેયમા ફાદો ન ભિમરે

તો સદા એડતાગે

આ પલ્લિઓના મર્મ પગ માડ માથુ રોલે છે ગાધી જીનના
ઠાડા મર્મો પા ખવા માટે ગાધીને ગ્રિન એવી જ દિયામાથી ઉપમા
પડી છે

ઠાડા ભાગીને ના ઘોડવા માટે

ઠાળમા નન ઘોડનારો

પોતે અણેલામાં પોલ લાજે તો
પાયામાંથી પાડનારો

એ બંધી એધાણીએ જો ક્રીડાનીયા, માગ મોબીને ઝાળખી
લેજો, એવું કહેનારી હિન્દમાતા શુદ્ધ યામ-નારી છે. આમવાણી, જેના
પર અથડનતા આણી ન શકવાનો સાક્ષરી આરોપ છે એ આમવાણી,
જેને નૂતન લાવેનાં ઊંડાણો બેઠતાં નથી આવડતું કહેછો એ આમવાણી
આંહી પોતાનાં કર્વા આમથ્યેને અજમાવી શકે છે તે નિહાળીએ-

આવવું હોય તો કાચે તાંતણે
બંધાઈને આવનારો
ના'વવું હોય તો નાડાં જો બાંધશે
નાડાં તોડાવી નાસનારો

મોબીડો મારો, સો સો વાતુંનો જાણનારો !

આપા સમનોદ્ધ વિરોધાભામે આ ક્રિએ 'વજ્રાદિપિ કટોરાણિ'
જેવી જુગ્મગ્ગ સંસ્કૃત ઉક્તિઓ ગ્રાખીને ટાંક્યે જનાર આધુનિક
પામેથી નહિ પણ માર્મિકતાના નિત્યનૂતન તેમ જ ચિંતન
સમૃદ્ધિભંડાર લોકવાખા પાસેથી લેધિત છે. લોકવાણીને હું એ માટે જ
સંવેગભિતાર કહું છું. એનાં સાદાં મોયલાં ચક્રો પર મનમાન્યા ઘાટ
ઊતરી શકે છે. દિવમે દિવમે મારી આ અદ્ધા દદ બનતી જાય છે કે
લોકવાખામાં દાઢ બીજા કનેથી ઊઝીતી ન લીધેલી, દાઢ પણ મનોનુ-
ભાવને પ્રકટ કરવાની આંતરંગન તાકાત પડી છે.

'Sun Never sets on British Empire' આ મુખસિદ્ધ

ગુમાન-વાક્ય ભગતજીએ ક્યાંકથી માંભણ્યું હશે, સાંભળ્યા બેશું જ એને પકડ્યું ને કાન છાલી કાનમાં નાખ્યું—

સૂરજ આંટા ફરે એવો હુંગરોઃ
ઈ હુંગરાને ડાલાવનારો—
મોલીટો મારો

આ ભાવને વિશેષ વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરવા જેવો હતો.

એ જ કલ્પના-અમલૃતિનાં જૂનાં ને સૂતાં ખેતરોનાં ખેડાણક કરીને ભગતજીએ ‘વાણિયો ખેડે વેર’ વાળું ગાંધી ગ્રવનનું ગીત ઊતાર્યું. એમાંથી હું કેટલીક પંક્તિઓ ટાંકું ને કેટલી પડતી મુકું? એમાં વણેલા ભાવોનું શિખર તો એના અંતભાગમાં છે.

અંગ વેરાવે ને શીશ ખંડાવે
લૂંટાવે ઘરખાર,
વીર વહેવાર વાણિયો ને છે
નમતું એ તલભાર.

માતાજીની નોખત્યું વાગે છે
લીલાં લીલાં માયડાં માગે છે
સૂતાં સૌ માનવી જાગે છે.

ગાંધીજીની વણિક તરીકેની જ્યવહારદક્ષતા ખતાવી : ધૃતિદાસ—
પાને ઉત્તરવગ નામો નોધાવી મયેલા એ પીરસેન, સગાળસા, જગડૂસા
વગેરેના દાખલા દઈને કવિ ભાષે છે કે વાણિયો ખીર્ન અર્ધા બલિ-

દાનો દેશે, નહિ કબૂલે એક તલ્લમાર પશુનમનું તોળવાનું; નહિ કબૂલે
એ કાઈ માનહીણું સમાધાન.

એવી એવી લાક્ષણિકતાઓને પકડનારી કવિદષ્ટિ નક્કર ધરતી
પર જામેલ છે. કવિતાના સર્જનને માટે અનુભવોની સામગ્રી, માહેતી-
ઓના ભંડારો અને ઝીણી ઝીણી જીવનવિગ્નનોની સમૃદ્ધિ અનિવાર્ય
છે. એકલી જિભિં-મૂડી પર કવિતાના કસમ ચાલી શકતા નથી. પ્રેરણા
પ્રેરણા એવું જોને કહીએ છીએ તેની પાછળ તો પરમેશ્વરી ધારો
છૂટે તેવા કષ્ટપ્રદ ઉદ્વેગનું જોર હોય છે. ચાતુરી, અનુભવ અને
સંપ્રદાયશક્તિના ધણીને જ કલ્પનાનાં વરદાન સાંપડે છે.

એક ગીનમાં (દિંદમાતાનો લાડકો વર) ભગતજીએ ગાંધીજીને
સારી ભુક્તિથી અને કાંડેથી પચાવ્યા છે! એ ગીત પણ
એમને આપનારી છે હસ્તિયની ધરતી. જરાજર્જરિત રાષ્ટ્રમાત.ને
હાથેથી મહેનતની ધંટી મકાવવા માટે દીકરાઓએ વધુ લઈ આવવી
જોવે ના !

‘માના દુઃખ ખાતર પરત્વીએ છીએ.’ એવું બંદાવું કાઢીને તોરણે
ચડ્યા તૈયાર તો ધણા ય ગયા થયા, પણ—

મુણી માંડવડાની ન્યાં સામગરી
લગનો લખિયા પછી લાગી ગિયા

કેમકે એ લખમાં તો—

એને પોંખણ કાળ તણા ગણુ છે
એને માંડવડો તો મહારણુ છે
તલવાર તણાં એને તોરણુ છે

બાનીવામ તણા એ ઉનાગ તણી મહેમાનીમાં જેલ તણાં ઘર છે
લલકાંગે એના મહુ ગીતડીઆં, હિદમાતનો લાડકરો વગ છે.

પોતાના શીશુ શ્રીફળ દાયમા લગને ડેશરીયા રૂપી પીપી મોજેનો
નરસા વગ માધી બ્યારે વ્યારીનનાના માડવડા લાડી પાપુના ચાલ્યો
ત્યારે—

મગજે એવી દારૂની શેરી હતી
એમા આગ લગારેક જેરી હતી
ભેળી વાયુના ડોપને લેગી હતી
વર ઠેક થયા, પછુ ભાગી ગયા, નલમડળમા એની ઝાળ ગઈ

તે વખતે એકના નરગજ મનમોહન વગ—

એક દાગનો થાળ ત્યા પીરમિયો
વિપ વાળો કમાર એ ખાઈ ગિયો
પછી પેટડીઆમા પચાવી ગિયો

સુખડાગી હતી, મુકુમાગી હતી, હતી નામ ન્યત તગ્તા સુદગી,
એને મોહિની મોહનની પ્રગટી, વરનાગ હતી કંઠમાય ધરી

ભગવંતની નિતા આ ગીતે નસા યુગના ગોમા ઝમોગાતી ચડી વ
પોતાનુ ધડ, મ્હાયેનુ કા યત્ત પાતગુ પડવા કેતી નથી એના
ગીતોનો ચમ્દ-મગેડ વડુ ને વધુ ચોમ્દર, વધુ ને વડુ મગીતમય,
વડુ ને વધુ દ્રવતો અન્યે છે મગતત્વને અમદૃનિથી વચિત મગીતે

જ દાનુ' બનાવી શકાય છે એ વાત જૂઠી છે. લોકબાગ્ય અને લોકબાગ્ય બનવાને માટે તો કવિનાએ બિચારાનું સ્વર્ગોપ અર્થઘન, અમરતૃતિમય અને માર્મિક બનવું જોઈએ. તે વગર જનના એ કવિતાને પેશનપેટી સુધી ક'ટાપક'કે સાચવી શકશે નહિ. એ.વાતની માથિની તમે આજે અવગે. જોવા પુગતન લોકસાહિત્યમાં જોગો. ચાળાપીયા ચળાઈ ચળાઈ, ગળાણમાં ગળાઈ ગળાઈ, મજબૂત રહ્યાં છે ફક્ત એ જ પદો ને મૌકિનકા, જેમા ઉત્કૃષ્ટ અમરતૃતિ-તત્ત્વ હતું.

ગાંધીજી, સમુદત્તન ઇત્યાદિ વિષયો પાછળનું કાવ્યતત્ત્વ પડીને લોકકંઠે મૂકનાર ભગતજીએ આ પીઠ ભાગમા જુદા જુદા જે કેદ-લાય પ્રયોગો અજમાવેલ છે તે તેમના કવિત્વની પ્રવાહીતા બતાવે છે. જોગમાયાને, નવો નવરોજ, કેસલો વગેરે જૂલણા-દાળે દાળેનાં કાવ્યોમા મરોડ ચાલુ કરી રેલીને લીધેલ છે. જેમ કે-

નાવ મધમાગરે આજ રજપૂતનું
તોય રજપૂત હા લેર કરતો,
દેશ જેનો ગયો વેશ જેનો ગયો
પણ હજી મછ પર હાથ ધરતો;
ખમીર મૂટી ગયું જોર વતનું રહ્યું
ફક્ત વાતુ રિયુ, ભાગ પીધી,
ઘેન એનાં ચડયાં, ભાન ભૂલી ગયો
લક્ષ્મી પગદેશીએ લૂંટી લીધી.

એમ રાજપૂતને ફિરકાસ્તી યુગદષ્ટિ ચાલુ ગઈને આ કવિ-વચ્ચે વચ્ચે સાચી રાજપૂતીને જે નાદેવલવશાળી પંકિતયા બિન્દાવી અતી-

તનાં મસાળોમાથી એવી કરે છે, તે નાદવીજત તો નિદાળો ! —
નિદાળો નદિ સાલગા ! —

દેશ લૂંટાય જ્યાં ધાડુ કાળી પડે
ગડડડે દુશ્મનોનાં નગારાં
મળગતાં ગામડાં ઘેર ધાડાં ચડે
ઝડકડે નાળ મોટે અંગારા
વાત કરજો ધણી કોઇ હો તો ધણી
પ્રમના સરનો ધાય ભેટો;
કાળજાં વેરતો માદ જ્યાં માંભજો
કેમ બેઠી રહે દારિ બેટો !

તાલી ખાડાધાના જાગ્ય શી મીકાલી નું નથી મુશ્કાલી આ
પતિ પર પંક્તિઓ ?

અને એના મેંછાની ઝડી પશુ જોગમાયાના પુત્રને છાજતી છગથી
જ વન્ને છે, કોઇ કાઇ મેંછા તો ક્યેનું પાર કરી નીકળે તેવાં માવ
નવીન છે, પણ એ તો ચારણ-વાળીની પુરાતન નવીનતા છે.

દેશ હાડ્યો રચાતાજ એ દારિયો
માંમનો કાંક પરચો બતાવો,
બાપ કહી કહી હજી પાય તમને પડે
જન્મ બાપુ તણી કાંક લાવો,
છોડ મધજા મર્યે બાપ કેના ચશે !
બાપની કાંક ફજ્જુ બજાવો.

વાણી અને વિચાર બન્ને ઢાળના ઢાળાવમાં ઢગિયાં આવે છે. પણ એ વાણી ને એ વિચાર, એ મરોડ ને એ શબ્દ-વિક્રમ અંતઃક્ષોભના પાતાળગુટ ફૂંડમાંથી જાડે છે તેટલું એ શાયશે, ન વિસરી જશો. રાજપૂત હાકારોને, રાજા મહારાજા અને રાજરાણાઓને ફિટકાર અને ખિરદાવણ એમ બેઉ પ્રકારે કવિતામાં લગાવતો આ ચારણ 'નવો નવરોજ'ના કાવ્યમાં પોતાના અંતઃક્ષોભની વધુમાં વધુ તીવ્ર કાણો અનુભવી રહેલ છે. સમૃદ્ધતાંત્રની વિપત્તિ સામે રાષ્ટ્રશક્તિઓને આવી મરોડદાર કવિહાકલ એક્ટી ને અટૂલી છે. ભગતગુએ રાજા મહારાજાઓને કલેજે એ કાન્ધ-ચાળાખા રૂ.ર જઈ જઈને ફટકાવેલ છે.

એ એક પ્રયોગ; ખીજે પ્રયોગ ભગતગુએ ચિંતનપ્રધાન કાવ્યોને પણ સુદીર્ઘ હોદામાં બિતારવાનો કર્યો છે.

'કર્મ' કર્તાં રહે' એ કાવ્યમાં વિધના છવનવાથી તરવોની અવિસ્ત કર્મલીનતાનું એમણે એક એવું કાવ્યમય દર્શન કગબું છે, કે આપણને પણ એ પાપાણીને જાણે ઉદ્ધમમાં પ્રેરે છે :—એ આપું જ કાવ્ય નિર્મલ, સુલક્ષિત અને મનોહર કલ્પનાઓથી ભરપૂર છે.

આલના થાંભલા રોજ બિલા રહે
વાયુનો વોંઝણો રોજ હાલે
ઉદય ને અસ્તના દોરડા ઉપરે
નટ બની રોજ રવિરાજ મહાલે

આલના સ્થંભોની કલ્પના કરો, ત્યાં તો વાયુનો વિરાટ વાજણો નગર સામે વિસ્તરી રહે છે. તેટલામાં તો નવીન જ કલ્પના, ઉદય અસ્તના દોરડા પર ચડેલા ઉદ્ધમવંત નટના સૂંની કલ્પના આપણા અહોભાવ ઉચ્ચસાવે છે. એ કલ્પના કરીએ છીએ ત્યાં જ આપણી સામે—

બાગની સાગની પડી જતી પડી જતી
ગત નવ મૂર્તિ હાથ અરે

૧૭ —

કર્મવાની બધા કર્મ કરતા ગહે
એમને બિધવુ કેમ દારે ?

અરે પડી તો પના પડ પનાએ —

કવ રોગી જની રોગ બેડો રહે
ગોગ ગોગ 'તણી રમત માડી
તાગ્યા તેડને રોગ આટા ફે
ને નજી બેનતા એવ છાડી

સ્થિ નુવન્તાની આસપાસ, તા તાગ્યજ્ઞને માગે આમિષ્ય
ગોગ ભૂમિની નમતી ઉપમા ગોતી મહનાગ મવિનો અનભવમવો
જગ વિનુવ હોવો જોષ્ઠજીને એ ગ્રામ્ય ગમતમા વન્ને એમનાગ
છાપ્પે 'રોગી' એવાય છે એ ન દરે ફેરે, કે ન મો પશુ દેવે
તે પડીતી છવતી કે પના તો આ ની-

બિધતી વસુધરા એડ પડળા લગી
એડતુ કર્મ : એથી ન રાને,
વા રો તે દિદિ અવગ પડખે થશે
તે રખત જગતનો નાગ ધાગે.

પાશ્ચાત્ય ખગોળ વિદ્યાના દિશાને આ મુખના સાવ જોગી છે 'નં'
પૃથ્વી તે રોગ પાના બહે છે પશુ મવિના એસમા અવાનીત

ખગોળનો નહિ, પ્રાચીન પૌર્ણીય ખગોળનો ન્યાય છે. તે તે સર્વોપરિ
મૌદ્યભયુ દમ્ય ખડું કમી તો ઋતુઓની કલ્પના છે

ઋતુ ય મધ્યમી મળી ફેરવુદ્ધી ફરે
ઢોઈ દિ' તે નહિ ગાથ બેને,
કર્મ તેણે અહુ મગ ફરવા તણું
એકને ઘેર બીજી ન ચેને,

અભ્યક્ત્યાડેના જીવન-તરનને તાણું ને સ્ફૂર્તિમય નખનાગ આ
અભ્યુઅણું—અપાપી રિરાટ ગતિશીલતાનું મોતન ભગવન્ની પાગની
કલ્પના ગપત્તિનો વસંત-ફાલ દેખાડે છે. એનું અવરૂપ જ નનન-
અવરૂપ છે એમા આપણી અમ્મુનિના હિરનગની ગાયનિ-ગેયણા છે.
એમા શમ્દતુ સગીત અને ભાવ વચકતી કલ્પના મમનુષાએ ખૂલે છે.
એ પ્રિતાનો ભાવ-નિષ્કર્ષ તો આ છે કે—

ભારતી આરતી નાદ ઉચ્ચારતી,
(ત્યા) ગાધીને હોય આરામ કયાધી ?

આ ચિત્રતપ્રમાન પ્રિતાની પડખોપડખ નીજે પ્રયોગ અન્યો-
ક્તિઓ સ્વપાનો છે હસ, લોહ, ગયળી, દીરો, માઝી, પાળા
વગેરે જડ ચેતન તરવોમાથી માનવ જીવનને માટે સુમેધક વિચારથી
ભરેલી મિમાસા ખેચનાતી એ રીતિ બેશ અમ્મુત રંગે તમામ
સાહિત્યમા જૂની છે, ગુજગતી કવિતામા પણ તેના પાદચિહ્નો ગણા
પડ્યા છે. દવપતશાહી કવિતાનું એ એક મહામોતુ ધન હતું. ડોઝ-
રાને એ દવગત-પદો ઝડ દેશે તેમ જ હેડે ચડી જતા. આપણે
દવપત-પદોને ત્ય ત્યા, તેનું એક કારણ કાચ દશે છે કે કવિતામા
એકનું કાવગપડ ને એમ્મી ડગમનની ખુબી આપણે નથી માણી

શકતા. કૌતુહલપ્રેરણા સમસ્ત સાહિત્યની અમરમાં આવ્યા પછી
આપણે ઊર્મિરંગી, વાદ્યગોષ્ઠ અને મીઠું દિવદલ દેતું પ્રથમ
સાહિત્ય માગીએ છીએ. ભગવતના આ અન્યોક્તિ-દુયકાઓ
ઊર્મિરંગે ગંગાયા હોષ નદી સ્ફૂર્તાદાયી સુબોધ-છટીઓ મર્મા આપત્તી
મખીપ આવે છે. તેમાં પણ તેમની ફાવટ કેવી આવી શકી
છે તે બનાવતું 'હાથી' કાવ્ય વાંચીએ. કેવો વીર્યવંત, કેવો
અભાવશાળી, કેવો પ્રતાપી ગજગજ હશે !

પથુ પખી હતાં લપતાં છપતાં
મુણીને વનરાજ મંતાઈ જતા
એની હાકથી હુંજરડા હલતા
એની મોટપ ઉપર એ વનમાં
મહુ દિવસ સૂર્ય હતો તપનો
એને છોડે હજારોનો સાથ હતો,
એ હજારેક નારીના નાથ હતો.

આમાં પ્રત્યેક પદ્ધિતું યોગ્ય ગજરાજનાં પડતાં આવનાં
મમવાને પ્રત્યક્ષ કરે છે. કાનમાં એના પદોણ પગડાય છે. શબ્દોમાં
નેમ જ સગીતમાં, ભાવમાં એવા પ્રભાવનો અમનરથ થયો છે.
પછી એ દિન એનો કાળજીના પહાડને પણ ગંભીર પાડતો ગજગજ
એ તળાવના કાદવમાં ખૂટી ગયો. એની આર્ત ચીમોના ગોગ થયા.
અહુ અજગાધને ઝવચ માટે એને કેટલી હદ શુદ્ધ વચખાં માર્યાં!—

મુણીને ભગતાં ભસતાં એ
તળાવને કાંઈકે જ્વાનોએ પાવ ધર્યાં
મગ્ધા વખતે ગજગજ ભૂલ્યો,
એણે જ્વાનોને કાઢવા સાદ કર્યાં !

મરવાને સમે એની મતિ કેવી અકળાઈ ? એ પોતાની ‘મોટપ’ને જૂઠી ખેડો. એને કાગતું કવિહૃદય ને ફિટકાર આપે છે, ને સ્વયંમનું સ્મરણ કરાવે છે, તે તો જુઓ !—

તને કાઢશે ના કદિ શ્વાન લલા,
ચુપ થા ચુપ થા પરલોક જતો,
તારી મોટપ ‘કાગ’ કે’ સંગ લઈ
મરી બા ગજ તું હસતો હસતો !

લલલલેરા માનરીતી જીવનલગ્ની મદતના, મૃત્યુની ઓચીતી કાણે ને કંગાળ હાલ થાય છે તેનું આ ચિત્રાત્મક કાવ્ય દલપતશાહી કવિતાના હાપણુ—તત્વને આતમ-વેદનાના રંગે ભોળવાને ઊર્મિમય વાણીની અસાધિક બ્રમિકા પર ઊડાવી જાય છે. કવિઆત્મા વિનોદ કે દીપ્ત શી રીતે કરી શકે ? દાવકાઈ તે કઈ રીતે રાખી શકે ? એવી તટસ્થતા કવિ નથી રાખી શકતો. એક વિભૂતિવંત આત્માના વિનાશની ઘડીએ એની માનસિક અધોગતિ વિભૂતિપૂજક કવિથી શે જોઈ કે સહી શકાય ? મરનારની મનોગતિ કવિના અંતરમાં આંહી ને સંવેદન જન્માવે છે તે જ દલપતશાહ કવિના અને ઊર્મિરંગી કવિતા વચ્ચેની એક પાતળી સીમા—ઘેરી બતાવે છે.

આ કવિતા સ્વાધાનો પ્રસંગ ભગતજીએ મને કહેલો છે. આ પ્રસંગે એમના મન પર એટલો બધો તીવ્ર સંદોહ જન્માવેલો કે એ શ્વાનોને સાદ કરતા ગજગજ રૂપી સૃદ્ધને પોતે પા જ ક્યાક પછી આ કવિતા ગ્યોને સંલગ્ન થઈ હતી. ને આ કવિતાએ એ ‘મરતા ગજગજ’ની મોટાઈને શ્વાનોને વધુ સાદ કરતી અટકાવી પણ દીધી હતી.

જ્યારે જ્યારે મગીએ ત્યારે હું તો એમના લોક-વાણીના

આ નવીન સર્જનમાંથી એ ચૂક્યા નથી માટે એ મારા વિશેષ અભિ-
નંદનોની વસ્તુ છે. પ્રગતિ એટલે દેર કપાઈ જઈ પતંગના ડાગળીયાનું
જે ચક્રુ તે નહિ. પ્રગતિ એટલે તો રાત્રિની દિવસમાં ને દિવસની
રાત્રિમાં વિલીન થવાની જે નિઃશ્વ મુલ્લાયમ ગતિ છે તે. પ્રગતિ એટલે
આપણા જ્ઞાન-અવાહનું એનાથી મહત્તર અવાહોમાં મૂંગાં મૂંગાં મળી
જવું તે છે. ભગતશ્રી કાવ્ય-વિદ્યા નહીં કાવ્ય-નંદિમાં એ જ મિસાલે
વિલીન બનતી રહી છે, ને બનતી જ રહેજો.

કંઈક વાણીના ઉપાસી ચારણો પણ અમારા ચિંતનપ્રધાન
કવિનાના ઉપાસક સાક્ષરોની જેડે એવતાના તત્વનો અણુગમે એવતા.
કાવ્યની મર્દાઈના તેમના ખ્યાલો સાંકડા હતા. રાજદરબારોના ગિરદાવણુ-
હારે ઝૂંપડાંનાં ગીતોથી ધણે દૂર, ધણે જાંચે રહેતા. પૌગંધાવંતી કવિતાનો
તેમનો ખ્યાલ દસવા જેવો હતો. ભગતશ્રી પણ, શરૂ શરૂમાં તો
ટીકાને ને હાંમીને પણ પાત્ર થએલી એમ રચનાઓએ આ ભણા
એળા, નિષ્કપટ ચારણ ભાષ્યોને વેળાસર પ્રતીતિ કરાવી કે કવિતાનો
પ્રાણુ તો એની સગવડ ને સુંદરતા છે. કવિતાની એટ એની સકળ
પ્રકારના લોકભાવોને ઝીંકવાની શક્તિમાં રહેલી છે. તેઓ ભગતશ્રી
કૃતિઓ હવે તો હોંશે હોંશે ગાય છે, ને વિદ્યામણિ દેવિપુત્રો પણ વિના
કૃષ્ણાએ દુલા ભગતને પોતાની આગળ ચલાવે છે.

મારો પ્રધાન હેતુ એક મિત્ર ચારણના કવિતા-પંથના આ મગરો
દેખાડીને તેની એકલાની જ્વાલા કરવાનો નથી. પણ એ તરફ આંગળી
ચીંધાડીને એ વાતો બતાવવાનો છે. એક તો દેવીના તનુજને, આ દેખજો
તમારી પોતાની જ 'જ્વાળી' ની કૂંખી કૂંખી, વાળો તેમ વળે તેવી
અને પાંચી સમજેના ધાવ સમી તાકાત. માટે તમારી વાગ્માયત
વિદ્યાને કાંઈ મધુ સંજોગોમાં લીધી ન લેખતા.

ને બીજું બતાવવું છે મારે અમાગ શિષ્ટોને ; કે અત્યાસી
પગેશન હાલતમાં પણ વિદ્યાનો અગ્રગત પુરાતન વાસ્તો માયવીને
બેઠેલી આ જાતિને સરસ્વતીપુત્રોની એક સુન્ધા સમજાવે, એને
વીખારા ન દેવે, એને બીજો ધધે ન ચણવે, એનાં આત્મગૌરવનો
તેજોવધ ન કરવે.

મેં સાંભળ્યું છે કે મુંબઈ મરકારે ગુજરાતની એક સંસ્થાને
પુરાતન માહિત્યના પુનરુદ્ધાર માટે મોટી'ગકમ અર્પી છે. અણ્ણલ કામ
જ નથી કરતી, કે એવાં ભડોળો આ ચાગ્યુ જાતિના ઉદ્ધમવંત વિદ્યા-
ગ્તોને સુઘાર્યમાં રોકવામાં શા માટે અગ્રસર નથી થતાં !

રામ બનો મહારાજ

સંવત ૧૯૬૨ની શ્રાવણ માસમા નેક નામદાર મહારાજ સાહેબ આગળ તેઓ નામગામની આજ્ઞાથી ગમ્માણીની કથા મેં વાંચેલી. કથા સમાપ્ત થયા પછી ચાંચુની મીને મારે કંઈક આશિર્વાચન કરેલા બ્લેઈએ.

એ વખતે આત્માના ગમ્માણીના જ લખુશર વાગી ગયા હતા બ્લેઈએ “શ્રીગમ” અને “ગમગન્ય” એ ગાંઠો દેશે આપ્યા.

ભેરવી

રામ બનો મહારાજ અબ તુમ

ગમ બનો મહારાજ.

પાલન શત્રિ ધર્મ પુનિતકા, ગામ બદાવન વંશ ચગ્તિકા,
ચમ મુધાગન મુનિ કાશિકા, ગોહિલકા શિસ્તાજ—અમૃત

પાલન બચન મુમત પિનાકા, દુષ્ટ નરનનો દંડ વતકા;
ભાઈ ભરન મમ પ્યારિ પ્રતકા, શમગિકા ગરીબ નવાજ—અમૃત

અનુર ચિતાશ ચિત્ત ચગ્તિકા, પંથ પુનિત પદ પુણ્ય પવિત્રકા,
મુધીવ મમ મહાયક મિત્રનકા, વાલી અધમ કે કાજ—અમૃત

ગવન મમ મમ દુષ્ટ નરનકા, આંગ અનુર હલ કુંભકરનકા;
વિખિણ મંગ અવ્યય શણુનકા, ન્યાયથી આગ પાજ—અમૃત

“કૃષ્ણ”નામ લાગદિ અતિ નીકા, શુન અંકક ગોહિલ કુલ ટીકા,
“કાગ” કહે હમમેં મુલસીકા, તારનકાજ બહાર—અમૃત

“ત્યારે કૃષ્ણ બુધાલ પ્રબલિત કારણ-દારને હેશનિકાલ કર્યો”

ના મહારાજ કૃષ્ણકુમારસિંહજી
“રામ બનો મહારાજ”

ગોહિલ રાજકુળ વંશાવળી

ભાવનગર.

ગાદીપતિ,
રાજ્ય વર્ષ
તથા રાજધાની.

તાજુવા લાયક હકિકત.

ભાષાત.

૧ એનકેટ

પ્ર. સ.

૧૨૫૦-૧૨૬૦

એનકેપુર

મારવાડ પ્રદેશમાં સૂણી નદીને કિનારે
ખેસમ ઉ. ત્યાંથી ગોહિલ રોજકેટ પ્ર. સ.
૧૨૫૦માં સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા. તેમણે રોજ-
કપુર વસાવ્યું. એજકેટનાં કુંવરી વાલમ-
કુંવરયાને ભુનાગદના સંખેઝાર સાથે
પરણ્યાયાં દતાં. બીજાં કુંવરીને મૂળીના
પરમાર સુભંતસિંહજી સાથે પરણ્યાં દતાં.

... જોધાજી -- દુધાજી -- હવુજી
ગામ જન્મરાણા ગામ તુરખા ગામ બગડ
ખાનસિંહજી -- દુધાજી
ગામ દાદમ ગામ પાળીયાદ
વીસાજી
(ખસીયાના વડના)
ગામ ખસ

રાજકેટ

૧૨૬૦-૧૩૦૯

૨ રાજકેપુર

રાજકેટ રાજકેટ વસાવ્યું. રાજકેટમાં
ગાદી રયાળી. દિલ્હીના અલ્લાઉદ્દીન ખીલ-
જીની દોજ સામે લડતાં પ્ર. સ. ૧૩૦૯માં
મરણા. વળાના રાગન ત્રીજા એલવવાળાએ
અતિહત્યા કરી હતી એટલે રાજકેટને તેને
મારી વળા છતી લીધું હતું.

... સારંગજી -- શાહજી

લ્હી

પાલીતાણા

દિલ્હી તાજ અસાહીન ખિલ્લ પ.
સ. ૧૨૯૫-૧૩૧૫.

૩ મોખરાણ મોખરાણે ઉમરાળા, બીમરાદ,
૧૩૦૯-૧૩૪૭ ગોખરા, યોધા હતી લક્ષને પીરમોટમાં
યાસ કર્યો. ખરારી બાલનશા પીર તેમના
પર પ્રસન્ન થયા હતા. મહમદ તથાવળના
લશ્કર સામેની લડાઈમાં માર્યું ૫૩૫૫ ફઝી
મોખરાણનું ધડ બાદાદુરીથી લક્ષ્ય હતું.
સમુદ્ર પર લડાઈ કરનારા આ પ્રથમ ગોહિલ
ગણ હતા.

દિલ્હી તખ્ત મહમદ તથાવળ પ. સ.
૧૩૨૫-૧૩૫૦.

કુશરણ

૧ ૧૩૪૭-૧૩૭૦

કુશરણ ઉડ સરવિયામાં હાથસાળી ગામ
છે ત્યાં ગયા હતા. બાદશાહી ફોજ ગયા
પછી પોતાના પિતા મોખરાણેએ જીનેલ
સુલતક પાછો હાથ કર્યો.

ધોધા

... સમરસિંહજી : સમરસિંહજી પોતાના
(ગજપીપળા) મોસાળ ૨.૭૪૫૫૫
(નદિદ) ગયા. ત્યાંની ગાદી તેમને મળી. સમર-
સિંહજીએ અબુલ્-નસિંહજી નામ ધારણ કર્યું.

૫ વીજીજી
૧૩૭૦-૧૩૮૫
ધોધા

વીનાજીનું મોસાળ દાયદહથી ગમના
સરેલા રાજપૂતોમાં હતું.

૬ નાનોજી
૧૩૮૫-૧૪૨૦
ધોધા

દાકાર કાનાજીના બહેન ચાંપાનેના
પતાઇ રંગોળ (જયસિંહદેવ) સાથે
પરણીયા કરતાં કાનાજીનું મોસાળ મૂળીના
ખસાર રાજપૂતોમાં હતું.

... રામજી — રૂડાજી
રામજી અને રૂડાજીના પંડોને ધોધારી
ગોદિલ કહેવાય છે. રામજીને તેમના ભત્રીજા
સારંગજીએ જીખરલા, બડેલી, અગિયણી અને
મોણપુર તંખાનાં બત્રીસ ગામે આપ્યા હતાં.

૭ સારંગજી
૧૪૨૦-૧૪૪૪

સારંગજીના કાકા રામજીએ રાજ્ય
વડીલટ હાથ કર્યો હતો. રામજીએ સારં-
ગજીને અદમદાવાદના બાદશાહ અદમદ-
શાહના લશ્કરમાં સોંપ્યા હતા. ત્યાંથી સારં-
ગજી ચાંપાનેર-કાળીયાકાના કુંભાર ભોળ
તથા મહંત પ્રતાપગિરના પ્રચન્દથી પાછા
આયા. પોતાના ડુંવા પતાઇરાજોળ બચ-
સિંદહેવની મદદ મળી. (ત્યારથી રંગોળ
મહેરાવા.) લાકીના દુરુજવાવા તથા ચારી-

જેમલજી

આધાર (પાત્રીતાલ) ના નોંધવૃત્તની મદદ
લઈને ગાદી મેળવી કાકા સામંજસે ૩૨
ગામ આપ્યા.

૮ શંખદાસજી

૧૪૪૫-૧૪૭૦

શંખદાસજીનું મોસાળ હાથમની ગામના
સરંકેયા સંજ્ઞાલોમા હતું.

ઉમરાળા

૯ જેતાજી

૧૪૭૦-૧૫૦૦

ઉમરાળા

જેતાજીનું મોસાળ ભાદરો ગામના
નાળા ગળપૂલોમા હતું.

૧૦ શંખદાસજી

૧૫૦૦-૧૫૩૫

ઉમરાળા

શંખદાસજી કાશીની યાત્રા કર્યા મયા ...
હતા. મેનાડમા પત્ન્યા હતા. ચિત્તોડપર
માળવાના મહમદ ખિલજીએ યત્ન કરી
તે લગ્નમાં મળ્યા.

ગંગદાસજી

ગામ અગાડી

મોગલ બાદશાહ જામરૂ ઈ. સ.

૧૫૨૬-૧૫૩૦

૧૧ સરતાનજી

૧૫૩૫-૧૫૭૦

ઉમરાળા

સમઘસજી પોતાની પાધીયા ચાલિ-
ગ્રામની મૃતિ ગખતા હતી. સમઘસજી
વઝાઈયા મરાયા એટલે તે મૃતિને લેવા
મટે સારગજીએ શિહોરના દેવે ચિતોડ
મોકલ્યા હતા.

મોગલ બાદશાહ હુમાયુ ઇ. સ.

૧૫૩૦-૧૫૫૬

૧૨ વીસાજી

૧૫૭૦-૧૬૦૦

ઉમરાળા

અને

શિહોર

વીસાજીએ શિહોર લીધું. ગદ બખાલો.
ભની અને રણા બાલપો વચ્ચે શિહોરમાં
તકરાર થઈ હતી. વીસાજીએ શિહોરમાં
ગાદી સ્થાપી. શબ્દક્રિ પિંગ્વશીઆઇ નરે-
લાના વડના ગદરી ભાયાભાઇ નરેવાને
આશ્રય આપ્યો.

... શાહુલજી

ગ્રામ અધેવાડા

લીમજી

ગ્રામ ટાણા

... દેવાજી

ગ્રામ પછેગામ

દેવાજીના વંશજે દેવાગી

ગોટિલ કહેવાયા.

... વીરાજી

ગ્રામ અવાણીયા

વીરાજીના પુત્ર વાજીજીના

વંશજે વાજાગી ગોહિય

કહેવાયા.

... મોસાજી

ગ્રામ નવાણીયા

મોગલ બાદશાહ અકબર ઇ. સ.

૧૫૫૬-૧૬૦૫

૧૬ ધૂનાજી

૧૫૦૦-૧૬૧૯

શિહોર

ધૂનાજીએ નોંધવુંજી (ગારીયાધાર-
પ.લીતાજી) ને લોભા પુમાણુ સામે
મદદ કરી હતી વળા પામે વેળાવદર ગામ
છે ત્યાં લગાઈમાં ધૂનાજી મન વ્યાન્યા.
તેમનાં ઘણી સતી થયાં.

ત્રિગલદ બ્રાહ્મણાદ જહાંગીર ઇ. સ.

૧૬૦૫-૧૬૨૭

રતનસિંહજી

૧૪

૧૬૧૯

૧૬૧૯-૧૬૨૦

શિહોર

પુમાણુ, ખમ્મીયા અને સર્વધર્મીઓએ
કનાડ પર હુમલો કર્યો હતો રતનસિંહજીએ
તેમની સામે જીત મેળવી પણ લડતાં લડતા
માઝની ગામે મરાયા.

હુરભમજી

૧૫ ૧૬૨૦-૧૬૨૨

હરભમજીનાં કુંવરી લીનાજીયા કચ્છના
મહાતંત્ર શ્રી ભારમલજીને પરજીઆ હતા.

શિહોર

લીમજી — કશીયાજી
ગામ હળીયાદ ગામ લડલી

...ગોવિંદજી: ગોવિંદજીના વંશજો ગોવિંદજી
ગોવિંદજીએ કહેવાયા.

ગોવિંદજીના જો પુત્રો જયસાલજી અને
હરીજી. જયસાલજીને લંડારીયા તંખાનાં
ગામ ગિરમમાં મન્યાં હતાં. હરીજીએ
કુંડ જીતી દિહોર વસાવ્યું.
...સારંગજી

૧૬ અખેરાજલ

પહેલ.

૧૬૩૬-૧૬૬૦

શિશુદ્વાર

અખેરાજલ નીનખરુયાં પોતાની
 માતૃશી અનાજમા માથે પોતાન્ય મોસાળ
 બુજ (કન્ડે)મા રવા હતા અખેરાજલના
 કાકા ગોપિદસ ગજન અવાવતા પાલી-
 તાણના નોકલુએ મારીઆધાર પાડું
 મેળવાયા ઘડી મદ કરી અખેરાજલએ
 પોથ બદમા ચોથલેવાનો હક્ક મુસ્લમાની
 રિવાસત પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

મોગલ બાદશાહ રાહજહાન ઇ.

સા. ૧૬૨૭-૧૬૫૮.

૧૭ રતનસિંહલ

બીમ

૧૬૬૦-૧૭૦૩

શિશુદ્વાર

રતનસિંહલના ગજનનો સમગ સુખ
 શાંતિમય હતો. નગિયાન્ય વાળા રાજપૂતની
 કુંવરીને રતનસિંહલ પરણ્યા હતા. તેમના
 કુતર પ્રતાપી આવસિંહલ થયા.

મોગલ બાદશાહ ઝ્હીરગઝિબ ઇ.સ

૧૬૫૮-૧૭૦૭.

... હરલમલ . ગામ વગેરે

... વિજયસિંહલ : ગામ થોરડી

... સરતોનલ : ગામ મગવાણા

૧૮ ભાવસિંહજી
પહેલા

ભાવનગર વસાવ્યું
ઈ. સ. ૧૭૨૩

૧૭૦૩-૧૭૬૪

મિહોર અને

ભાવનગર

ભાવસિંહજીનો જન્મ ઈ. સ. ૧૬૮૩,
સંવત ૧૭૪૦ આગેસુદી ૨ મોમવારે
શિહોરમાં દિવસ ધરી ૨ ચડતાં થયો હતો.
ગળ્યાભિષેક:- ઇ. સ. ૧૭૦૩માં સંવત
૧૭૬૦ ચૈત્રસુદી ૨ શુક્રવાર, કંધાજી ખીલાજી
સાથેની લગાઇમાં હત્યા, ઇ. સ. ૧૭૨૨-
૨૩. ભાવસિંહજીએ ધણી હતો કરી તાત્કા
વિશાળ કુચું. બંદસ્તો વેપાર ખીલ્યો.
દીપદંટિયાળા તાલન હતી. દમોરાનું ૪૫
બાંધ્યું. પ્રથમ દરબારગઢ ભાવનગરમાં
બાંધ્યો. ૮૧ વર્ષની વયે દેવ થયા.

સોગલ આદશાત્મ બહાદુરશાહ
(પરુલો) ઈ. સ. ૧૭૦૯-૧૭૧૨.

૧૯ અખેરાજી
ખીન

૧૭૬૪-૧૭૭૨

ભાવનગર

અખેરાજીનો જન્મ સંવત ૧૭૭૨માં કારતક સુદ ૧૪ શનિવારે (ઇ. સ. ૧૭૧૯) રાત્રિ ત્રણ પહેર જતાં થયો હતો ઇ. સ. ૧૭૬૪માં રાજ્યાભિષેક થયો સંવત ૧૮૨૦ માં મહુવામાં ખરેડીયા સિપાહી હિંદ ખરીયાઓએ હુમલો કર્યો હતો તેઓને કબજે કર્યા. યોધામાંથી ચોરીનખાને કબ્જામાં પેસવને અખેરાજીએ મદદ કરી હતી, તેથી ખડગી તથા જાતમાં ભાવનગર રાજ્યને સારો લાભ થયો, તખ્તાખના ધારીઆ ઢોળીઓને વશ કરવામાં અખેરાજી એ બ્રિટિશ લશ્કરને સારી મદદ કરી. અખેરાજી અને બ્રિટિશ સરકાર વચ્ચે સારી મિત્રવારી જાગી હતી. અખેરાજીનું મોસાળ તખ્તાખમાં લોકના વાળા રાજખતોમાં હતું. બ્રિટિશ સેપીટેન્ડ વેડલેસ રહેતા તેની કિનાયા

પ્રીયયંત્રસિંહજી

વિક્રમસિંહજી

વીસાજી

વળા

નયુભાઈ કાયાભાઈ જેઠીભાઈ

ગામ પાટીપીળી ગામ રતનપર

મયાભાઈ

હસ્તમજી પયાભાઈ અદાભાઈ

હિંદ પ્રવીરાજી ગામ કાનગર

કલ્યાણ- રોજત- મેઘરાજી

સિંહજી સિંહજી

વખતસિંહજી અખેરાજી

મલિસિંહજી મંગળ- પ્રતાપ- સ્વચ્છતસિંહજી

સિંહજી સિંહજી

ગામ દરેઠ ગામ મેવાળા

કનકસિંહજી

જયશંતસિંહજી

૨૦ વખતસિંહજી
(આતાભાઈ)

૧૭૭૨-૧૮૧૬

ભાવનગર

અળેસજીએ સુનાયતાવ પેશાને આશ્રય
આપ્યો. હતા અને પોતાના એક વહાણમાં
તેને મુંબઈ પહોંચાડવા બંદોબસ્ત કર્યો
હતો.

વખતસિંહજીનો જન્મ સંવત ૧૮૦૪માં
કાગણ સુદ ૭ મોમવાર રાત્રિ ૨ પહેર
જતાં શિહોરમાં થયો. રાબ્તાભિગેક ઈ. સ.
૧૭૭૨ સંવત ૧૮૨૮ આસો સુદ ૬
શુક્ર.ર. શ્રી. ચારણ રૂવી ખેડીયાર
માતાજીની વખતસિંહજીને ધણી હિપાસના
હતી. લડાખના વખતમાં માતાજી કાળીદેવના
રૂપથી ભાસે બેસતાં હતા થતી. બાલ્યુબળથી
ધણી પ્રદેશ ગેજન્યો. બહુ ચત્તીર હતા.
મે.સાળ કામજોડના સરવેવામાં હતા. ઈ. સ.
૧૭૮૦માં દાદાર વખતસિંહજીએ નસીનને
મારી તળાવન લીધું. ઇ. સ. ૧૭૮૪માં
મહુવા લીધું. ૭ દિવસ લક્ષ્મી ચાલી. તોપના

... ગોધાજી : ગામ રામપર

... રામદાસજી : ગામ હાંપીયાદ

... સાહજી : ગામ રતનપર

માનથી ગદ પાડ્યો. જુદીઓને વધ કર્યા
 પામત વિદિશ સરકારે મુનારક્યાદી આપી
 હતી. ઇ. સ. ૧૭૯૦માં ફૂંડવા લીધું.
 ઇ. સ. ૧૭૯૩માં ચીતળ ઉપર ચઢાઈ
 કરી. લાક્ષરમાં લાડી, વળા, દેવાખી, ગોવિં-
 દાણી વગેરે તથા ગોવાળીઓ અને નરેલા
 મૂખ્ય હતા. ચીતળ લીધું. ઇ. સ. ૧૭૯૫માં
 શિવરામ ગાર્દી સ.થે લડાઈ થતાં જીત
 મેળી. ઇ. સ. ૧૭૯૬માં જુનાગઢ નવાજ
 તથા કાડીજો સાથે લડાઈ થઈ અને દસા
 મુકામે હાર કર્યો. ઇ. સ. ૧૭૯૭માં
 આવનમના બહારવટીઓએ બાથમ ન
 આપવાની શસ્ત્રે કુંપાવાળાને ચીતળ પાછું
 આપ્યું. વખતસિંદહનાં કુંવરી અબુત્યા
 ગોંડળ કુલાજીય કુંવર મુગ્ધજી સાથે
 પસલાબમાં હતો. ઇ. સ. ૧૮૧૨માં વડોદરા
 મામલવાડ સરકાર આલુંદરાબની મુનાકાત
 લીધી. વખતસિંદહના મુખ્ય કાસમારી
 હરખજી મહેતા હતા. રાજ્ય કાર્યમાં અને

સુદક્ષિણામાં યજ્ઞા પ્રવીણ દતા તેમ જ કવિ
પણુ હતા. તેઓ ઉચ્ચ કવિતા જનાવતા
હતા. ચીત્તજની ચદાઈ વખતે સાથે સ્ત્રી
કિંમતી મેંદા જળતરી હતી.

૧ વિજયસિંહજી
૧૮૧૧-૧૮૫૨

ભાવનગર

વિજયસિંહજીને જન્મ સપ્ત ૧૮૩૬

આવણુ વદ ૮ સુધવાર રાત્રિ થઈ હ ગતા

(ઈ.સ. ૧૭૮૦). રાજચલિતે ઈ. મ. ૧૮૧૬.

મોસાળ તગ્રજનમા હકિયા વાળા રાગપૂતેમાં

હતું. તેમના વખતમાં જહાગવડીઆઓનું

ખુદુ જોર હતું. તેઓને વશ કરી હતોલો

મુલક સાચવી રાખ્યો હતો. ગયા ઓછાને

દિવાન૫૬ આપ્યું. ઈ. સ. ૧૮૨૫ના ફુકા-

ળમાં પોતાના અગિયાર વહાળેમાં અનાજ

અગાવી ગરીબોને ખુશ રખાળ આપ્યું

ઈ. સ. ૧૮૨૯ માં કુંવરી બાઈ-

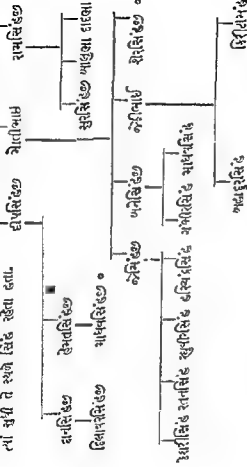
રાજયા જમનગરના જન્મ ન્હામજી

સાથે પરણાવ્યા હતા. વિજયસિંહજીના

... આપજીરાજ : ગ્રામ તંત્રચ

... રાયસિંહજી . ગ્રામ ભાગવાય

ક. સ. ૧૮૫૪-૫૫માં શિક્ષણમાં ... અપેરાનજી ગામ લાખજી, ટાટમ
જંગલમાં હોલો સિંહ માત્રમાં આવ્યો તથા સાળગુર
માં મુઘી તે સ્થળે સિંહ રહેતા હતા.

૨૩ અખેરાજી
નીચ (દાહરાજી)

અખેરાજી
અખુત્ર ગુમરી
જતાં તેમના
નાના ભાઈ
જસવતસિંહજી
ગાદીએ બાબ્યા.

૧૮૫૨-૧૮૫૪

ભાવનગર.

અખેરાજીને જન્મ ઇ. સ. ૧૮૧૭
સંવત ૧૮૭૩ના જૂન સદ ૪ શુક્રવાર
રાત્રી થી ૯ જતાં ભાવનગરમાં થયો હતો.
તાન નરીન ઇ. સ. ૧૮૫૨ સંવત ૧૯૦૮
માં કૃતિક સુદ ૬ ચોઅસરે થયા. મોસાળ
ગાંધિના ચુપસયા રાજપૂતમાં હતું. ચિદોત્તમાં
સરકારે દરવાજો નવો બંધાવ્યો. ભાવનગરમાં
રવાપરીતો દરવાજો હાથી અંબાડી સહીત
ઓસે તેવો બંધાવ્યો. અખેરાજીનાં
કુંવરી બાકુવરમા ભાવનગર જમ વિભાગ
સાથે પરણ્યાં હતા. અખેરાજી અખૂત્ર
ગુમરી જતાં તેમના નાના ભાઈ જસવંત-
સિંહજી ભાવનગરની ગાદીએ બાબ્યા.

મોચવતસિંહજી બેઠાવાર કુમાર વખતસિંહજી ખરીયાજી

... જસવતસિંહજી

... રૂપસિંહજી-વરુ, અગી. દેવીસિંહજી-
આળી, ચોરાળી રામધરી
હતસિંહજી નરસિંહજી દેવળીયા
વાબ્ય

સરધાર- અછતસિંહજી જસિંહજી રામસિંહજી
મિંહજી
અંબીનસિંહજી
અગ. મહાવીર
સિંહજી સિંહજી
મતાપમિંહજી

વિરનસિંહજી મોદનસિંહજી જાદેવસિંહજી હનુમંતિ

ખ. સ. ૧૮૨૭

K.C.S.I.

કાકીઆવાડમાં

પ્રથમ માંદ

ધાન્ય કરનાર

૧૮૫૪-૧૮૭૦

ભાવનગર

જન્મવંતસિંહજીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં થયો; મંવત ૧૮૮૪ મંદ્રા વદ ૧૨ મંગળવાર ત્રીજીના ૮ જાને. તેજશ્વિતેક ખ. સ. ૧૮૫૪માં થયો. મોસાળ ભડીઆદના ચુડાસમા ગજપૂતોમાં હતું. તેમના વળતમાં ૧૧૬ ગાયો માટે દિવાની ફોજદારીની તક સર સરકારમાં ચાલતી તેનો ફેસલો થયો. અંધી હકુમત માથે ગાયો ભાવનગરને સોંપાયાં. ખ. સ. ૧૮૬૬. કારીની યાત્રા કરી યશો- નાથજીનું દહેશં બંધાવ્યું. ગળા ધર્મિષ્ઠ હતા. મોતીબાગ મહેલ બંધાવ્યો. ગણા જોગને તુરખા ગામ ધનામમાં આપ્યું. ૧૮૫૭માં બળવા વખતે નામદાર બ્રિટિશ સરકારને સારી મદદ કરી. સરકારી ફોજ ખુબાઈથી ઘોષા બંદર ઉતરી ત્યારે અમદાવાદ પહોંચ્યા અંધી ભતની સગવડતા કરી આપી. ખ. સ. ૧૮૬૭માં દરબારી ગેઝેટ ચર કર્યું. વસુલાત ખાતામાં સુધારો કર્યો.

૨૫ તખ્તસિંહલુછ
મહારાજ

મ.મ. ૧૮૮૧
સ. ૮. ૧. ૧.
મ.મ. ૧૮૮૬
સ. ૮. ૧. ૧.
મ.મ. ૧૮૮૩
૧. ૨. ૮

૧૮૭૦-૮૧

ભાવનગર

મહારાજ તખ્તસિંહલુછો જન્મ મ.
સ ૧૮૫૮માં જન્યુઆરી તા. ૧૬ી જુન-
વારે થયો, સંવત ૧૯૧૪ પો. ૧૬૭ જુન-
વારે રાજ્યાભિષેક થ. સ. ૧૮૭૮ એપ્રીલ.
તખ્તમિંદજી મોસાજી જોડણ ભાગાત રાજ-
પગના જોડણ રાજપૂતોમાં હતુ. મ. સ.
૧૮૯૩મા મહારાણી નિકેટરિયાના આમ-
નગરી છગદગ પસાર્યો હતા. જોડણ-
વાળા મહારાણી માહારાજાની યાદગિરીમાં
ગિરપકાવાકુ આરમ્મનુ દહેરં ગંધા મન્દિર
ખંધાન્યુ. મચ્છાંદ૧ મંદિરોએ રૂપાનાં કમાડ
ચણાઓ, પથ્થા રૂરિયા ખર્ચાને સોજા-
પરોગી કામે કયાં મહારાજ તખ્તસિંહ-
જીનાં કંવરી રામચાના લાગ પેશન્ટ્સ
મહારાણા ભાવસિંહજી સાથે થયા. (રામચાના
કંવર નટવરસિંહજી પેશન્ટની આદીએ
ખિરાન્તે છે) શામળદાસ તથા તેમના પુત્ર
નિહવાસ દિવાનપટે હતા. ગામ જલાલપુર

મદાગાસ્કર તખ્તસિંહજી શામળદાસને ઇન્ધા-
 મમાં આપ્યું. ઇ. સ. ૧૮૭૫માં હિંદો
 પ્રવાસ ક્યો. ઇ. સ. ૧૮૭૭માં દિલ્લી
 દરબાર વખતે પધાર્યા ત્યારે અગ્રિઆર
 તે પહેલું માન હતું તે વધારીને પંદર તે પહેલું
 માન પ્રાપ્ત કર્યું. નામદાર વાયસરોય તરફથી
 બ્રાહ્મણી વાવટો મળ્યો. એક લાખ ચૌદ
 હજાર રૂપિયા આપી સુજકોટ રાજકુમાર
 કોલેજની નવી વિંગ બંધાવી આપી. રૂપિયા
 પચાસ હજાર રાજકોટ રાજકુમાર કોલેજમાં
 એન્ડાઉમેન્ટ ફંડમાં કરાધ્યા. આજી નવી
 ઉપર પૂલ બંધાવી આપ્યો. ઇ. સ.
 ૧૮૮૦માં નામદાર મયર્નર ફર્ગ્યુસનના
 દાયથી ભાવનગર વટવાણુ રેલ્વે ખુલ્લી મૂકી.
 ઇ. સ. ૧૮૮૧માં લંડન નોર્થ જુક ફંડમાં
 એક લાખ રૂપિયા આપ્યા. નામદાર
 ગ્રીન્સ જોક વેસ્ટ સાહેબે સંસ્થા ખુલ્લી
 મૂકતી વખતે બહિરમાં મદ્દરાજનો ઉપકાર

માન્યો ધ સ ૧૮૮૨માં બાઈન લાયબ્રેરી
 બનાવી ૬. સ ૧૮૮૫માં જુનિઅર્નલિસહજ
 દવાખાનું બનાવ્યું તથા શામગદાસ કોલેજ
 નામદાર ગર્ગર હોર્ડર સાથેના હાથથી
 ખુલ્લી મુદ્રી ધ સ ૧૮૯૦માં પ્રિન્સ
 આફનર્ડ વિહર બાવનગર પંચાયત ત્યારે
 વિહર બાર તેમના હાથથી ખુલ્લું મુદ્ર્યું.
 ધ સ ૧૮૮૨માં તખ્તસિદહજ હોરથીજલ
 મોડ હેરીસના હાથથી ખુલ્લું મુદ્ર્યું. હાથ
 રકુચ, દામકાદં, ગાલિયકર લેધક, હાથથી
 અ ૧ લાન્સસે, પેટ્રક, કાઠાર, અને ચાડી-
 કાની ધાર ઉપર તખ્તેશ્વર મહાદેવજી આર
 સનુ દહેર (સોનાના યાગ્ય, નાગ તથા
 રૂપાના કામોડ સાથે) બનાવ્યા રેવન્યુ
 ખાતાથી નવીકરણપણાજી બુદ્ધ પાડ્યું.

૨૬ ભાવસિંહજી

ત્રીજા

મહારાજ

R. C. S. I.

૧૮૯૧-૧૯૧૯

ભાવનગર

મહારાજ ભાવસિંહજીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૭૫ ના એપ્રિલમાં સંવત ૧૯૩૧ ચૈત્ર વદ ૫ રવિવારે થયેલ. મહારાજ ભાવસિંહજીને મોસાળ ગોણ મહારાજ ને ત્યાં આ મહારાજએ ભાવનગર રાજ્યમાં પીવાનો દારૂ તથા ૫૫ થયેલ પોલીઆટ માતાનું મંદિર આસપાસ બંધાયેલું તથા ત્યાં સ્વાખાનું બંધાયેલું. ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં વિશ્વયુદ્ધમાં બ્રિટિશ સરકારને લડકા વગેરેની સારી મદદ કરી, ભાવનગર દરબાર જેન્ક ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં પોલી. સર મહાશંકર દલપતરામ પટ્ટણી સાહેબને દિવાનપદ આપ્યું. મહારાજ ભાવસિંહજીનાં કુવરી મનહરબાઈનાં લગ્ન પન્ના મહારાજના યાદવેન્દ્રસિંહજી સાથે થયાં. (તેમના પાટળી કુમાર નરેન્દ્રસિંહજી તથા પુણેન્દ્રસિંહજી ભાવનગરના ભાણેજ છે.) મહારાજ ભાવસિંહજીનાં મહારાણી શ્રી નંદકુંવરબાઈ ન.મદાર બ્રિટિશ સરકાર તરફથી

...ભાવનગરસિંહજી — મંગળસિંહજી

જન્મ ઇ. સ. ૧૮૭૮ જન્મ ઇ. સ. ૧૮૮૧

આંકડેશ્વર માસમાં

લગ્ન તા. ૩

વિજયસિંહજી

ચંદ્રજીતસિંહજી દિવ્યજીતસિંહજી સુરેન્દ્રસિંહજી

ઇ. સ. ૧૬૧૧ માં C. I. E નો ઇલાકામ મળ્યો હતો. અને કેસરે હિંદુ માન મન્યુ હંતુ આ મહારાણી સાહેબે ગજપૂત રાજા કેવરીઓ માટે શ્રી નંદકુંવરના અનાના બોર્ડિંગ રચાવી અને અનાયાશ્રમ બનાવ્યું. ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં મહારાજા ભાવસિંહજીએ દુહાળમા પ્રગતે ખૂબ મદદ કરી. ભાવનગરથી પાત્રીતાણા અને બોટાદથી જસદણુ રેલ્વે બાંધી નામદાર સરકાર તરફથી ૧૫ તોલતુ માન તથા મહાપ્રગતેનો ઇલાકામ કાયમી મળ્યો. ગજન્યની આર્થિક સ્થિતિ સુધારી

એપ્રિલ ૭ માં ઇ. સ. ૧૯૦૧-૧૯૧૦

ઓગસ્ટ ૫ માં ઇ. સ. ૧૯૧૦-૧૯૩૫

૨૭ કૃષ્ણકુમાર.

સિંહલ

મદાગાસ્કર

K. C. S. I.

૧૯૧૯ પ્રેક્ષ

સાંખ્યાભિગ્રે.

૧૯૩૧ જોગી.

સર્મા ગાદી

અને રાદી.

ધીરભદ્રસિંહલ

પાટલી કુમાર.

મદાગાસ્કર કૃષ્ણકુમારસિંહલનો

ધ. મ ૧૯૧૨ સંવત ૧૯૬૮ નેહ સુદ

૩ નિવાર નીલમખાત્ર મહેલમાં. મોસાળ

ખીસતા અદારાન કૃષ્ણકુમારસિંહલનાં લક્ષ

ગોળી પુત્રગણી બોળગણનાં કુવરી

વિવ્યકુંવળા માથે. પાટલી કુમાર બીરભદ્ર

સિંહલનો જન્મ સવત ૧૯૮૮ કામલ સુદ

૭ મોમનાર હ' મ ૧૯૩૨

નામનાર છા જ્યોત્. સાંખ્યાભિગ્રે

ધ. મ ૧૯૩૭- એ તા ૧૨.

નિર્મળકુમારસિંહલ

જ. ધ. સ. ૧૯૧૪ જ. ધ. સ. ૧૯૧૭,

ઓગસ્ટ તા. ૨ સંવત સંવત ૧૯૭૨

૧૯૭૦ શ્રાવણ સુદ ૧૧

એન વદ ૭

શિવભદ્રસિંહલ

જ. ધ. સ. ૧૯૩૪.

સંવત ૧૯૯૦ ચૌધ સુદ ૭

પાલીતાણુ

ગાદીપતિ

સાયાત

૧ મેન્ડકજી

૨ શાદજી

૩ મરજણજી

૪ અગજણજી

૫લાજી ગામ ગુદી અને મેન્ડકી

૫ નોલગુજી (પહેના)

જામમિહજી

૬ જા.જી

નાકાજી ગામ વાવડી અને પત્વડી
આ ગામ પાછા મળ્યેમા આવેત છે

૭ શનાજી (પહેના)

૮ મનાજી

૯ હા.જી

ગોનાજી ગામ ખ મરીયુ, ગોખીનાજી

૧૦ મધાજી (પહેલા)

૧૧ નોલજી (બીજા)

લાખજી ગામ પાયખીપળા, સાયાસ

જૂપતમિહજી ગામ નાની મજરધળી,
તીનાવાવ

હમીજી ગામ માળીયુ, હરોળીયુ

ધુણસિહજી-હરિમિહજી

ગામ આદિપુર મે.૧

જસાજી ગામ જમખ, મા વા

વણજી ગામ ખદડપુર, ઉમરજી

ગાદીપતિ

ભાગ્યત

૧૨ અર્જુનજી
ગારીયાધાર

૧૩ કાંધાજી (ખીન્ન)
ગારીયાધાર

૧૪ રાજાજી (ખીન્ન)
ગારીયાધાર

૧૫ સરતાનજી (પહેલા)

૧૬ કાંધાજી
(ત્રીન્ન) ગારીયાધાર

૧૭ પ્રથીતજી
પાસિતાણના ગાદી
સ્થાપી ઇ. સ. ૧૭૦૦

૧૮ નોંધણુજી (ત્રીન્ન)
ગાદી ઇ. સ. ૧૭૭૪

૧૯ સરતાનજી (ખીન્ન)
ગાદી ઇ. સ. ૧૭૬૪
૦

૨૦ કિનડજી ગાદી
ઇ. સ. ૧૭૬૬

૨૧ કાંધાજી (ચોથા)
ગાદી ઇ. સ. ૧૮૨૦

ભારાજી : ગામ રૂપાવરી અને રાણગેદ
ભોજજી : ગામ ધર્મદ અને કુદાશુ
મંડળીકજી : ગામ વીંડી

હમીરજી પચાણજી.

ભારાજી - ગામ અવગ, વેળાવદર
ત્રિભુવરાજ ગામ પીંગળી
હમીરજી ગામ માચુકા, પીંગળી

જેસાજી ગામ સાડખાખગ તથા
જમવાવ

ગામ મોતીસરી તથા સમસ્થળી
હમીરજી-કાયાજી-ભારાજી

કિનડજી-અયુભાઈ ગામ રાજપરા અને
સાળજીસર
જેવીભાઈ ગામ જમશુવાવ અને જાળીયા

અદાભાઈ : ગામ પીંચલપ
વીસાભાઈ : ગામ મોતીસરી ને મુંડરખું

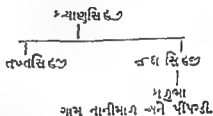
ગાદીપતિ

લાયાત

મમળાભાઈ ગામ આંકિવાની પાલ્લીની
 મળભાઈ ગામ ટીંપા, લીલીવાડ,
 મોડભાઈ ગામ વાગુમળ, ખીન્ડીયા
 જતાભાઈ ગામ લાપાળીયુ અબી

૨૨ નોધણ (ચોથા)
 ગાંધી ઇ સ ૧૮૪૦

૨૩ પ્રતાપમિદલ ગાંધી
 ઇ સ ૧૮૬૦

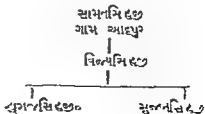

૨૪ માપામાહેમ
 આપાસાહેમ નાની ઉમ
 રમા ગુન્ડી જતા સુર
 મિદલ ગાદીએ બેઠા

જદ સિદલ
 ભાવસિદલ
 હુમણ

૨૫ સુરસિદલ
 જ મ ઇ મ, ૧૮૪૪
 ગાંધી ઇ સ ૧૮૬૧

૨૬ માનમિદલ
 જ. ઇ. ડ. ડ.
 જન્મ ઇ સ ૧૮૬૭
 ગાદી ઇ સ ૧૮૮૫
 તા. મ. યો. ઇ. સ.
 ૧૮૮૬

૨૭ બહાદુર સિદલ
 જ. ઇ. ડ. ડ. જન્મ ઇ સ ૧૮૦૦ ગાદી ઇ સ ૧૮૧૯
 શિવેન્સિદલ પામીમાર

લાહી

ગાદીપતિ

લાયાત

૧ સેગરજી

૨ સારંગજી

૩ જસાજી

૪ નોંધજી

૫ બીમજી

વરસગદેવજી

૬ દુદાજી

લાહી ગાદી સ્થાપી

અર્જુનજી-હમીરજી : સોમનાથ પર મહમદ
બેગડાએ ઇ. સ. ૧૪૯૦માં ચઢાઈ કરી
ન્યારે હમીરજી સોમનાથ મહાદેવના
શ્રદ્ધાર્થે થયા. જતી વખતે શિહોર
પાસે સરોઝ ગામના કુંગરા પાસે રહેતા
બીલ વેગડની કન્યાને પરણ્યા. ગામ-
નાથમાં બહાદુરીથી લડતાં હમીરજી
ગ્રહિલ તથા વેગડે બીલ પોતાના
લગ્ન સહિત મરાણા.

૭ હુણ્સિંહજી

ગોવિંદજી-મલેકજી-મુસજી-જગાજી-દરીદાસજી

૮ કાનોજી

૯ ચમસિંહજી

બીમજી-એપજી

ગાદીપતિ

લાયાત

- ૧૦ ભોજગજી (પરેણા) કુલાજી ડપાજી
મામ ગોળા ગ્રામ પાટણા
- ૧૧ લાખાજી (પરેણા) વ-સાજી-દેવજી
- ૧૨ વીન્નેજી
- ૧૩ હમીરજી
- ૧૪ અગ્રજી લાજીઆઈ
- ૧૫ લાખાજી (બીજા) માગજી-વીતજી-માયોજી-મીમજી-
ગ્રેવિદજી-ગીમજી-વીગજી
- ૧૬ સધજી (પરેણા) કુલાજી
- ૧૭ ભોજગજી (મીના) મેજગજી-માવજી-ગ્રેમંગજી-મતેજી-
મુમરોજી-હમીજી
- ૧૮ સુન્નિદજી (પરેણા) મયજી-વકાજી-માર્ગસિદજી-તોમાજી
નામમાઈ-ગોડમાઈ-અધસિદજી-ગોપાજી
- ૧૯ જીજીઆરા
હિંદ મધજી (મીના) વનાજી-નાજીસાઈ
- ૨૦ ભોજગજી (ત્રીજા)
(ભોજગજી પડી
તેમના ભાઈ લાખાજી
ગીજી આપ્યા)
- લાખાજી-દેપાજી-મેધરાજી-સાવાજી
ગ્રેસામાઈ-માવજી-તેમજી-વેગમાઈ
- ૨૧ લાખાજી (ત્રીજા)
- ૨૨ મુરસિદજી (બીજા) મજીઆઈ-હનુમાઈ-કુતેમિદજી-અમમાઈ

ગાદીપતિ

ભાયાત

૨૩ જીજીમાયા (ખીજી)
ઉર્ફે ખાખાજી
ઇ. સ. ૧૮૦૮-૧૮૫૬

૨૪ લાખાજી (ચોથા)
જીજીમાયાની હયાતીમા
સ્વર્ગવાસી થયા.
ઇ. સ. ૧૮૪૬

પથુભા
|
જસવતસિંહજી
|
હરિસિંહજી

૨૫ અમરસિંહજી
ઇ. સ. ૧૮૫૬-૧૮૬૩
અપુત્ર

તખ્તસિંહજી

૨૬ તખ્તસિંહજી
ઇ. સ. ૧૮૬૩-૧૮૭૯

૨૭ સુરસિંહજી (ત્રીજા)
કાયાપીનામથી પ્રખ્યાત
છે. ઇ. સ.
૧૮૯૫-૧૯૦૦

વિજયસિંહજી
|

| | |
પ્રવીણસિંહજી નટવસિંહજી ગભીરસિંહજી

૨૮ પ્રતાપસિંહજી
ઇ. સ. ૧૯૧૧-૧૯૧૮

જોરાવરસિંહજી
|
જીતેન્દ્રસિંહજી

૨૯ પ્રહલાદસિંહજી
જન્મ ઇ. સ. ૧૯૧૨
રાજયાજીએ ૧૯૩૧
જૂનેન્દ્રસિંહજી
પાટવીકુમાર

મંગળસિંહજી-હરિશ્ચંદ્રસિંહજી

રાજપીપળા

માન્યા-માથી ગોદિન સેગડછ
 મોંગજમા આન્યા તેમના નપુ ૩૫
 ૧ ૧૭૭ ૭ મારગ, ૩ શાહ૭ રાણ
 છના વશને લાવનગના વજ્યર્ના
 ગોદિન છે સારગના વશને લાગીના
 ૧૪ તા ગોદિન છે શાહછના વશને
 પાલિનાણના ગજ્યર્ના ગોદિન છે લાવ
 નગના ૭ ત્યર્નાના વડના રાણ૭ ગોદિનના
 ૩૫ મોખણા થરા તેમણે મોધા
 તથા પી મ ગાદી ન્યાપી તેમને બે કુવ
 થયા ૬૪૭ અને સમગસિદછ તેમા
 ૬૪૭ મોખ ૧૭ ૫૪ મોધાની માગે
 બે । અને નાના સમગસિદ૭ પોતાના
 મોસલ વજ્યર્પીપળા મસ ત્યા તેમને
 મોસાળી ગાદી મળી ત્યાની રાજપીપ
 ળાના ગેદિવ । યર્નાઓ છે

ગાદીપતિ

૧ મમનસિદ
 ઉર્-મનુનસિદ

૨ લાખસિદ૭

૩ ગેમનસિદ૭

ગાદીપતિ

૪ વિજ્યપાગ૭

૫ મનશાદ૭

૬ મુવી ૧૭

ગાદીપતિ

ગાદીપતિ

૭ દીપાણ

૧૮ ચલિનિર્મિત

૮ કણ્ડાણ

૧૯ સુભયગજ

૯ ચલયગજ

૨૦ ન્યસિંહ

૧૦ સુખનસિંહ

૨૧ મંગલગજ

૧૧ નેરનસિંહ

૨૨ ગુરમાવ

૧૨ પૃથ્વીરાજ (ખીખ)

૨૩ ઉદયકરણ

૧૩ દીપનિહ

૨૪ ચલણ

૧૪ દુર્ગશાહ

૨૫ જગમાવ

૧૫ મોહનાજ

૨૬ વગીસાવ

૧૬ રાયશાવ

૨૭ છત્તીસદ

૧૭ ચક્રેન

૨૮ પ્રતાપસિંહ

ગાદીપતિ

ગાદીપૂત

૨૯ ગુપ્તમિહન

૨૩ ગભિરમિહન (ખીન)

૩૦ અજ્ઞમિહન

૩૪ છત્રમિહન

૩૧ લમ્બમિહન

૬૫ વિજયમિહન

૩૨ વૈરીસાધન (ખીન)

રાજેન્દ્રમિહન
પાટવીકુમાર

“ખમકાર કરતી ખોડકીના પથ્થર ગુણુ ગાતા રહ્યા”

શ્રી દુલ્લ ભગત

કામવાણીના કર્તા

!

“આણુમુલ હા હા અમ તણુ એ દિવસ કયાં જાતા રહ્યા”

જોગમાયાને

આ પ્રથમ સ્તુતિમાં એ લાવના છે કે અમે ચારણો જોગમાયાના
 હોઈ કહેવાઈએ છીએ એટલે કે અમે ધ્યાન પણ માતાનું જ ધરીએ
 છીએ. પિતાતુલ્ય દેશના નામને બદલે 'જો માતાજી' કહીએ છીએ
 અને તે અમારી માતા એ મારા માનવા પ્રમાણે સસ્વતી. એટલે એ
 સસ્વતી માતાને નિન્નિ છે કે અમારી જીભ પરથી આજે 'જી' કયાં
 ચાલી ગઈ હો, અમેને કેમ તરડોડી દીધા છે ?

ભાન બેભાનમાં માત તુજને રહ્યા,
 વીસારી બાપનું નામ દીધું;
 ચારણો જનમથી પદપાતી બની,
 શરણ જનની તણું એક લીધું.
 તેં લડાવી ઘણા લાડ મોટા કર્યા,
 પ્રથમ સતકાવ્યનાં દ્વધ પાયાં;
 જોળલે જોડવ્યાં બાળને માવડી,
 આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૧

શસ રમતી હતી અમતણી જીભ પર,
 અણુણુ પદ નૂપુર અણુકાર ચાતા;

સચર ને અચર સૌ મુખ જનતાં હતાં,
 તાલ દર્શ સંગમાં ગીન ગાતાં.
 નર નરાધીશ જગદીશ રીઝયા હતા,
 અમ તણું એ જ ઝરણું સૂકાવ્યાં;
 ખોળલે ખેલવ્યાં બાળને માવડી,
 આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૨

દેશભક્તિ તણા, રણ મરણ મોક્ષના.
 પાકે દારીને અઘરા પઠાવ્યા;
 રંક ગુણ તણું દુષ્ટ ભણણ તણું,
 આકરાં પાણુ તેગે ચડાવ્યાં.
 લગન વરમાળ કાઢી લડાવ્યા હતા,
 આજ નિરવીર્યના શુણુ ગાયા;
 ખોળલે ખેલવ્યાં બાળને માવડી,
 આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૩

આત્મ અરપણ તણા પ્રથમ ભુવ લાગ્તે,
 ચારણે કંઠથી સૂર છેલ્યા;
 લાખનાં લોહીની ધાર અટકાવવા,
 ચાણે આપનાં લોહી રેલ્યાં.
 સત્ય આશક તણા ઉપાસક આદિથી,
 સ્વતંત્ર જીવનના શુણુ ગાયા;

જોળલે ખેલવ્યાં બાળને માવડી,
આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૪

સત તણાં ચાંગરણ લોમ રંગમેલમાં,
પેરીને અસતના દાંત ઝેર્યા;
અંબિકા તું તણાં જોજ પુત્રે અમે,
અમતના શામળા પાઠ પેર્યા.
અંધ લંપટ અને નફ્ટ છોડે બને,
માત છોડે નહિ તોય માયા;
જોળલે ખેલવ્યા બાળને માવડી,
આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૫

જગત સેવા તણાં કાવ્ય લલકારીએ,
ઝપડે ઝૂપડે ગીત ગાયે;
લીખ માહિત્યની માગશે ફત્તીએ,
દેવ એવા ફરીવાર થાયે.
'કાગ' ખેડુતની ખેડી ધરણી પરે,
મેર વરમાદની વાટ માયા;
જોળલે ખેલવ્યા બાળને માવડી,
આજ તરછોડ મા જોગમાયા !— ૬

ફેંસલો

સ. ૧૯૯૩ના ભાદ્રવ્ય મહિનામાં હું રાજકોટ હતો. ત્યારે શ્રી પટ્ટણી માહેમ ત્યાં આવેલા. મગનમા રાજ્યોના કંઈક અટપટા કામોને અંગે પોતે નિગરા જણાતા હતા એ વખતે મને આ “ફેંસલો” જૂથો ફેં જગતમા માનવ દેહ એ એક જાતનો ફેસ જ છે અને પ્રભુની કોઠે ચાલ્યા જ કંઈ છે. સર્વ કોઈ માનવી પોતાથી ચડતી એ હજુર મદનો ડેલ્યો ફેમયો માને છે પણ માણસ આખરથી ન જોઈ શકે એવો એક ઈશ્વરી લીટા છે એ લીટા પર માણસ પગ મૂકે છે ત્યારે કુદરતી અણુધાર્યો ફેમયો તેને છુટ જ મળે છે. જેમ કે :

લેખ ડાંગળ લખ્યા તાત પ્રહલાદને,
ડાંગળે છતરા કલમ ટાંકી;
વર્ષના વર્ષ વિચાર કરીને લખ્યું,
માગતાં નવ રહુ કાંઈ આકી.
દેવ ના પાળતા મટ્ટી વિરચી તણી,
દેલેનો દેવ એ જગત થાપે;
જદ બન્યા ડાંગળો એક એવી ગતિ,
ફેંસલો નાથ નગનિંદ આપે— ૧

દેવ દાનવ મળ્યા માથ અચરજ ઘણી,
કર્મ ભેગે કરી ગંધ કીધો;
મપ કરી કોઈનું મૂળ નવ ખોદ્યું,
એમણે જલધિનો તાજ લીધો.

ઐહ રત્નો મળ્યાં ગર્વ ગગને અડ્યો,
 વિજયનો મહદ ત્યાં થંભ યોડ્યો;
 પંદરમો ફેંસલો વિષ હળાહળ ભર્યો,
 દેવ ને દૈત્યનો દર્પ તોડ્યો— ૨

મુજ થકી કેઈ મોટું નથી જગતમાં,
 લેખ એવો જ એણે લખાવ્યો;
 લેખ લીધા પછી નરમ રેતો સદા,
 લેખને ફાડવા ફાઈ નાવ્યો.
 સર્વને હું ગણું સર્વને હું ગણું,
 જલધિને એ અકકાર આપ્યો,
 ઉદરમાં ઉતાર્યો * કુલભવ મુનિએ,
 ગેળનો ફેંસલો ત્યાં વંચાવ્યો— ૩

સર્વ સ્થળ ભાગતા વિજય રણશૂનિયો,
 માર્ગ ભૂલી દશે દિશ હોડ્યા;
 ભાગવું નહિ કદી વીરને ભારથે,
 લેખ એવા લલાટે જ ચોડ્યા.
 કુતૂહલ નીરળતા હમી કુદરત કળા,
 જગતમાં એક ઋષિરાજ આપ્યો;
 જમદગ્નિએ કુદારની ધારથી,
 ફેંસલો ભાગવાનો સૂણાવ્યો.— ૪

વિપ્રતા ઘોર પરતાપથી ધડકતી,
 નામને સૂણતાં લોભ ચારી;
 કંધ કુઠાર વગી ઊતના કેશ્મા,
 ભૂતીયો ખદ્ધાર લાન ભારી.
 મીત મતાપકર વગત ત્રેતાપકર,
 જનકપુરમાં રઘુનાથ આવ્યો;
 દત્તિ હણનાગને દત્તિવર રાધવે,
 દેમત્રો વન લવાનો વંચાવ્યો— ૫

લેખ પ્રદ્યા લખે પૃઠી પૃઠી અને
 હુકમ કીધા પગી વાયુ વાતા;
 મેઘજગ વર્ષતા જેની આજ્ઞા થકી,
 નવ થહો જાય ને નીચ ધાતા.
 બાણની કલમ કની શાહી ચોણિત તપ્પી,
 પત્ર ગુણભોમનો ઘોર કીધો;
 દત્ત દશગીશના શીશનો ગધવે,
 દેમત્રો જગત મન્સુખ દીધો.— ૬

કમ્પ શિશુપાળ કૈાસવ અને ચાડવો,
 બીખ ને ડોણ જમગજ જેવા;
 સવનો કેસરો એક નાવે ઘડ્યો,
 કલમના કૃષ્ણજ કૃશ્ણ કેવા.

હિમગિરિ ભીંતમાં જે લખ્યો કેમલો,
 વન જતાં પાંડવે શિર ધાર્યો;
 પ્રાચીને પીપળે ભીલના બાણનો,
 કેમલો જગતનાથે સ્વીકાર્યો— ૭

રાત દિ મુમદા ઘડે છે માનવી,
 આપની આખતી જગત માપે;
 કેમ છે લાલમાં એમ માન્યા કરે,
 વકીલ પણ એ જ મલ્લાહ આપે.
 ચતુર ન્યાધીશ ન્યાં કાગળો વાંચતો,
 હાથનું જે લખ્યું થાય વેરી;
 અકળના કોયડા કેમ કરી ઉકલે,
 ઇશની કોરટ્ટ છે અનેરી— ૮

કેક વિદ્યાર્થી ને કેક પંડ્યા બન્યા,
 જગત આ એક નિશાળ મોટી;
 કુશળ થઈ કેક ભણતર ભણ્યો માનવી,
 જળ પવનની જ કાઢે કસોટી.
 બોમ ભડે અને બાય ભૂગર્ભમાં,
 કાઢતા હરિની કેક ખામી;
 કુદરતી કોરટે ન્યાં ચડ્યો માનવી,
 ભણેલી મર્મ વિદ્યા નકામી— ૯

જેહ ન્યાધીય જન્ય એ જ કેદી બને,
 કેદીઆ તંકુને દંડ આપે;
 જે લખે દેશસૂત્ર તે મુણે દેશસૂત્ર,
 કાળનો કાયદો દોણ માપે.
 દોષ વાંચે નહિ દોષ પહોંચે નહિ,
 દેશ એની ગત જાય જણી,
 ‘કાગ’ હમનાં અને કેક ગેતાં હતાં,
 દેશસૂત્ર માનનાં મર્વ પ્રાણી—૧૦

નવો નવરોજ

આ કાવ્યનું નામ “નવો નવરોજ” છે. આજ્ઞાદ અક્રમના વખતમાં નવરોજ ભરસમાં આવતો તેમાં હિંદુ ગુજ્જોની લાજલૂટ થતી એવા અનેક પ્રસંગો અનેવા કહેવાય છે. તે પ્રમાણે નવા ધાગ એ અત્યાના ગજ્જો માટે નવો નવરોજ હોય એમ મને લાગ્યું છે જેમાં આપણા નરાધિગો જેને પ્રજા આપ કૃત્રી બોલાવતી તેના ગુણોનું વર્ણન છે અને અત્યાની સ્થિતિનો છલો ખ્યાલ આપ્યો છે.

નાવ મધગાગરે આજ રજપૂતનું,
તોય રજપૂત હા લેર કરતો;
કેશ જેનો ગયો વેશ જેનો ગયો,
પણ હજી મૂછ પર હાથ ધરતો.
ખમીર ખૂટી ગયું જોર જાતું રહ્યું,
ફક્ત વાતું રહ્યું ભાંગ પીધી;
ઘેન એના વડચા લાન લૂટી ગયો,
લક્ષ્મી પરદેશીએ લૂટી લીધી— ૧

તત્વજ્ઞાની હતો ધૃષ્ટિધ્યાની હતો,
સુભટ દાની હતો ધર્મવાળો;
તેગ અણુનમ હતો મન પરે દમ હતો,
દુષ્ટનો જમ હતો ને ધન્યજો.

લોક લૂંટ્યા તણી વાત ન્યાં સૂણતો,
 તે વખત જેહને આલ તૂટે;
 એ જ રજપૂતના બાળના આ મમે,
 હાયરે દોક ઘરબાર લૂટે— ૨

મિમર પર ફેડફેડી ધ્વન રજપૂતની,
 અને કાણુલ પટે આણુ ફરતી;
 રોમમા ખડખડી ધાર તલવારની,
 ભારતે જેહમાં આગ ઝરતી.
 રણુ વિકટ જેહની ખડગના ત્રાસધી,
 દેગ પગ કોઈ શકતું ન ઝૂટી;
 જેહની ધાગથી હિંદુ નિર્ભય હતો,
 એ જ રજપૂતની તેગ છૂટી. —૩

દેશ લૂંટાય ન્યાં ધાડ કાળી પટે,
 ગરહુટે દુરમનોનાં નગારાં;
 મળગતા ગામડા ઘોર ધારા થડે,
 જરહુટે નાગ મોટે અંગારા,
 વાર કરને ધણી દોઈ દો તો ધણી,
 પ્રતના મૂનો થાય ભેટો;
 કાળનાં વેગે માદ ન્યાં માંભળે,
 ડેમ ભેગી રહે દારી ભેટો— ૪

તૂર ત્રાંમાં ખજે ઘોર નોળત ગટે,
 જન્મભૂમિને દુશ્મન દળાવે;
 જંગ જાડીર કરે મર્દ મેદાનમાં,
 પથ દળ પોમ ધૂણી ધખાવે.
 રણ તણા રાગની કાળ હાકલ થડે,
 બાધવા કાજ વડિયા બુલાવે;
 દેશના લકત જમદૂત રજપૂતને,
 હવવામાં પછી ત્યાદ નાવે— ૫

હોય વૃદ્ધ બાળ કે અંગ જોળન ભર્યો,
 હોય બાળવાન કે અબાળ ઘેલો;
 ગીત મંગળ તણા ગાઇને કંદમાં,
 હોય વરમાળ ચોરી ચડેલો,
 હાક જ્યા સભાળે દેશદ્રોહી તણી,
 ભાગ્યમા એ ન લખીયું સહેવું;
 પથ અબધૂતના વીર રજપૂતને,
 હવવું તે પછી ઝેર જેવું— ૬

ચોર બડખોર કે ખૂની બનિયા નહિ,
 હાય રજપૂત બનિયા ખિચારા,
 હવનના લોણીઓ કાં હનો છો હહ,
 ખત ગુલામી તણા શીર ધાર્યો.
 રામની જનેતા ક્યાં ગઈ કૌશલ્યા,
 કોઈ એને સદેશો લણો છો;

લાગ મધાર જણનારી એ માવડી,
ભોમના લાગને ઝા જ્યો હો ?— ૭

મોતના મિત્ર ને ટેકના લપ્તાજન,
આ નમે કોઈ પગ્તાપ આવો,
નૂતન નવજોજના વોર માગર થપી,
બૂડના બેડડને બચાવો,
કચડ રજપૂના કેમ માળી રહ્યા,
બગડો દેશ આખાની ખાલ,
અધના ન્વાર હે ચાર તવવારના,
નાલજો આઠ ઠયા હો નીવાજી— ૮

તર બદની ગયો વેશ બદની ગયો,
મમથ બદલી ગયો નાશ તાડી,
ધર્મ બદની ગયો જીવ બદની ગયો,
બદલવા એક છે નામ બાપી
ખાન બદની ગયા માન વાતા રહ્યા,
ધાન ધાવી હરે ઝા નડો હો ?
જ્વાળ પડવા તણા નોતરા નાડે,
તોય-પતંગ થઈ જ્વાળમા ઝા પડો હો ?— ૯

ફાન જપૂના નામ ધાગ્યુ કડી,
માસ વિધવિધ પશુના ઉડાવો,

દેશ હાલ્યો રસાંતાળ ચો કનિયો,
 માંસનો કંઈક પરચો બતાવો.
 બાપ કહી કહી હજી પાપ તમને પડે,
 શરમ બાપુ તણી કંઈક લાવો;
 છોડ સઘળાં મર્યે બાપ કેના થશે ?
 બાપની કાંઈક ફરજું બખવો—૧૦

વાંઝીયો શ્વાનનાં બાળ પંખાળતો,
 પુત્રવાળા તમે કાં રમાડો;
 હુંકતા સાઠ બતા કરી સાવજો,
 દીન બકરાંતણી રાડ પાડો.
 હુંગરે હુંગરે લેર ગોત્યા કરો,
 રહે સૌ હુંગરા પોક પોકે;
 ટાઢીયો તાપ તો ઉરથી ઉપજે,
 મંકટની સોડ તેને ન રોડે—૧૧

નૂતન ચૂલે ચડયાં વિપ તણાં લોજનો,
 ઉઠરમાં કેળિયો એક બારો;
 શરીર મળગી જશે કાળજાં કપારો,
 રામે રામે પછી આગ થારો.
 હાથમાં જે ગ્રહ્યા આસ બતા કમે,
 માંબળો વીર નર માઠ છેલ્લો;

ઝેર છે ઝેર છે ઝેર છે દાત્રીયો,
 પીરસ્યા થાળ પાછા ધકેલો—૧૨

વચન આ આકરાં સુદર્શન લાગશે,
 ખુશામત ખાંડ હૃદયાર ખાધી;
 હાથ હાથ સૂણ્યા શબ્દ બહુ રેશમી;
 લેટ ખાદીની કઢીયે ન ખાંધી.
 સુદર્શન ઘૂંટણો ને ગળે ઊતરે,
 તાવનો દોષ સહુ દૂર થાશે;
 ચેતને નૃપતિ ગણપણ તણા ગોડીયા,
 પેટમાં ગ્યા પછી ઝેર થાશે—૧૩

ચાવ કાપ્યા પછી પેટ કાપ્યાં પછી,
 હિંદના ચૂર નિજ હાથ કાપ્યા;
 આંખ ને કાનમાં ખડગ અણીઓ ધરી,
 ભુલમથી જીલનાં મૂળ કાપ્યાં.
 મદ તણા કેડમાં અંગ કાપ્યાં બધાં,
 દાત્રીઓ તેગ માત લગણી;
 એ સહુ કારણે મુખ અવગું કરી,
 ને તમારી લવાની રીસાણી—૧૪

રામના વારસો સિંહ ગ્રાયા બનો,
 દાત્રીઓ દેશ ને કલેશ ત્યાગો;

કાપીયાં અંગ સૌ એક પાછાં કરી,
 વીરનર તેહની માફ માગો.
 લોભિયા અકળપંથ માત મારગ તણા,
 ‘કાગ’ રજપૂત મેદાન આવો;
 માત હાકલ થડી તેહને કારણે,
 એ તમારી સવાની રીઝાવો—૧૫

હંસ : લોહ : કાંચળી

મારા એક વહીવટ મેલીની દસા છેવટ મેં એવી જોઈ કે સ્વર્ગનોત્તેર ત્યાગ કરી અને હંમે માગર કાંડે બેઠેલા બગવાઓની માથે વમસા ગયો. છેવટ બૂખ્યાં તરુઆ મોલીના આગ મિલાય ત્યાં મરી ગયો ત્યારે બગવાઓએ તેના માથનો નાખો કર્યો.

એવી જ રીતે અત્યારે ગળ્લ પ્રજાની દસા લાકડા અને લોહા જેવી છે. વડાણમાં મરેલા લોહાના ખાવાને ધ્યાં આવી નેથી તે લાકડાથી લુદા પડ્યા કે પુસ્ત જ, પાણીને તળીએ ગયા અને લાકડું તો તસ્તુ ગયું. એ રીતે કાંઈ દિવસ પ્રજા મનની નથી; મરે છે પ્રજાથી લુદા પડનાર ગળ્લ. લાવ એવો છે કે સાપડી પ્રજાને અગે કાંચળી ડી ગળ્લ છે. એ કાંચળી જ્યારે આપનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે પામર લોકો ડી ઊંદરડાઓ એ કાચળી ડી ગળ્લને પોતાને મુલાનું કામળ બીઠાનું બનાવે છે. એકબીજાના મદકાચી જગનના સાર્ગ કામે થઈ શકે છે. કદાચ તેમાં કાંકે દિવસ એકબીજાથી જુવ પણ થઈ ગય છે. જેમકે ક્યારેક દાત હાથને કચડી નાખે છે પણ તેનો અદલો લેવા દાંતને પાડી દેવાય નહિ.

ત્યાગ હંમે કર્યો માન આવર તણો,
આવીયો ત્રદ દધિ નીર નાચો;
કોઈ એને પડી હંમે કેનું નથી,
હંમે બગલાની હરે ગણાયો.

મોતી મળીયાં નહિ ત્યાં મળી માછલી,
 સુખ લવલેશ ત્યાંથી ન લાધ્યુ,
 શરીર રમળ્યુ જુઓ તીર માગર તપે;
 બક ગણે હંસનું માંસ ખાધું— ૧

લોહ ને કાષ્ટ જે મંગ લ્યારે મળ્યાં,
 લાજ ઘઈ માગરેં મફર કીધી;
 લોહ વજને ઘણુ કાષ્ટ મંગે રહી,
 અકળા લનાકરે ટહેર લીધી.
 બહાણુ છે કાષ્ટનું એમ મૈ કો કહે,
 લોહથી એ ન મનમા મહાણુ;
 તુર્ત જુહું થયુ કાષ્ટ તરતું રહ્યુ,
 લોહ દરિયાને તળિયે મમાણુ— ૨

સર્પ અંગે મળીને રહી રાત દી,
 એ પરાધીનતામા ન ફાળ્યુ,
 નાગથી જેમ જુદી પડી કાચળી,
 ઊદરોએ ણિછાતુ બનાવ્યુ.
 વિષ ગણી દુષ્ટ ને ત્યાગ આપે કર્યો,
 ઉરમા એ અહ કાર લાવ્યો;
 એર હિણુ કહિએ પૂરીયો વાદીએ,
 તાગને જુઓ ઘર ઘર નચાવ્યો— ૩

ત્યાગ કર્યો નહિ મિત્ર સજ્જન તણા,
 જોહના તેજ અગે પ્રકાશે,
 સુજન મિત્રો અને ધ્યાનના ત્યાગથી,
 દુખના ઘોર વાદળ છવાશે.
 શુદ્ધ ગણી ગાજને 'કાગ' તુ મિત્રના,
 હોય મર કઈક અનગુણકામી,
 ભૂવતા જીવને દાન કયજે કદી,
 પાલવાની ન કરતો તિયામી— ૪

લીંગાળી

પોટં આલમટં વીકટમ મુક્રમે શ્રી. પટણી સાહેબે પાદપૂતિં
આપી હતી “એ હતી લીંગડાની લીંગાળી”. એના પર ચાર કટપનાઓ
આવી. જવાબો, મીઠું અને ચૂનો: જે મેં તુરત જ બનાવી સંભળાવી
હતી. જેમાં શ્રીમંતોને સંબોધી આનંદ સ્વભાવોના ભાવો ગાયા છે.

બીજ કડવું હતું ગર્ભ કડવે હતો,
ગર્ભતુ સ્થાન પણ હતું એવું;
હતું શૈશવ કદુ યુવા કડવી હતી,
વૃદ્ધપણું આવીયુ એર જેવું.
જેહ વાવી હતી એ જ લટકી હતી,
દિન પછી ઘણાં મધમાંય બાળી;
ખખર અંતે પડી જે હતી તે હતી,
એ હતી લીંગડાની લીંગાળી.

શિશિરમાં મર્વ વૃક્ષો તણી સપતિ,
નાશ થઈ દીસતાં અબધુ જેવાં;
એ ઘડી હર્ષના અંકુરો ઉદ્ભવે,
પાન લીલાં થયા તુર્ત તેવા.
કાશુડું ઓઢણુ ઓઢીને આલથી,
પૂરતી લીલવા રંગ ખાઓ;

અવર હીલાં ધયાં આપ સૂઝે થયો,
તપુને નામ એનું જવાસો.

તાત મોટો જુઓ તેંકને કારણે,
ખાઈ છે છતાં મૈ કહે મીકું;
મુખ મીકું કહે ચિત ખાઈ કહે,
અત્ય છે દાર મો વાર મીકું-
મીકું માની ન દૂધપાકમાં નાખશે,
બગડશે સ્વાદ ગમશે ન દીકું;
છોડ માગર તણું કયાંવી મીકું બને
ચોડું મીકું ભલે નામ મીકું.

*

લોહી તપતુ હશે દદય તપતું હશે,
આગના ક્રમાંરના શુભ એવા;
ધર બધું તેડતું ધૂંધવાતું હશે,
દોક ત્યાં આવતું તાય લેવા.
અર્ધદા એહના અંગ દેના હશે,
શીતળતા ધારતો એહ ભૂલો;
મેશ ને રાખ બે છોકરાં જેહનાં,
ના કહે તેડતું નામ ચલો.

❦

કર્મ કરતાં રહે

શ્રી. પચ્છી સાહેબ વસુદાતી થયા. હીરટ્રીકમાં ફરતા ત્યારે ધણે
હેઠાણે હું સાથે ફરતો હતો. કાળી સાથે વાતો કરતાં એના છેલ્લા
શરીરને જોઈ મને પૂ. ગાંધીજી માટે “ધરડાં” એ કાવ્ય રચ્યું કે મહા-
પુરુષોની દાષ પદ્ય કર્મ વીના જતી જ નથી. જેમાં કુદરતી કર્મવાદીઓનાં
દ્રષ્ટાંત છે. જેમકે આશા, પવન, દિવસ, રાત વગેરે.

આલના ચાંલકા રોજ ઊભા રહે,
વાયુનો વીંઝણો રોજ હાલે;
ઉદય ને અસ્તના દોરડા ઉપરે
નટ ધણી રોજ સ્વિરજ મહાલે.
લાગતી લાગતી પડી જતી પડી જતી,
રાત નવ સૂર્યને હાથ આવે;
કર્મવાદી બધાં કર્મ કરતાં રહે,
એમને ઊંઘવું કેમ કાવે— ૧

ઝુવ ડોશી બની રોજ બેઠો રહે,
ગોળ ગોટા તણી રમન માડી;
તારલા તેહને રોજ આંટા ફેરે,
જો નથી એમતા ખેલ ધાંડી.
પૂર્ણ બનતાં કદી હર્ષ કરતો નથી,
ક્ષીણ બનતાં ન સંતાઈ જતો;

ઊલય ગતિમા નદા કર્મ કરતો રહે,
ચદ્ર કદી ચે નથી સૂડ બતો— ૨

શીશ તોડે અને ડાગના ડાપતા,
હુ ખ અનહુદ પડે હે અધાર્યુ,
ચીમ પાડી નથી લાગના ભૂધરો,
એમણે ઊલવાનુ સ્વીકાર્યુ,
નીર નદીઓ તણા ગજ વહેતા રહે,
ખૂવાનુ કદી એ ન ધારે,
વહનના કર્મઅધિકારીઓ યેસતા
દિન બુદુ બાદ દુર્ગધ મારે— ૩

ઊઘતી વસુધરા એડ પડખા ભરી,
એહવુ કર્મ એની ન તાતે,
ધાકશે તે કની અવર પડખે થશે,
તે વખત વગતનો નાશ થાશે
નતુ ય સઘળી મળી ફેરફૂદી ફેરે,
ઢાઈ દિ' તે નહિ માથ બેને,
કર્મ તેણે બ્રહ્મ મગ ફરવા તણુ,
એડને ઘેર બીજી ન ચેને— ૪

નીર સાગર તણા નિવર રે'તા નથી,
ધીર ગભીર દિન રાત બળે,

સામટી મરિતા પાણી પાતી રહે,
 તોય નવ આપનો ગુણ ત્યાગે.
 જોટમાં કટીય આંધ્રુ નથી પાડતો,
 ભરતીમાં નથીય છલકાર્ધ ફરતો;
 જગત ને કર્મના પાડ મમજવતો,
 ભરતી ને જોટમાં દોર કરતો— ૫

થંભ ઉનો થયો લાલ તણખા ઝરે,
 ટેર પ્રહલાદની કાન આવે;
 મુખથી શેષના શયનમાં એ મમય,
 લઘ નરસિંધને કેમ આવે ?
 શીશદમ હુકમે કુંભકણ રણ ચડે,
 પુકારે જાનકી દીન મોઢે;
 આ બધું માંજળ્યા પછી રધુનાથનુ,
 બાણુ તે ત્રાણમાં કેમ પોઢે— ૬

દેવ વસુદેવ ને દેવકી કેદમાં,
 કૌરવો મતી તણાં ચીર જોડે;
 ધર્મ ને કર્મ બે આથ હાકલ કરે,
 શામળો સેજમાં કેમ લોટે.
 લાલ ચક્ર ફરે ઘોર પરદેશનાં,
 દુઃખની અગન-રમ પાંડે જ્યાંથી;
 ભારતી આરતી નાદ ઉચ્ચારતી,
 ગાંધીને હોય આરામ ક્યાંથી— ૭

કાંકરી

ગમાયણ એ તો માત્ર દાઝ સુધી રમી મ્હેવ ગ્રથ છે. એને વાંચતા વિચારનાં દુઃખ ઓછું દિવસ ચાલ્યો જ નથી. એમાંથી ગમતને ખાતર એક ક્ષપના આવી “કાંકરી”.

કુળ રાવણ તણે નાથ કીધા પત્ની,
એક દી રામને વહેમ આપ્યો;
મુજ તણા નામથી પથર તરતા થયા,
આ બધો ઢોંગ દેણે ચક્ષાવ્યો.
એજ વિચારમાં આપ જિભા થયા,
કેઈને નવ પત્ની માથે લાવ્યા;
સર્વથી ક્ષપના ક્ષપના રામજી,
એકલા ઉદ્ધિને તીર આખ્યા— ૧

ચતુર હનુમાનજી બધું ચ મમજી ગયા,
ચાલીયા એ ગુનાધ પેલે;
રામનો દામ એ વેરીના વતનમાં,
રામને એકલા કેમ મેલે.
તીર માગર તણે વીર જિભા રહ્યા,
કેઈથી બળીયે હોય ડરતા;
હાથમાં કાંકરી એક લીધી પત્ની,
ચડુ દિશે ગમજી નજર કર્યા— ૨

ચોરના જેમ હુતુમાન સંતાઈને,
 વૃક્ષની ઘટાથી નીરખે છે,
 ચિત્તમાં કપિને ખૂબ વિસ્મય થયું,
 આ રઘુનાથજી શું કરે છે ?
 ફેંકતાં કાંકરી તુર્ત તળીયે ગઈ,
 તસગરે જાણીયે હોય લૂંટયા;
 રામ પોતા થકી ખૂબ લોંછા પડયા,
 શરમના ચોરડા મુખ ધૂંટયા— ૩

અરણ્યમાં જઈ કપિ હાથ જોડી કહે,
 નાથજી આ મનિ કેમ આવી;
 હાથ જેનો ગ્રહો તેડને ફેંકનાં,
 આપના ગિરદની શરમ ના'વી.
 તારનારા બની નીરમાં ધકેલો,
 માફ કરજો કરી ભૂત ભારે;
 તમે તરછોડશો તેડને નાથજી,
 પછી ત્રિલોકમાં કેાણ તારે— ૪

દીવડો : માછલી : વાદળાં

શ્રી. સ્વામીનારાયણના ચઢ્યામા શ્રી. પટ્ટણી સાહેબે મને એક પાદપૂર્તિ આપી હતી

“જેહુને આશરે જીવતાં જે હશે,
એહુના મુજામાં નાશ એને.

આખી જીવંતીમાં કાંઈ કમિના લખતા મારી કવમ અટકી નથી આ પાદપૂર્તિ પર આખો દિનમ ગયો કંઈ ન સુન્યુ તે ન જ સુન્યુ. મન મૂઝારા વાગ્યું કે મગ્ય નીંજ ખૂગી ગયું કે શું? હાથમાં નોટ અને પેન લઈ રાતે જમ્યા પત્રી બેઠો પણ બેઠો બેઠો તે નાતના વ્રણ વાગ્યા. ધણો જ મૂઝાઈને પત્રી સૂઈ જવા માટે મામે બગતા દરિયનને જાણુ કયા કોનો થયો અને દીવો ચાલ આવતા કવમ આવી કે—

તેલના મફળ પરતાપથી દીવડો,
તિમિરમય રાતમાં તેજ ધરતો;
તેલથી પ્રગટીયો તેલથી પોપીયો,
તેલનો એ મદા આરે કરતો.
તોય પણ તેલ તો કાતિ આપ્યા કરે,
તેલ અપકારને કયાં ગણે છે,
દીવડો તેલનુ મૂળ બેવા જતાં
ફક્ત અવશેષમા એશ રે' છે - ૧

માછલી એક દી ગર્વ મનમાં ધરી,
આપના બગ તણુ લાન ભૂતી;

નદીનાં મૂળીયાં ગોતવાં દઢ કરી,
 કાળને વશ બની ખૂબ કૂલી.
 નીર અટકી ગયાં અંત લીધો પછી,
 કાગડાએ દર્યો આર તેનો,
 જેહને આશરે જીવતાં જે હશે,
 એહના મૂળમાં નાશ એનો— ૨

રાતદી બાધનાં ખૂબ ખારાં હતાં,
 નીરખતાં સૂર્યને રહેમ આવી;
 પાસ લાવી હસાવી બોલાવી અને,
 રાખીયાં સાથ મીઠાં બનાવી;
 વાસુને હીંચકે હીંચકતાં તે હતાં,
 રોજ રમતાં હતાં લેર લેતાં;
 મુખમાં પ્રસન્નતા ભૂખ લાંગી ગઈ,
 કોઈ નવ દુઃખની વાત કે'તા— ૩

લાનુના મળને શોધવા એક દી,
 તેમણે ધર્મનો પથ ત્યાગ્યો;
 સૂર્યની સામવાં જેમ જિંયા ચડ્યાં,
 તુરત ઉપકારનો તાપ લાગ્યો.
 મુખ કાળાં બન્યા ખૂબ રોયાં પછી,
 આલધી ઝર્યા તે પર અંગારા;
 નાશ એનો થયો ન્યાં હતાં ત્યાં ગયા,
 વાદળાં ને થયાં નીર ખારાં— ૪

ધોવા ઘો

ઝાંઝ દિદી ભારના આભરણે કે શુદ્ધ બીનને દોગી ઉનાવવું
 દાણુ વેરા મટેના થી ઇમને નવિં બીન ઉતર આખ્યા કે મદા ૧૪,
 આપરો તો ધંધાબાર્ન મેવાઠે હ નમે દખમ, ધોમીએ ધોમી માન
 સામુ મનેનામણુ વેના નથી તે-

‘હા ! ત્યે નર્ધ ખાગની ઠઠી ખારવો ઊનગઈ’

શુદ્ધ ૧૪ નારિ એમ નીન મ્ કે કે—

હું તમોને અડી તાડ છ અને “તુમ કેવલ લવમાગર કેડે”

એ રિમામે આપન બેડિ એવલ ધંધા મન । ડીએ

(કેમન બજનનો વેષારજીએ રામ)

પગ તમે ધોવા દા રધુ ૧૫૭,

પ્રમુ મને ગડ પડયો મનમય, પગ મને ધોવા-૨૦

ગમ લખમણ નન ૧, તીર ગગાને નય ૭,

નાવ માગી નીર તજવા, શુક જોયો ગમ ખાઈ-પગ મને ૧

જતમારી ઠામણગારી, નાવ નારી થઈ નય ૭,

તો અમારી રક જનની અડવડા મગી લાય-૫ । મને ૨

બોઈ અતુરતા ભીલ જનની, જાનકી મુસકાય, ૭;
અભણ કેવું યાદ રાખે, ભણેલ ભૂતી જાય-પગ મને૦ ૩

આ જગતમાં દીનકથાણુ, ગરજ કેવી ગણાય ૭;
ઊભા રાખી આપને, પછી પગ પગાળી જાય-પગ મને૦ ૪

નાવડીમાં જાવડી અડી, રામની ભીલરાય ૭;
પાર ઊતારી પૂછીયું તમે શું લેશે ઊતરાઈ-પગ મને૦ ૫

નાયીની કઢી નાયી લયે નંઈ, આપણે ધંધાભાઈ ૭;
'કાગ' લયે નહિ ખારવાની, ખારવે ઊતરાઈ-પગ મને૦ ૬

સ્વાર્થ

મને મહાભારત અને રામાયણ ઉપર ઘણો જ લાગ. એકપણ એકપણ મોઢ્યા મર. કરોબરે રેમણે જાણ્યો કે તુલસી કહે કે જગત મહાભારત થાવા જ્યો મને અચરજ થતી કે લોકોનો આગ્રહ બધો મુજબસાવ મહાભારત પર શા માટે ? તુ ખરેખર એ દાર્દ ધર્મત્રય છે એના માટે ? મને તો લાગે છે કે મહાભારતમા તો—

સ્વાર્થના ઝેર છે આર્થના વેર છે,
આર્થમા કેર કાળા લખાણા

કુવણા

જગત ને આર્થ જો નામ મુદા બન્યા,
તેકનો દેહ તો એક ભાસે,
સ્વાર્થ જુઝ્યા પત્રી ડોડ કોનુ નથી,
આથ વિલ ડોઈ આવે ન પાને

આર્થમા ઝેર છે આર્થમા વેર છે,
આર્થના કેર કાળા લખાણા,
ચોર ઇતિહાસ ને મથદ્યા ભાનતે,
વાટ ને હાટમા એ વચાણા— ૧

હેહમાં દર્દ ને મર્દ છુટો બને,
રાખતા તેહને તોય રાહ;
સર્વ સેવા કરે સ્વાર્થ ને હોય તો,
હાથ નેડી કહે હાહ હાહ.

અંગ છે આપનાં એમ સૌંએ કહે,
જેહનું સર્વને ઠેણુ રૂચે;
એ બધું જ્યાં લગી ? સ્વાર્થ છૂટ્યા પછી
કોઈ નવ તેહનો ભાવ પૂછે— ૨

બીજા વાવી અને ફળ તેણી આશથી,
પ્રેમથી વૃક્ષને પાય પાણી;
મધુર ફળ તેહનાં બળ બાધાં અને
છાંચડીમાં ઘણી મોજ માણી,

વર્ષ કૈં વીતતાં ગાડ જીતું થયું,
ફળ મટ્યાં ને ગઈ જોળખાણી;
કરવતે કાપીયું કૈંક કટકા કર્યા,
ગણુ બધા આગલા ધૂડધાણી— ૩

સ્વાર્થ સાથે સદા જેહની પાસથી,
તેહના સ્વાર્થમાં સાથ રે'તા;
ત્યાં મુધી માનવીમાં ગણુ તેહને,
કૈંક લેતાં અને કૈંક દેતા.

પરહિતે હવતા દોક જનની બહો,
 વંદવા યોગ્ય . એ તત્ત્વવેત્તા;
 કેક એવા હશે માઈના બેટકા;
 સ્વાર્થ સાધ્યા પછી ઝેર દેતા— ૪.

જગતની જાળ જાંજાળ વિકરાળ આ,
 કાગના પંથમાં કેમ રાચો;
 સ્વાર્થવિલુ કાગના છે સગા જગતમાં,
 કૃષ્ણ રાણો તુ ગોપાળ નાચો.— ૫

બિંધ ભાગે

રામાયણમાથી મેં કરેલી આ એકે સ્મૃતિ ક'પના છે. શ્રીરામના ચરણ અંગદ અને હનુમાનજી દરૌજ ચાપે એ કામ એને સોંપ્યું હતું.

એક દિવસ એને વિચાર થયો કે શ્રીરામ આપણને ભાળ્યા કે તુરત બંધના માટે છે અને વિભીષણ આવે કે તુરત બિંધમાથી પણ જાગીને વાતો કરવા માટે છે. કેવા કઠોર છે ! એક દી એ શંકા શ્રીરામને પૂછી ત્યારે રામપુરપત્ની રીતે શ્રીરામે ઉત્તર આપ્યો કે ભાઈ, તમારા તરફના કંટાળાથી નહિ, પણ પ્રમારી હાજરીમાં મને જે સંપૂર્ણ આત્મસ્થિતિ ભાગે છે તેથી હું બેઠા બેઠા શકું છું. વિભીષણ મારો ભક્ત હતા શકુ રાવણનો ભાઈ ખરેખરે, એટલે એની હાજરીમાં બિંધ કેમ આવે ?

અંગદ યુવરાજ, મિત્ર હનુમાનજી,
રામના રોજ ચરણો પહોંચે;
એક શકા થતાં એ કપિરાજનું,
ચિત્ત ચક્રોળ થઈ ચક્ર્યું ગોટે.

બેઠા જણ પછી એકાંતમાં બેસીને,
હૃદય દિલમાં હૃદયાર ધરતા;
આપણી સાથમાં કંઈક ઉપદેશની,
કદિય અવધેશ નવ વાત કરતા —૧

હાથ નેડી કડી વિનતિ હરિને,
 અમેને ભાળતા ઊંઘ વ્યો છે,
 કાલનો તમારો દાન પણ દૈત્ય છે,
 તેડુ મામા તડાકા કરો છે

અમેને નીરખતા તુરત લાખા યનો,
 બેઠે જણ શયનગૃહમાં જ પેડા,
 વિલીપણ તણે ખખડાટ ન્યા સામળો,
 ઊંઘમાથી પ્રભુ થાઓ બેડા —૨

આપના મુખ તણી વાત સૂણવા તણુ
 એમણે વિધાતાથી લખાવ્યુ,
 મૂક મોટે પ્રભુ-ચળ સાધ્યા તણ,
 અમારા ભગ્નમા એ જ આપ્યુ

પ્રીતની રીતને રામ જાણી નહિ,
 કદીક તો અમ તણા ચિત્ત માપો,
 અટપરી વાતનો માયથી આ અમય
 ખુવાતો આજને આજ આપો —૩

મુજ તણે કાજ છવ્યા દેઐ જગતમા,
 આકગ નીમ એવા તમાનં,
 રાત હી થાકતો રાજના કાજમા,
 તમે બે ઊંઘના અગ માનં.

સત્યથી કહું છું, નીરખતાં ભય મને
 ચિત્તમાં તે તણે કંઈક લાગે;
 વિલીયણુ લક્ષ્મી યણુ ભાઈ રાવણુ તણે,
 ભાળતાં તેહને ગિંધ ભાગે —૪

હાથી

એક વડીલ અને મુશ્કળી એકીને પોતાથી કહ્યા જ હતા, હાથી
આગળ ફેરતા જોવા, માણસોને અમુક માર્ગ માટે વીનવણી મંતા જોઈ
મને આ મન થાત આમ જ એ સ્વીકૃતિ મે તેમને અવગામ્ય પણ
એ તો મમલુ માણસ, પોતાની જૂન મમ્મ ગયા અને જોની ગયા કે
હવે પછી જો પણ આ હાથી કૂંગાઓને વીનવશે નહિ

(ગોટમની ચાવ)

એની પાછળ આખો મમાજ હતો,
સદુ હાથી તણે શિરતાજ હતો,
ગિરિગાજ નમો ગજરાજ હતો,

જરતો મદ કુલ અખડ અને, મહિ વિધ્ય દીપાવણકાર હતો,
નીરખી એનું ક્યામલ અગ સદા નગ કાજળનો શરમાઈ જતો-૧

પશુ પંખી હતા લખના છતા,
જૂનીને વનરાજ નવાઈ જતા,
એની હાકથી કુંગરા હવના,

એની ગોટપ ઉપર એ વનમા સદુ દિવન મૂર્ચ હતો તપનો,
એને છોડ હનરાનો નાથ હતો, એ હનરેક નારીનો નાથ હતો-૨

ગજ કાઢવ તાલમાં ખુંચી ગયો,
એનો આતમ ત્યાં અકળાઈ ગયો,
એની આરત ચીસોનો શોર થયો;

સુણીને ભસતાં ભસતાં એ તળાવને કાંકડે શ્વાનોએ પાવ ધર્યાં;
મરવા વખતે ગજરાજ ભૂંચ્યો, એણે શ્વાનોને કાઢવા સાદ કર્યા-૩

એની ભૂંડ સુમેરૂ સમાન હતી,
બુદ્ધિ ચક્ર પદે અવગી ફરતી,
મરવાને સમે અકળાણી મતિ;

તને કાઢશે ના કદી શ્વાન ભલા, ચૂપ થા ચૂપ થા પરલોક જતો;
તારી મોટપ 'કાગ' કે સંગ લઈ મરી જા ગજ તું હસતો હસતો-૪

ગાંધીડા મારો

શ્રી હરિગ મહાસભામા આમ ત્રણથી હુ ગયેનો તા ૧૫-૨-૩૮
અને ૧૬-૨-૩૮ એમ બે દિવસ પ્રાર્થનામા મારો બોલવાનો કાર્ય
કર્મ હતો અગાઉ પૂ મહાત્માજીને માગ ગીતો મે મલગાવેન હતા.
માલગી તેઓ ખુશી થયા હને એમ મને લાગ્યું હતું આ વખતે
“ મોબીડા ” એ વ્યાસપીડ પથ્થી મુતિ સમયે મે ગાયેતુ જે
માલગી હજારો માનવીઓ ખુશી થયેલ ભાવ એવો છે કે હિંદુ અને
ખ્રિસ્તીઆ બે બહેનો મળે છે ખ્રિસ્તીઆ પૂછે છે કે “ મોહન
મોહન ” એમ જખ્યા કરે છે તો તે તમારા દીગ્ગને મારે શી
રીતે ઓળખવો એના એધાણુ કરે.

દાગ લીધેના

નો નો વાતુનો બાપુનારો,
મોબીરો મારો ઝાઝી વાતુનો ઝીવનારો.

રંગરે રંગરે હાથા કરે છે, બિચાણુમા ન ડાબનારો,
દાગ ભાગીને ચૈા કોરવા માટે, દાગમા નવ કોરનારો—૧

ભાગ્યા દાય એનો ભેડુ ધાનારો, મેવા થેલાને માનનારો,
ઉપરબિજા ને મનના મેવા (એવા) ધોગાને નહિ ધીંગનારો—૨

એના કાતેલમા ફેરો ન ધમરે, તાર ત્રદા એક તારો,
દેથે દૂબળીયો ગેમી ગામડીયો, મુસફીને મૂઝવનારો—૩

પગલાં માંડશે એવે મારગડે, એની આડો ન કોઈ આવનારો;
ઝેરના ઘૂંટડા જીરવી જશે ઈ તો, ઘોડીને ને જગાડનારો—૪

નાનાં બાળક જેવો હૈયે લેરીલો, એરૂમાં આથડનારો;
ફૂલો માખણ જેવો સાદો ને સોયલો, કાળને નોતરનારો—૫

ઝીણી ખૂંપડીએ ઝીણી આખડીયે, ઝીણી નજરથી જોનારો;
પોતે ચણેલામાં પોલ ભાળે તો, પાયામાંથી પાડનારો—૬

આવણું હોય તો કાચે તાંતણે જ ધાર્ધને આવનારો;
ના'વણું હોય અને નાડે જો ગાંધશો તો નાડાં તોડાવી
નાસનારો—૭

રૂડા રૂપાળા આખા યાજી ભરીને પીરસે પીરમનારો;
અજીરણ થાય એવો આ'ર કરે ને કદી, જરે એટલું જ
જમનારો—૮

આલે ખૂતેલી મેડી ઊજળીયુમાં, એક ઘડી ન ઊભનારો;
અન્નનાં ધોગાણાની જૂની ઝંપડીયુમાં વણુ તેડાવ્યો
જાનારો—૯

સૌને માથડે દુઃખડાં પડે છે, દુઃખડાને ડરાવનારો;
દુઃખને માથે પડશે દુઃખ દળવીને, એ તો સોડ તાણીને
સુનારો—૧૦

કાળ જેવાને મહાકાળ લાગે છે, આભને પાથ ભીડનારો,
 સૂર્ય આંટા ફેરે એવડો ડુંગરો, ડુંગરાને
 ડાલાવનારો-૧૧

ચોળખજે યેનડી એ જ એ'ધાણીયે, મારા યોળાને^૬ એ
 ખૂંદનારો;
 મારો મોહનજી એ ઝાંઝેડે જીવો, મારા ઘડપણનો
 પાળનારો-૧૨

* અમેજ કહેવત છે કે અમેજના રાજ માથે સૂરજ કદી આવમતો નથી એવા અમેજ રાજ રૂપી જે ડુંગરો, તેને ડાલાવનારો.

વાણિયો ખેડે વેર

રાજકોટમાં એક દિવસ કૈંક વાત કરતાં કરતાં શ્રી પટણી સાહેબે કહ્યું કે આ અનન્ય માનવી જ જન્મ્યો છે કે જેની નોખતનો અવાજ આજે આખી જગતમાં સંભળાય છે. આશ્ચર્ય જોઈએ કે વેર આજે વાણિયો ખેડી સ્ત્રો છે. તુસ્ત જ મને “માતાજીની નોખતું વાગે છે” એ લીટી યાદ ચડી ગઈ. પછી તો મેં જોટલા જાણ્યા છે એટલા બધા પૂ. ગાંધીજીના જીવન-પ્રસંગો એકેક કડીમાં ગૂંથી દીધેલ છે. જેમકે “તોપને લાગીટાક” એટલે આખો એમનો અહિંસાવાદ જેની સામે તોપ પણ અહિંસક બની ગઈ. બીજું “વાણિયો નહિ દે નમતુ તલ-ભાર” એટલે કે જૂરી રીતે સત્યના તોલમાં કોઈ બનાવીને વધારે લઈ જઈ શકે નહિ. “વાણિયો આડો આક” એટલે જે માનવ જાતિઓ જગતની નરક ખાડમાં પડી હતી તે તથા જે જાતિઓમાં સ્વાભાવિક બીજતા હતી તે બંધાનો મરણ લઈ તોડી દીધો. સા કોઈને અહિંસા, સત્ય અને આત્મજાળના પાણી રેડ્યાં. એમ દરેક કડીએ કડીએ પ્રસંગ ભાવના છે.

માતાજીની નોખતું વાગે છે,
આજ સૂતાં સૌ માનવી ભાગે છે,
લીલુડાં માથડાં માગે છે.

એક જોઈએ એવો ભગીઓ રે,
એણે સૂતો જગાડ્યો કાળ,
પગ પાતાળે ને શીથ આકાશે,

હાથ પોગ્ય દિગપાળ—માતાજીની ૧

દેશ આખો આજ હૂકળી ઊડ્યો,
 વિદેશમાં લગ્યો હોળ,
 હારને ખોખે હાકતું દીધી,
 લોમકા હાલકલોળ—માતાઁની૦ ૨

આલની મામાં વેર ટપાડ્યાં,
 નાળ નંલળ્યું તૈયાર,
 પેરવા બાડી પોતડી ૨, (એને)
 હાથ નથી હુધિયાર—માતાઁની૦ ૩

ઘાવ ઝીલે ઘમસાળના ૨,
 એની આંખમાં નાચ્યાં ઝેર,
 હુનિયા આખી ટાલવા લાગી,
 વાલિયો ખેટ વેર—માતાઁની૦ ૪

ઘાવ ઝીલે રત્ન ધૂમતો ૨ એલે
 નાખીયાં દોઢે લોળ,
 કુંક હેમાળામા કેડીયુ પાડી,
 પગવાં પાછાં નેચ—માતાઁની૦ ૫

મથરાં માગે માવડી ત્યાં નૌ
 જેટલો લેળા થાય,
 રીડ પડી ન્જુડાકની ૩,
 આજ દગરી ઠાં અંતાય—માતાઁની૦ ૬

વાંક કાઢી એણે લાકડું વેચું,
 પાપને લાગી ધાક,
 રાંક ગોતી રજપૂત કર્યા,
 આ તો વાણિયો આઠો આંક—માતાજીની ૭

શીશ કાપી એણે સાંધણે ખાંધ્યું,
 કોણુ રાજ કોણુ રાંક,
 શેઠ કાંટો લઈને જોખવા બેઠો,
 ઇ રાખયો કાંટોકાંટ—માતાજીની ૮

કાંઈ સુઝે નહ કોઈને એવો,
 ધૂમસે ગોટા ગોટ,
 ધીંગડા હાધી ધ્રજવા લાગ્યા,
 (ત્યાં) દૂબળે દીધી દોટ—માતાજીની ૯

મોત ઉઠાડીને સાળધું કીધું,
 વાણીયે ઘેર્યો વાઢ,
 ધડ ધીંગાણે હાકલું મારે,
 તોપને લાગી ટાઢ—માતાજીની ૧૦

ઋણ વેરાવે ને શીશ ખંડાવે,
 લૂંટાવે ઘરખાર,

*વીરસેન, સમાજશા, જગદુરા વગેરે
 અન્ય વેરવધુ, પુત્રનું મરણ ખાંડ્યું, દુકાળમાં લક્ષ્મી લૂંટાવી દીધી.

વીર વે'વારૂ વાણિયો નહં છે,
 નમતું એ તલ ભાગ—માતાજીની૦ ૧૧

આજ શિવાજીના જેટલા આવે,
 માતની લેવા લેર,
 દૂધ પીધા પછી લોઈ પીશે
 એતું વાણિયો લેશે વેર—માતાજીની૦ ૧૨

ગાંધીજીની દીકરી

હરિજન મહાસભા તા. ૧૩-૨-૩૮ ના રોજ આ ગીત બન્યું છે. એ વિરાટ માનવ મેદાની- માનવ 'તરંગનો' ખગલળી ઊડેલ સમુદ્ર નોંધને ક્ષર્ધ વિરાટ દેવીની કલ્પના થવા લાગી. પણ એ કોણ ? હિમાલયથી સમેશ્વર સુધી જેની તાળી વાગે એ સસ રમવાવળી કોણ ? ગાંધીજીની દીકરી : દીકરી શા માટે ? પહેલાં તો એ કાંગ્રેસ હતી પછી એ ગાંધીજીના જોળામાં બેઠી. એને સત્યનાં દૂધ પાયા. નામ પાડ્યું મહાસભા.

દેશ ભેજે ગાંધીજીની દીકરી રે—ટેક

એ તો જનમી ખૂટેલાંને તારવા રે,
એની આંખડીએ તેજના અંધાર રે—દેશો ૧

ભુગદંબા શી ઘુઘવતી ઘોડીએ રે,
એને ઊભું ચાવાનો ઉથાટ—દેશો ૨

સાચા શૂરનાં હાલરડાં એ સાંભળે રે,
પોલી પોલી દીએ છે પડકાર—દેશો ૩

એને પગલે ધરણીનું પીક ધમધમે રે
હાકે ખરેડે છે આખો આભ—દેશો ૪

બણે વધે અજવાળીયાનો આંદલો રે,
એમ વધવા માંડી દિન રાત-દેશ ૫

એણે એાઢી કમૂંબલ ચૂંદડી રે,
એના છેડા દિશા ને દિગપાળ-દેશ ૬

ગીન ગાતી ઘરોઘર ધૂમની રે,
(એનો) મંલગાણો દુનિયાને છેડે સાદ-દેશ ૭

એને ગમીયાં નાનાં નાનાં ગામડાં રે,
એણે છાડ્યો મોટા ચેરનો મંગ-દેશ ૮

એ તો દીમે કાળી કાળી કાળકા રે,
એને ભાળ્યે બરી બગી બય-દેશ ૯

રમે રાત હિમાળાને શિખરે રે,
એની તાળી વાગે છે તણ લોક-દેશ ૧૦

એણે અણમાનેતાંને બચમાં લીધાં રે,
એને બેસાર્યાં જોળવાની માંય-દેશો ૧૩

એતું માયું શ્રી શિવજીનો સાસરો રે,
રામેશ્વરમાં અંબરનો અણકર-દેશો ૧૪

એક ચૂડો ખગડે પ્રહાના દેશમાં રે,
ખીજે ખગડે ખેળર કેરે ઘાટ-દેશો ૧૫

એ છે સાત ખોટયુંની એક ખેટી રે,
એતું પાડયું મહાસલા જે નામ-દેશો ૧૬

હિંદ માતનો લાડકડો વંર છે

હરિપુરા તા. ૧૭-૨-૩૮ ના રોજ જન્મેલ છે.

દીકરો ગમે તેવો પરાક્રમી હોય પણ માને ઘંટી ફેરવવી પડતી હોય તો તે માતા મનમાં એ દીકરો નથી.

જો ધણા દીકરા હોય તો ધણાનું દળતું પડે માટે જ્યાં ભારરૂપ છે, ધરમાં વહુ ન હોય તો જાને જળતી દળતી કાણુ મટાડે ? પૂ. ગાંધીજીના જીવનના ભાર વસાજા જતાવી વર્ણવેલ છે. પણ એને જવાનું તો છે બપોંડર માંડવે ? જેમકે : “જનીવાસ તણા એ ઉતારા તણી મહેમાનીમાં જેલ તણાં ધર છે” બીજું “જણુતારીના માનને દારૂગીએ ન સડાય એવાં અપમાન સલાં.”

બહુ કોડ કુમાર જુવાન થયા,
નહિ ઘંટી છોડાવણુ હાર થયા,
હવે હાડી શકે નહિ હાથડીયા;

ઝાદી માતની વાત વિચાર કરી, વસાજા હજાર તૈયાર થયા;
સૂણી માંડવડાની ત્યાં સામગરી, લગનો લખીયા પડી

નાશી ગયા—૧

વંરવાં તણાં લીધમ નીમ ગદ્યાં,
એણે માત હિતે બહુ દુઃખ સદ્યાં,
એનાં હાડ ને ચામ ઘસાઈ રદ્યાં;

અળતી દળતી જોઈ માવડડી, એના આતમને સળગાવી રદ્યાં;
જળનારીના માનને કારણીએ, ન સહાય એવાં
અપમાન સદ્યાં—૨

વર તેત્રીશ કોડનો તારક છે,
ભુવભાર અપાર ઉતારક છે,
સતધારક પાપ સંહારક છે;

નિજ શીશનું શ્રીફળ હાથ લીધું, શરણાઈ ને દોલના શોર થયા;
પતિતો તણો પાવન આ નવશા, પછી પીઠીનાં કેશરીઆં
કરીયાં—૩

એને ચોંખણ કાળ તણા ગણુ છે,
એનો માંડવડો એ મહારણુ છે,
તલવાર તણાં એને તોરણુ છે;

જાનીવાસ તણા એ ઉતારા તણી મહેમાનીમાં જોલ તણાં ઘર છે;
લલકારો એનાં સહુ ગીતડીઆં, હિંદમાતનો લાડકડો
વર છે—૪

દિન રાત ધખેલ હતી તપતી,
એણે કૈક નમાવી લીધા નૃપતિ,
એવી નાળ જંઘળ કરાળ હતી;

ભયકાર મુખે વિકરાળ હતી, જગતી જમઆંખ શી જામગરી;
એવી તોપને મોઢડે બાથ ભરી, પછી હાકલ
દાગવવાની કરી—૫

મળગે એવી દાડની શેરી હતી,
એમા આગ લગારેક જેરી હતી,
ભેળી વાયુના કોપની લે'રી હતી,

વર કૈક થયા પશુ ભાગી ગયા, નભમંડળમાં એની ઝાળ ગઈ;
નિરખી મનમોહન મરનાયો, ઉનાપાતની આગ એલાઈ
ગઈ—૬

એક કાળનો થાળ ત્યાં પીરસીયો,
વિષવાળો કંમાર એ ખાઈ ગયો,
પછી પેટીયામાં પચાવી ગયો;

મુખકારી હતી ને કુમારી હતી, હતી નામ રત્નંતરતા મુંદરી,
એને મોહિની મોહનની પ્રગટી, વરમાળ હમી
કદમાય ધરી—૭

નવાં પુરાણ લખાશે

શ્રી. રામચંદ્ર ભગવાનની પાછળ રામાયણ-લખાણું. શ્રી. કૃષ્ણ ભગવાન પાછળ મહાભારત અને ભાગવત લખાણાં. એ ઉપરથી મને આ કલ્પના આવી કે શ્રી ગાંધીજીના એક જ આત્મજીવન અને તપશ્ચરી અને અદ્વિતિયાવાદથી અત્યારે આખા દેશમાં અને આખા જગતમાં અજબ પલટો ચલે છે, તો જગતના નવા કવિઓ જેમ શ્રીરામનું રામાયણ લખ્યું તેમ શ્રી મોહનનું મોહનાયન જરૂર લખશે અને તેમાં આખો અદ્વિતિયાવાદ અને માણસ માણસનો ભાઈચારો એ વિષય પર શ્રુતિ-સમૃતિ અને પુરાણો લખાશે એમાં શ્રી ગાંધીજીની રહેણી પરથી મને ખાવાની ઉપમા હીક લાગી.

ભજન-કાફી

(ન છડીઆં તલવાર-અથવા-વાઘે સેં કંછ્યો કીઓ) એ રાહ

ખાવડીઆનાં નવાં પુરાણ લખાશે,

ખાવડીઆનાં વાટે ને હાટે વંચાશે.

માનવ માનવના ભેદ લખ્યા તે, કાગળ ઉકરડે જાશે,
વિધવા કેરે આંસુડે લખીઆં, સઘળાં પાનાં ચિરાશે—ખા૦

જૂના કાયદા જપત કરશે; નવા કાયદા થાશે,
મનના મેલા માનવીઓના, આતમ ઘણા અકબાશે—ખા૦

ધણી કેરા માયા ધણીની, ચોતણ પેટી ધાશે,
દુનિયા આખી કાન પકડશે, લોઠામાં લેખ લખાશે—ખા૦

જિયા ચોરડા નીચા નમશે, ઝુપડાં જિયા ધાશે,
ઓલ્યા ઘટશે ઓલ્યા વધશે, તે દી દુનિયા સ્વર્ગ દેખાશે—ખા૦

કયા દેવગમાં દીનદયાળુ, એના લેપ લેવાશે,
દીન હૈયામાં હરિ દેખીને ચો, એને દરથને નાશે—ખા૦

‘જૂના ખોળીઆ’ વાણી તંત્રને, નવા કવિન ધાશે,
નવી આખડીએ નવી જગનના “મોહનાયન” લખાશે—ખા૦

શતિ દગની નીતિનીતિના, મીઠા જ આખર મરાશે,
હાકર ટેગ હાકર ઉપર, ધોળા વાઘા ધગશે—ખા૦

સત અહિમાને ભાવે ભગેલા, એવા સ્લોક મધગશે,
દેવ દુબર્ગીઆની નજર પડતા, ખોટા ખાખ ધઇ નાશે—ખા૦

પશુ પંખી ને માનવ તે દી, હજીમગી હજખાશે,
લેસા ને બકરા તણ બવાની, છાશ નેટલો ખાશે—ખા૦

નગારે ગેડી

(અલખ નીરંજન, અવખ નીરંજન, એમ બોલતા બોલતા નાગા અર્ધધૂતોની ધણી-જમ તો પીપાવાવ તથા ગોપનાથજીમાં જોઈ છે. અને સાથે સાથે ઘોડા કે ભેંટ પર એની નોખત વાગતી હોય, કાન પડયું સંભળાય નહિ ને જે કાંઈ જોરા જાય તે બાતજીની ધૂન સાથે ધૂન મેળવી દે, એ ઉપરથી પૂ. ગાંધીજી ખજુ એ અલેકીયા હોય અને એની નોખત વાગતી હોય એવી આ કલ્પના છે.)

(રાહ ઉપરનો)

બજન કાફી

બાવડીઆની નોખત ઘોર રડી,
નોખત ઘોર રડી;
બાવડીઆની ગેડી નગારે પડી,
બાવડીઆની નોખત ઘોર રડી.

સત્યાથહનાં કીધાં નગારાં, અહિંસાની ડાંડી ઢરી,
એ ત્રંબાજી માથે ધાવ દીધો એની વિલાતેં ફાળ પડી—બા૦

જાગ્યા જોગીડા લાખમ લાખું, આલેક ધૂન પડી,
ધાવજી ધાવતાં બાળ ફગાવી, જોગણીયું રણ ખડી—બા૦

નમી પડેલી જૂના જુગની, જુંપડીયું થઈ ખડી,
જુંપડીયુંનાં જૂથ નીરખી, મેલાતું લડયડી—બા૦

કાચે તાગડે, તોપને બાંધી, આ તે જાહુગરી કે જડી,
નવો અખાટો જોવાને દુનિયા કિત્તે કાંગરે ચડી—બા૦

લોળા ચલુજનો ચાંખ વાગ્યો, આકાશે ધૂન ચડી,
મચાલુમાંથી મુડદાં વાગ્યા, હુહુકારની જડી—બા૦

એરણુ માથે ઘણુ નીવેડી, નવી દુનિયા ઘડી,
કાદવ ડેરાં માનવી જુવો, જીવે બદ્દનેની જડી—બા૦

નાળ જંજાણુંના દારૂ ન ભીઠે, બંદક શકે નહિ લડી,
તલવાઈની ધારૂં એરાણી, સતની ફોગ્યું ચડી—બા૦

જૂના દાખલા નથી કે ડોધએ લડાઈ આવી લડી,
રામતણાં રખવાળાં જોગીડા, લલે પેરી એક પોતડી—બા૦

ધૂણી બજે

(નાગા નીરંજન બાવાની ધૂણી કાંઈ દિવસ બૂઝ મ નહિ રાતને દિવસ બાયા જ કરે. તેમ પૂ. ગાંધીજીના હૈયામાં દેશ દાગની જે ધૂણી રાત દિવસ બજે છે તે બીજી કાંઈ રીતે બૂઝાય નહિ. એ રીતે આખો ભાવ આવાજની ધૂણીનો છે તપસ્વી તપ તપે ત્યારે એને બોળવવા ઇદરાજ તેની પામે રિદ્ધિસિદ્ધિ મોક્ષ, અપ્સરાઓ મોકલે, દેવ બનાવનાની લાલચ આપે, એ રીતે એના બધા ઉપાય કરે. કારણ કે તપસ્વી અરાબર તપ તપે તો ઇદને પણ તેને શરણે થવું જોઈએ. આ ગીતની એકેક કડીએ પૂ. ગાંધીજીના મોઢા મોઢા પ્રસંગોની આખી કહપના છે)

(રાહ ઉપગતો)

ભજન કાફી

• બાવડીઆની ધૂણીમાં આગ બજે,
 ધૂણીમાં આગ બજે;
 બાવડીઆના અંગે અંગ પ્રજળે,
 બાવડીઆની ધૂણીમાં આગ બજે.

હાડતુર્પીજર તપ તપે એ, વાળ્યુ ન પાછું વજે,
 જોગીડા કેરા જોગ નીરખી, ઇદરાસન બળલજે—બા૦

વ્રેમંડ ડાલે

ચેત્ર વૈશાખનો હસ્તુનાં માર્યા ફાટે એવો તાપ પડે છે. પૃથ્વી ત્રંચક વણી થઈ ગઈ છે, ગ્રાંજવાના તગાત દિવોળે ચડ્યાં છે, પૃથ્વીના વાંસા પર ક્રુપતા ખદખદે છે, છેલ્લી કાસનાં થોડાક દાણા હતા તે દરવાર તથા લેણદાર બેઠેલી ગયા છે. હાડે ચામડાં ચોંટ્યાં રહ્યાં હોય એવા બળદ ધર તરફ ખેતચી પાછા હાલ્યા આવે છે. ખમે એક પાણીની લંબડી, ફાટેક પાણીકારનો ચોરણો, ઉપાડે અંગે માથે થોડાક લીસ વિંટયા છે. તાપડીમાં ટીપાં જોડાં સવારે ખાધું છે, પેટમાં જૂને અટિ લીધો છે, દિશાએને ભરખી નય એવી આડી અવળી મીટ માંડી જુગજુગતા કરેલાના ભાચી વાંકા વળા ગમેજ સાદ વગ્ગનો ભુરો ખેડૂત ચાલ્યો આવે છે. એક જ વિચાર છે કે ઉછીના દાણા મળ્યા હોય તો ઘેર જઈ અધિગાં આંતર ભર. આગલી સાલનો ભયંકર દુકાળ ગયો છે, ચારો અને દાણા ગેઉ ધરમાં નથી. શું કરવું, ક્યાં જવું, કાને કહેવું / એના જિંડા શ્વાસ એટલા ઊંડા હતા કે તપેલી ધરતીને જાણી ભરખ કરતા હોય નહિ !

થોડા પરતું જીવ કરક કરક ચાલે છે, સ્વાર અને થોડો બેઠેલા શરીરે લોહી માતું નથી. એવો સામેથી એક સ્વાર ચાલ્યો આવે છે. ચડપ કરતો થોડો જીવો ગળી પૂછે છે.

“કે પટેલ, તમે સુખી છો નાં ? થોડુંક સરખણ, ધાસ, ઘી મોકલજો. ખીજી કંઈ કનડમતો નથી નાં ? કંઈ દુખ હોય તો જરૂર વાત કરજો.”

ખેડૂ એને કહે છે કે વાત તો શું કરું ભાઈ ! એ વાતો દોહાવી છે.

● ન પૂછો દાઝેલાની વાતું

વાતડીએ વ્રેમંડ ડાલે રે— ટેકો

મારી વાતડીડં ધરણી ને સાંભળે
એની દેયુંના હુંગરા ઘોડે—વાતડીએ૦ ૧

મારી વાતડીડં ચાંદો ને સાંભળે
એના તનડાની ટાઢયું ત્યાગે—વાતડીએ૦ ૨

મારી વાતડીડં દરિયો ને સાંભળે
એની મોટપની માજ મેલે—વાતડીએ૦ ૩

મારી વાતડીડં હેમાળો સાંભળે
તો તો હેમાળો ઓગળીને હાલે—વાતડીએ૦ ૪

મારી વાતડીડં વનરા ને સાંભળે
એનાં ખીલેલાં ફૂલ ખરી નશો—વાતડીએ૦ ૫

મારી વાતડીડં દેવળ ને સાંભળે
તો તો દેવળનો દેવ ભાગી જાયો—વાતડીએ૦ ૬

મારી વાતડીડં ને સમશાન સાંભળે
તો તો મુઠદાં મચાણોનાં રાશે—વાતડીએ૦ ૭

મારી વાતડીડં ને બારી નીકળશે
આખું 'લરમાંડ લરખી નશો—વાતડીએ૦ ૮

હાલો મેળે

લાદતી અમાસનો થી. ગોપનાથજીનો મેળો આવે છે. નિર્દોષ એક કાળજી બાધ પોતાના મનને ગમી ગએલ એવા એક આદમી પર મોહી પડી છે. દરેક મેળામાં એ અજબોરો આદમી આવે છે. એની પાઘડીના બધે ખેસતા આંટા, એના માથાનાં વાંકડીયાં ઓડીયાં, એના ઘોડાની નાજુક ચાલ, એની મોસ્લીનો રાગ, એના જોડીઆ પાવાની ધૂન, ઠંઠ પલુ ઓળખાણુ સિવાય ફક્ત ધધરે આપેલાં એનાં સાદાં રૂપ, એનાં અસલી વજન, એ એના મનમાં ગમી ગયેલ છે. એમને આખા વસતમાં એ એક જ દિવસ છે કે જે દિવસ એ ઝાઝા માનવીને જોઈ શકે અને જે દિવસે નવા કપડાં ફક્ત એક જ જોડાં સીવડાવી શકે. સાથે તળેલાં દેખરાંતું ભાતું લઈને મેળે જાય. એની જીંદગીનો એ આનંદનો દિવસઃ આનંદમાં અને આનંદમાં એના મોહમાંથી બીજી બાધએને સંબોધતું આ ગીત સરી પડે છે. છેવટે એ સ્ત્રી આ મનગમ્યા માનવીને જોવા દીકરાની જ સિવજી આગળ માગણી કરે છે.

હાલો હાલો માનવીઓ મેળે

હાલો હાલો મનખડાં મેળે

મેળામાં મારાં મનનાં માનેલ છે-ટેક

ઇ રે મેળામાં એક આંટીઆળી પાઘડી

એ એના ઓડીઆંના હાઠ પર તનડાં-

એવારું હું મનડાં નીચોવું-માનવીઓ ૧

ઇ રે મેળામાં એક ઘોડલાં ધમાવતો
 એના ડાબલાના તાલ મારાં હૈડાં હસાવે
 મારાં મનડાં નચાવે-માનવીઓ ૨

ઇ રે મેળામાં એક મોરલી વાગતી
 એના મોરલીના રાગ મુંને વાદળ બનાવે
 કેઇ જોગલું બંનાવે-માનવીઓ ૩

ઇ રે મેળામાં એક પાવાની ધુન છે
 એના પાવાના સાદ ઘણા મીઠા
 વરમ દી'એ દીકા-માનવીઓ ૪

લોળા શંભુજી મારી અરદાસુ ? સાંભળો
 તમે સાંભળીને ધ્યાનમાં લેજો
 છોડ એવાં દેજો-માનવીઓ ૫

કાચદો કાઢી મેલ

મને ગામડાનો અતે ઝૂંપડાનો જોડો અનુભવ છે એટલે જ દરેક ખાતાના અમલદારોની સાથેનો પરિચય છે. એમાં મને ત્યાં ત્યાં લાગી આવ્યું છે તે તે પ્રસંગનું ગીત બન્યું છે. ગામડામાં આવે એવા એવા પ્રસંગો બની રહ્યા છે કે કોઈની બહેન દીકરી મામે દુધ દાનતથી જોનાર માણસ અથવા જાગૃત્તર કરનારને માટે કમાથી સાક્ષી લાવી કેસ ચલાવવો ! ખેડૂતનો ખરો સમય વાવણી, પરમાં મજૂર થવું હોય તો પણ એ મુશ્કેલી હાડી સખી ખેતર વાવવા ખેડૂત ચાલ્યો જાય. પોતાનું લોહી રેડીને મોલના છોડ ઉઠેરે, આખો દિવસ મહેનત કરે અને રાતે ખેતરની ચોક્કી કરે. આગ ચાર મહિનામાં જો એક પણ રાત રખોડું કરતા ચૂક્યો હોય તો હરામખોર માણસ એની મોલાત ચારી જાય. એના બદલામાં દોર ડામે પૂરાય. પણ માથાભારી માણસની આગળથી દોર એ રંક ખેડૂત કમાથી લઈ શકે ? હમીડા દેવા જાય તો મારે અને કા તો માળા દે. જીવડ એનો આગ મહિનાનો ચારો ખેતર પાદરમાં આલને ઝાળે પડ્યો હોય તે બાળી દે. એના પગ દુમ તો ગાય પણ સાક્ષી કાણ ? લર જાગરમાં ખૂન થાય-એ માથાભારી માણસની સામે અથવા તો એકમંપીવા ગામ સામે કાણ મરનારું સાક્ષી થાય ? પોલીસ જો તપાસ કરે તો માર માયની ફરિયાદ થાય. ફાજદાર ઘેર બેસી જાય એમાથી પણ કેસ તૈયાર કરી જુગાનીઓ સત્તરડ લઈ સેસન કોર્ટમાં કેસ જાય ત્યાં સાક્ષી ફરી જાય તો ખૂની નિર્દોષ થઈ ફરી જાય. (ધણે જ દિલગીર છુ કે પૂરાવાને ચલાવે !)

શ્રી. પટણી સાહેબની બનાવેલી કવિતાનું એક વેણ છે કે.

“લીધાં રૂપા તણું દામો, લરી સોના તણું દીધા;
હવે જો જીવવા દે તો વણિકનું એટલું યે ક્યાં.”

નજરે! નજર કોયેના અને અનુભવેના બનાવ.

એ ખાડી જુવાર છે અને પાવમો ડપિયાનુ ખાનુ પાગી છે દમેક વગે ૩ દમ હજાર થાય એમા લગભગ પાવેક હજારનો માન લેણુ અને ભરો હોય, છેવટ એનો દાવો મઝાય કાગ આ વાતને જાણુતી હોય પણ તુ કરે! કાયદો!

છેવટ એનુ કુમનામુ થાય એની બમે પેટી સુધી તો જાગવણી ચાનતી નેઈ છે એ કુમનામાની બજવણીની નકુ બરાબર વાવણી પરાણુદાન ચાનતી હોય ત્યારે એ અભાગીઆ માનરીઓ પર અમન્સ મજતા હોય એને કાનના પગથિસ અને હેમાળાના પગથિયા સરખા હોય કુતોનો પાર આવે નહિ વાવ મિતુ શુ, બીઆ રણુતુ શુ એના ચામડેક ન બગ ગેસુ શુ! પણ વકીન વિના કેમ ચાને ચાવ પાળ્યા ધર છે કે નહિ વેચાણુ જમીન એક ખીજને આપી દીધી હોય મગજો થઈ ગયા હોય, પણ એ ચોક્કસ થાય નહિ એક સમ્મદના અર્થ માટે એ કામગીઓ ધીરે ધીરે નીચે આવે ત્યા તો કુલ નણુમેને સારે દિવસ ચાન્યા જાય

જિતરોતર આની જાનના દયનાનધે મગજો દસ દસ વરસ જીવતા જમતા હાલ્યા જ કરે દાનતા દાવતા થાકી જાય તો દક્તરમા સુધ પહુ જાય ગોખી ગોખી હાડચામ ચોટેના પિયારીઓ પરીક્ષામા ને એ જ સવ ન કમનખીમે જૂની જાન તો નાપાસ

માણુમે ગોખવાનુ યાદ રાખવાનુ અને ભણુવાનુ મ્મ મ્મ માપ કે માપ જ નહિ? એક બે ન સ એમ થાય પડી ડોભા મટાગે એને નિશાગમ થી નાપાસ થા મેર આવે ખેડ વા મા તો નાપાસ જ દના. અને ભણુવામા નાપાસ ધરા હવે શુ કરવ? વિન વિવેક કે ઉગ્ર ભવાય એની જીદગી લુખી મની જાય

ને મધદે ગુનેગારના અગ સુધી પડોવે નહિ, ને કાયદો મગ?

પર લાંબો રૂબરૂ જેમ વધ્યા જ કરે, જે કાયદો પ્રજાના રક્ષણમાં પાંગળો હોય, જે કાયદો સ્ત્રીઓના શિયળ ન ભાંગી શકતો હોય, જે કાયદો છોકરાઓની જીંદગી “ધોખીલા કુત્તા નહિ ઘાટકા નહિ વાટકા.” એના જેવી કરી દેતો હોય, જે કાયદો અમલના કુત્તા જેવો હોય, ત્યાં ચોંટાડો ત્યાં ચોટ એવો એ નિર્માલ્ય કાયદો શું કામનો.

પ્રજાના બાપુઓ, એ કાયદાને પેનશન કરી દો. હવે પેનશન લાયક અથો છે. એ કાગળો બાળી દો. નવજુવાન કાયદો ધડો.

(માતાજીની નોખું પાગે છે-એ રાગ.)

કુણ તારા કાયાદા કાઢી મેલ,
એને ઉપરથી કોણી મેલ,
અને ઉપરથી આગ્યું મેલ—ટેક૦

જેન જેટીની ભર બઝારે આબડ્ડ લૂંટાઈ રઈ,
ગામ આગ્યું એની વાત બાલે પણ કાયદો પોગે નઈ—કુ૦

મુઝદાં ઢાંકી વાવણી વાવી રાત દી જાગ્યો રઈ,
એક દી આંખે જિંદગી આવી ત્યાં મોલનો વાવડ નઈ—કુ૦

હાથ જોડી એને, ઠપકો દેતાં એક બે ધોલું છે,
ખેતર પાદર ચારપૂજામાં દીવાસળી મૂકી છે—કુ૦

ભર બઝારે ખૂન કરે કોઈ સાક્ષી બોલે નઈ,
કાગળો લખી હાલ પાછો તારો કાયદો પોગે નઈ—કુ૦

ઉપત્રી કોરટ પ્રમરાજની બે માફી ફરી જાય,
વેરી મોંદી જોલે ખુશીવાળો પૂનીઓ છૂટી જાય—કું

ધસ્તી વેચીને ચોપડાવાળાના નાણાં લઈ છે,
દીકરી વેચી જનડી વેચી તોય દુકમનામું છે—કું

વાવણીનાં મારે માંતીડા છોડી કોરટે જાય છે,
ઝીલે ઝીલે રૂને માર મા બાપુ જીવડો ખેંચી લે—કું

ભણવામાં એની દેયું પોગે નઈ એટલાં યોધાં છે,
પ્રશ્નામાં એક વેણ ભૂલે તો હંદગી બગડે છે—કું

હુનિયા આખીના પાક જોખાવે દેટકું હુંપે રે,
કોલેન્માંથી સ્વછંદના જીવો છોકરા ચિખ્યા છે—કું

બાપ દાદાનુ ખોરટું રે માફું ચવની પાછળ છે,
આક વડને એનો અંત ન આવ્યો કાગળીઆ હાલે છે—કું

રેવા દીધું અમે જૂંપકું રે માફું ખોરટું ખાલી છે,
બાર વડને નઈ પૂછીયુ તો રે કાગળીઆ હાલે છે—કું

કાયદો હુલો જોડ પગે એનું રાજનામું લે,
નઈ તો અમારા બાપપણાનું ગજનામું રે—કું

કાયદો આંખે આંધળો ઓ એને પેનશન ફરી રે,
લોહીએ લખાણ કાયદાના કાગળીઆ બાળી રે—કું

નાટક

વરસાદ પર મને નાટકની કલ્પના આવી. જાણે ઇશ્વરનું નાટક હોય એમ લાગ્યું. ચાર પાંચ જુદી જુદી જનના પડદા પેડે કે નાટક બધે ચાય. જેમકે કાળો, ધોળો, પીળો, લીલો અને પછી છેવટ જુદા પડદામાં સમુદ્ર ગાળી રહ્યો હોય.

[મને સાથે લેતા જાગે ભોળા ભરથરી]—એ રાહ

ભજન

નાટકે મંડાણું દીનાનાથનાં છ
 વરમંડ વાજાં વગાડયાં;
 પડદા કાણુડા આલે પાથર્યાં છ
 પડ પ્રથવીનાં જગાડયા—ટેક.

પેલે રે જેલે નાચી વાદળી છ
 મરદંગ વાગે ઘેરાં ઘેરાં;
 પડદો પડીઓ નિરમળ નીરનો છ
 દીવડા જળકયા અનેરા—નાટક ૦ ૧

પાણીડાં મટીને ટોળાં પૂર થયાં છ
 ઝાંને આદ સંભળાણા;
 પણ એના અરથ કોઈને ન ઉકલ્યા છ
 તોતો એના ખેલ પડદાણા—નાટક ૦ ૨

ભાણે રે રાખીને પડદો ખેંચીએ છ

પડતાં જણ્યાં જે રોતાં,

પીળા રે^૨ પડદામાં ખડખડહમી પડ્યાં છ

ઝીણી ઝીણી નરે એ લેતાં—નાટક૦ ૩

ન મળે વાદળ ન મળે વીરગી

ન દીધું ગગનમાં ફાઈ ગાણ,

સાગર એક ગાતોતો ફાળીના નામને છ

એતો બધી બાણગમી બાણ—નાટક૦ ૪

દેવળ

પીપાવાવના મંદિરમાં હું બેઠો હતો. મંદિર અન આકાશ બેઠેને જોઈને જાણે આકાશ જ પ્રભુનું મંદિર હોય એમ લાગ્યું એનો ધૂમટ અને એની ફરતી સૂર્યની આસ્ટી. ચાંદરડાંની દીપમાળામાં એ મંદિર આંધનારે સંવત સાલ લખ્યાં હોય એમ લાગ્યું. પણ એ ભાષા કાઠથી ઉઠતી નથી. મેઘ મહારાજ એ મંદિરને લીલો રંગ દેવા ખાર ખાર મહિના મથે પણ એની ભીંતોએ રંગ ચોંટતો નથી. પછી રીસાઈને લીલા રંગનું ફૂંકું પ્રથવી પર ફેંકી દઈ ચાલ્યો જાય છે.

ભજન. રાહ ઉપરનો

દેવળ જોઈ લ્યો રે દીનાનાથનાં છ

ભાઈ એના ખાયા પતાળે;

કોઈ ન અડ્યું રે એની ભીંતને છ

ભીંતું નજરે સૌ ભાળે-ટેક

ધુમટ ભીલો રે વિજય ચાંભલે છ

આડી એક શિખર અનેરી;

ધુમટ ફાડે રે જેની આંખડી છ

ભાળે એતો શિખર સોનેરી-દેવળ ૧

દીનકા^૧ પ્રગટે રે દિવસ આથમ્યે છ
 એમા એના મવત^૨ લખાણા,
 અધરા અગમર કોઈને ન ઉકલ્યા છ
 મોટા મોટા મુનિવર મૂઝાણા-દેવગાં ૨

ઢાગુડા ફૂડામા ભિજળા રગભર્યા છ
 ભીતિ ઢાઈ ખીખા ન બેઠા,
 ખારખાર મહિને કે ધોળા રગ ઢોળીયા છ
 પડતા વીવા લીવા દીવા-દેવગાં ૩

સુરજ ઉતારે એની આરતી છ
 મન^૩ એનો પડદો ઉધારે,
 સાગર વગાડે એની નોખાંતુ છ
 સુતા મા છનને જગાડે-દેવગાં ૪

૬૪

-
- ૧ સાદગ । ૨ વીજળીની બનીમા જેમ નામ લખે છે તેમ બીજે સાદગ
 રામા આકાશની ઉપરથી આવે લખી દોષ એમ લાગે છે
 ૩ એ દેવગાં વસેલ હાથને મળવા માટે મનજી ન દાખની વડ છે

પાપ

(માણસ બનને કે કથાકારને કે સાધુ મંત્રને પૂછે પાપ અને પુણ્યની વાતો. પણ પાપ અને પુણ્યનો જવાબ તો પોતાનો જીવ જ કરેઃ માનવીને આપી શ્યો છે)

ભજન (કર મન ભજનનો વેપાર છ—એ રાહ)

પૂછી લે તું તારા મનને પાપ છ તારા મનને પાપ—તુને
એ તો માંડી દેશે માપ પૂછી લે તું તારા મનને પાપ છ—ટેક.

બીજા જણતું બગાડતાં તારું બગટે મેરૂ ને આપ છ,
કાઈની તુજને ન જાતા લાગી તુને લામ્યા તારા શ્રાપ—૧

અંગડું ભજનું મનડું મેલું એને ગણ્યું તેં કાપ છ,
ઉપર હસતી આંખડી તારે તળીએ જાજો તાપ—૨

સત ઉપાસી સમના તું જાજ જપમો જાપછ,
સાચું બોલો એમ મૈને કઈ—અને મારસ ધાપેં ધાપ—૩

સાઈં નરમું કાણું ધોણું બીજાને કે માં આપ છ,
એકાંતે બેસી પૂછજે તો તારો જીવ દેશે જવાબ—૪

કાગ આતમ રામ કેરો એક શબ્દ અમાપ છ,
વટોળીઆ તું મેલ આંટી તો પવન આપો આપ—૫

દેવળમાં દેવ

યત, માળા, યોગદી, બીજા દાઇ કર્મ સતસંગ જોટું તુરત કળ
આપતા નથી. હાથતાં ચાલતાં દેવળમાં દેવ બોલે છે. માટે

કરીલે પરગટ નરની સેવ છ પરગટ નરની સેવ,
એના ભાઈ દેવળમાં એક કરીલે પરગટ નરની સેવ છ—૧

એક ઘડી એની ટેલ કરતા તે રીજે તતખેવ છ,
એનાથી તુને એટલું મળે તારી ટળે મધળી કુટેવ—૧

માળાના મણકા જગન જવાળા તને કેશે નહિ કાંઈ દેણુ છ,
ઝેર ભરેલાં નીચોવીને તારા નીરમળ કરશે નેણુ—૨

અંગને દલ તારા ઊજળાં ધાશે સુધળાં બનશે સેણુ છ,
વૈખરી વાણી વહી જશે તારાં વેદ બનશે વેણુ—૩

કાગ તે દી તારી ખોવાઈ જશે બે પણાની ટેવ છ,
બધા દેવળમાં હમતો રમતો દેખાશે એક જ દેવ—૪

દૂર રેજો

નદીનાં પૂર જોઇ આ લગ્ન બન્યું છે. નદી હાથીને તાણી ગય છે. માછલી સામે પૂરે ચાલે છે. નદી કાંઠાનાં વૃક્ષોને પાણી પીવાની આશા હતી. ત્યાં તો તેના મુખને નદી જોદી નાખે છે. નદીને ગર્વ આવે છે અને એની અટપટી ભાષામાં એક જ સૂર ગાય છે કે અત્યારે મારા સરખું કંઈ નથી. પણ એ બધું સમુદ્ર સુધી જ. પછી તો નદી નથી, મીઠાં પાણી નથી, નદીનું સંગીત નથી. સાગર એક જ ગીત ગાય છે કે સૌ કંઈ દૂર રેજો.

રાગ ઉપરનો

નદીએ આવ્યાં ઝાઝાં પૂર છ આવ્યાં ઝાઝાં પૂર,
નદીનું બની ગઈ ચકચૂર નદીએ આવ્યાં ઝાઝાં પૂર છ—ટેક

કાંઠે તપતાં ઝાડને એથી પ્રગટ્યા આશાના સૂર છ,
પાણી પીવાની ધારણા એનાં જોદી નાખ્યાં મુજ—૧

હાથીડા કેસં માન હણીયાં એને ચડાવ્યા ઉર છ,
નાની નળજી માછલી એ તો ચાલી સામે પૂર—૨

ઝાડ પાડ્યાં હાથીડા તાણ્યા એનો એંકાર આવ્યો ઉર છ,
મારા સરખું કંઈ નહિ એ તો ગાતી એધા સૂર—૩

મીઠપ ન મળે નદી ન મળે, ન મળે એનાં પૂર છ,
કાગ સાગર જોલતો, યૌ રેજો અમથી દૂર—૪

જાણ્યો ન જાય

એક દિવસ શાક તીખું લામ્યું. મને વિચાર આવ્યો કે આ જીભ કઈ જાતનું ચામડું હશે કે આખા શરીરમાં ખીજો ક્યાંય ગમ્યું, મોઝું, તીખું, તુરું એના ખજર ન પડે અને જીભને જ ખજર પડે ! આંખ-માંથી જોનાર કોણ, કાને સાંભળનાર કોણ, જૂખતરસ કેને લાગે છે, જિંઘી કોણ જાય છે, આ શરીરનો ઘડનાર ક્યાંથી આવ્યો, ક્યાં વસ્યો, પાછો ક્યાં સંતાતો હશે ?

રાગ ઉપરનો

કાયાનો ઘડનારો ઘટમાંય જી ઘડનારો ઘટમાંય
હરિવર કોઈથી જાણ્યો ન જાય કાયાનો ઘડનારો ઘટમાંય જી

તીખું ને તુરું જાણનારું એક ચાંબડું મુખમાંય જી,
હોક છેડા હોય તો એક શબ્દ નવ જોડાય—૧

તરશ લાગે તરફટે એમ કોણ જૂખ્યું થાય જી,
શ્વાસ દ્યો નઈ એક પગ તો ભીતર કોણ મુંઝાય—૨

કાનમાં કહો કોણ જેહું શબ્દ સાંભળી જાય જી,
ગાનારાને જ્ઞાન ન મળે કોણ ગંગામાં ગાય—૩

શ્વાસ રે' છે ચાલતો કહો કોણ જિંઘી જાય જી,
આંખ નીરજો મેમંડ આખું જોનાર જોયો ન જાય—૪

ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં વસ્યો પાછો જિંદીને ક્યાં સંતાય જી,
કાગ છેવટ સસ્વાગામાં મુનિજન મુંઝાય—૫

માયાં મુકીને આવજો

એક મોટો માણસ માણસોને ઘણો ઘણો ઉપદેશ કરે. પણ માણસો તે પ્રમાણે કામ કરે નહિ એ ઉપદેશી મને એક વિચાર આવ્યો કે માણસ ન્યાં મુકી બુદ્ધિથી બોલતો હોય ત્યાં મુકી એની અસર સમાજ પર બહુ થતી નથી પણ ન્યારે માણસને આત્મા (હૃદય) બોલી ઉઠે ત્યારે તેની અસર સર્વ જગત પર થાય છે. બદ્ધની ગોળીનું ભેગ નાળી ઉપર છે. જેની નાળી તેની ગોળી ભેર કરે છે. એ વિચારનું આ લગન થઈ ગયું.

રાગ સાથે લેતા જાને ભોળા બચ્ચરી
માયાં રે મુકીને માર્દો આવજો રે
સનમુખ લેવા રચુના ધાવ,
ધડ રે ધીંગાણે જે દી હાલશે રે
પડશે તે દી સવળા દાવ-ટેક

ત્રાણું તૃષ્ણાના ખારા ધુધવે રે
કાને એક શબ્દ ના સંભળાય;
આધી રે ચડી છે અનગળ દેાગની રે
થર થર મુનિ મોટા થાય-માયાં ૧

લોભ રે સેનાધી દકળો દુકળે જી
ન્યારે એની હાકલ દળમા થાય;
ધરણી ધણેણે વરમડ કડકડે રે
ગુઝવાની હિમત બાળી નાય-માયાં ૨

રામના વીજોગી રાડે ધોડો છ
 નથી એમા કાયર કેશ કામ,
 લોલને માથે રે પગડ માડો
 એની આટો બેઠો આતમરામ-માથાં ૩

વમમા વેરીને જે દી છતશે છ
 પછી કોઈ ખેડો નઈ વેર,
 વેરી રે હશે તે વાલા થઈ જશે રે
 કોઠે જરી જશે ઝેર-માથાં ૪

બુદ્ધિની વાણી રે તારી વહી જશે છ
 બોલશે આપે આતમ રામ,
 (તેલી) શબ્દ છવશે સઘળા માનવી છ
 રામે રામે રમી રેશે રામ-માથાં ૫

કાગ મગીને મનવો હમ થાશે
 કેદીઆમા આઠે પોર રણકાર,
 (તારા) હાડ તો ગજશે રે હરિના નામમા છ
 હેડામા હેમાગાની હાર-માથાં ૬

રજપૂતાણી

આ છંદ રેખતા છે. એને મૂલણા રેખતા પણ કહેવાય છે. ગાનાર અને સાંભળનાર બન્ને એના તાલથી યોગ્યતા મળે છે. આગળ ખીજા કવિઓએ રેખતા બનાવ્યા હશે, પણ તેમાંથી સ્વામી જ્ઞાનાનંદના રેખતા પ્રસિદ્ધ છે. એની ભાષા હિંદી લાગે છે પણ શુદ્ધ હિંદી નથી. ચારણી અને હિંદીનો મેળ છે. બે ભાષાનો મેળ છે છતાં જુદાપણું લાગતું નથી. પણ સાંભળતી વખતે બહારે રંગ આવે છે. હિંદી અને ગુજરાતી એ બન્ને સાંભળનારાઓ તુરત સમજી જાય છે. ગામડીઆ માણ્યોને આવી ભાષા બહુ જ ગમી જાય છે. પહેલાં દસ રેખતામાં હિંદુસ્થાનની રાજરાણી અથવા ક્ષત્રાણીનું ચિત્ર છે. એનું વર્તન, રહેણીકરણી, રાજકાજમાં ભાગ, બાળક-ઉછેર અને એની શુદ્ધતાનો આદર્શ છે. એનું સ્વમાનઃ દેશદાનઃ સ્વર્ગમાં પુત્રનું મરણ સાંભળી ગીતગાય છે; પુત્રપ્રેમતા આવેશમાં એને આંસુ નથી આવતાં પણ ચાનમા દૂધ આવે છે; પુત્રને સ્વર્ગમાંથી જીવતો લાગી આવેલો જોઈ એને પોતાનું જીવન તજવું વંચારે સાડું લાગે છે; એનું આતિથ્ય સ્વાગત, ખરાબ રહેતે ચડેલા રજપૂત પતિ સામે એનો તીરકાગ મુઠ્ઠે ચડેલ ક્ષત્રી સ્ત્રીમોહથી પાછું વાળી જોતો જોતો જરા થંભી જાય, એ વખતે પોતાનું માથું કાપી ચોટલાની ચાંદ વાળી એ સ્વચંદ્રી પતિના ગળામાં બાંધે એટલે પગી રજપૂત સા લોભથી પાછો આવે ? એના ધાવણમાં ગીતા ઝરતી હતી, એના હાથરડામાં સમાયણ ગૂંજતી હતી. લય જેવો શબ્દ એના શબ્દોક્ષમાં સંચલાયેલ નહોતો. એનું કુટુંબનાતસંયઃ સાસુ સસરા તથા જેઠ પ્રતિ પૂજ્ય ભાવ, દાસ દસી પર માતાનું હેતુ પણ તેના પ્રત્યે બહારથી કડકાર્થ રાખતી હતી. પતિનું સ્વમરણ સાંભળી રોતી નહિ. પણ ધાયલ ફાળનું અપ્રપાકું લઈ સ્વહાલક બળગતી હતી. એ આર્યાવર્તની રજપૂતાણી.

ભોગણી નહિ પણ ભોગણી હતી. રાજપૂતોમાં આજે એ રાજપૂતાણીની
ખોટથી ઘણી ખોટ લાગે છે.

આ રેખનામાં એ દર્શન છે.

રંગમહેલમેં બાનીઆં ભોત રહે,
એકે ભોલ મુને નહિ બાનીઆંકા;
દરબારમેં શુનિકા નાચ નચે,
નહીં તાન દીખે શુનકાનીઆંકા.
નરનાર પ્રજા મિકી પાંચ નમે,
નહીં પાંચ પેસારાય દાનીઆંકા;
જગ હનકા હવન પાડ પડે,
સોઈ હવન રાજપૂતાનીઆંકા— ૧

અભિચાર કરે દરબાર કહી,
ઘરખહાર કરી ધમકાવતીથી;
દીકાર મુનાવતી હંદગી મેં,
ફિર નાચ કહી ન બોલાવતીથી.
પતિ બરકોં આપ રીઝાવતી ના,
જગતારક રામ રીઝાવતીથી;
એસા પાવન હવન થા હનકા,
સોઈ હિંદગી રાજપૂતાનીઆં થી— ૨

અરિ ફેજ ચડે રણ હાક પડે,
 રાજપૂત ચડે રાજધાનીઆંકા;
 તલવાર વડે સનમુખ લડે,
 કેતે શીશ દડેય જીવાનીઆંકા.
 રણ પૂત મરે મુખ ગાન કરે,
 પય થાન ભરે અભિમાનીઆંકા;
 બેટા જીવ તજે મુણી પ્રાણ તજે,
 સોઈ જીવન રાજપૂતાનીઆંકા— ૩

રણ તાત મરે સૂત બાત મરે,
 નિજ નાથ મરે નહીં રોવતીથી;
 મળ ધાયલ ફેજકેં એક કરી,
 તલવાર ધરી રણ જીતતીથી.
 સમશેર ઝડી શિર ઝીલતીથી,
 અરિ ફેજકા પાવ હલાવતીથી;
 કવિ વૃંદકે ગીત ગવાવતીથી,
 સોઈ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી— ૪

નિજ પૂત સોતે બાલ ખાસેનેમે,
 રઘુનાથ કે ગાયન ગાવતીથી;
 કહી જ્ઞાન ગીતા સમજાવતીથી,
 ભય મોત કા સાવ બુલાવતીથી.
 તલવાર ધરી કર જીતે કા
 રન દાવ કા પાક પડાવતીથી;

ઘર અંબિકા થી રત કાલિકા થી,
 મોઢ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી— ૫

અલિયાગત દારમેં દેખતી ચો, -
 નિજ હાથમેં થાડ બનાવતીથી;
 મીઝખાનકેં લોઝન લેદ ખીના,
 નિજ પૂત મમાન હમાવતીથી.
 સનમાન કરે ફિર દાન કરે,
 ચિન લોખકા લંછન માનતીથી;
 આપમાનતીથી મનમોહ બડા,
 મોઢ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી— ૬

નૃપ તાજમેં હનકી લાજ બડી,
 રાજ કાજમેં ધ્યાન લગાવતીથી;
 પ્રત મુખ રહે નવ બૂખ રહે,
 એસા બોડ મદા ફરમાવતીથી
 સબ રૈયતકી ફરિયાદ સુની,
 ફરિયાદકી દાદ દિવાવતીથી;
 નિજ રીતકે ગીત ગુંતવતીથી,
 મોઢ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી— ૭

રણ કાજ બટે રાખૂન ચડે,
 એર દાર બટે મન મોચતીથી;

મેરા મોહ બડા ઇસી કાજ ખડા,
 ફિર શિર દડા જુમી કાટતીથી.
 મન શેશ લટા સમ કેશ પટા,
 પતિદેવકેં હાર પેનાવતીથી;
 જમહૂતની થી અખધુતની થી,
 સોઈ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી— ૮

પતિ દેવકા તાતકું માતકું તો,
 નિજ માત પિતા સમ માનતીથી;
 છોટે ભાતકા હિતકી માત સમી,
 પિતરાયેંકો પાંખમેં રાખતીથી.
 દાસીદાસપેં માતકા રોફ રખે,
 ઉસે ઘાતકી બાત ન દાખતીથી;
 નહીં ભોગની થી જગભોગની થી,
 સોઈ હિંદકી રાજપૂતાનીઆં થી — ૯

આજ વીરકી ધીરકી ખોટ પડી,
 પડી ખોટ ઉદારન દાનીઆંકી;
 પ્રજાપાલ દયાલકી ખોટ પડી,
 પડી ખોટ દીસે મતિઆનીઆંકી.
 ગીતા જ્ઞાનકી ધ્યાનકી ખોટ પડી,
 પડી ખોટ મહા રમ્યાનીઆંકી;
 સળ ખોટકા કારન કાગ કહે,
 પડી ખોટ વે રાજપૂતાનીઆંકી—૧૦

ચાકરનો સંગ

ગામ ધની કે દેશ ધણી. ગામેનીથી ગળ સુધી માંડીને નીચેના રેખતામાં ગીરાસનાર વર્ગની પાપમાલીના કારણનું ચિત્ર છે.

એનું મુખ્યકારણ સંમતોષ કહેવામાં આવ્યું છે. દાકર એટલે રાત્ર અને ચાકર એટલે નીચ માણસનું સંબોધન છે. (અર્થા મેવકા નહિ) નાનપણથી જ એ રીતે બાળ્યેય કંઈક રાજકાજમાં શુ ધ્યાન આવે.

ગીકાર, દાકર પદાગ ગમન, બુશામન, બુગાર અને ખીસત્ત વાતોના વાદળામાં ઘેરાયય એ સૂર્યનું કાતલ પ્રયત્ની પર કેમ પડે. આવી ટોળીના સમતોષથી તેનું હૃદય કાયમ સંક્રાન્ત તથા ભયભીત રહે છે. ખરાબ વાતાવરણમાંથી સારું શોધવા એને અકળામણ થાય છે. એની ધાતેલી ટોળી સિવાય એને કાંઈ માન માનવી પાને બેઠવું જરાપણુ ગમતુ નથી.

અધિકારીઓ આ બધી નિગમળના સમજી ગયા પછી તેને રાજનો ખોફ જરા સરીખો પણ રહેતો નથી. એ પોતાની ઈચ્છા મુજબ ક્યાં ફરે છે. ગળયમાં અધાધુધી ચાલે છે. પ્રગતને દાદ દેવા જેવી કંઈ થતુ રહેતી નથી. રાજ્યની અંદર માગ સગદારોનુ ધ્યાન રહેતું નથી. તેઓ કાર્યક્ષેત્ર સિવાય પોતાનુ ગજ કૌશલ્ય દેવામાં જ મજૂરી બેઠી રહે છે. હાથ હા, કહેનારાઓ ખોટાં વખાણુ ક્રમ્બારાઓનું મંડળ ભરી પડે છે. ગળયની પાપમાલી થાય છે. ખોટાં વ્યયન, ખોટા ગોખ એ એમનું જીવન બની જાય છે.

જે બનાવ બને તેનુ વર્ણન કરી સમાજને કહેવાનો કવિ ધર્મ છે.

એટલે એક કવિ કાંઈ એક પાત્રને પોતાનો દાકર બનાવી એમની પાપમાલી બળને કોડે બહાર કાઢે છે.

છેલ્લા “રેખતા”માં આ બધુ સમજી ગયા પછી ગળનાં એટલી હિમત આવે કે “હાજ્યા” ટોળીને તથા અર્થા માણસોને હાજી કહે

અને સજનોને શીધી પોતાના સંગમાં ગમે અને ગળ્ય મગની હદ
બરાબર સમજી જાય તો રામ રાજ્ય બની જાય અને :

“૨૦ ચડે રજપુતીઆંકા.”

કવિરાજ કહે રાજનીત રૂડી,
સામે કાન કપાટ ન ખોલતા હે;
ગુર નામ કથા કહે રામ કથા,
એક આખર આપ ન ખોલતા હે.
મુણી ‘આંક’ ‘ગોઠળરાજ’ સમા,
મહારાજ ન ખોલતા ડોલતા હે;
મેરા હાકર ચાકર મંગ કરી,
નીત કુકડા છાપડા ઘોલતા હે— ૧

મધપાન કરે ખૂબ ખાન કરે,
મીઝમાનકોં આપ ન લેટતા હે;
રાજરાનીયાં હે કુલવાનિયાં હે,
એર લોંડીઆં કે સંગ લેટતા હે.
અસ્દાર રહે નીત દ્વાર ખડે,
રાજમહેલમેં બાકર પેડતા હે;
મેરા હાકર ચાકર સંગ રીજે,
બુદ્ધિમાન કે માથ ન ખેડતા હે— ૨

માથી વાત કરે તાપે ઝીમ ધરે,
 ઓઁ દડ ડરે ખૂમ ખીજતા હે,
 વાહ વાહ ડહે નખ ચાહ કહે,
 ભૂડી વાહ ડહે તાપે રીઝતા હે
 નીજાજકુના કવિરાજકુ ના,
 ગોત્રે ગોડીઆકુ વિત્ત દીજતા હે,
 મેગ દાડર ચાકર તગ ડરી,
 નીજ નાથકા વોજવા વોજતા હે— ૩

દીન સોવતા દે રાત નવગતા હે,
 ઓઁ વાગતા હે સૂર ખ્યાલીઆકા,
 ફીર માગતા હે ફીર માગતા હે,
 ઝૈર આખ મે આચન લાલીઆકા
 ઢખી ડગતા હે ઢખી ફૂટતા હે,
 મુખ છૂટતા હે ઘન ગાલીઆકા,
 મેરા દાડર ચાકર તગ ડરી
 હાય પથ વીયા પાયમાલીઆકા— ૪

ગાન મુનતા હે તાન મુનતા હે,
 નહિ સાદ મુને ફરિયાદીઆકા,
 ગ્રિન ચાદીયા હે ગીન વાદીયાકા,
 નહિ ગોસ્તા આચન ગાદીઆકા
 મુખવાજ નહિ દેશદાઝ નહિ,
 ઓઁ ડજ ક્રિયા ખુમ ચાદીયાકા,

મેરા હાકર ચાકર સંગ ક્રિયા,
ઓર પંથ લીયા ઘરનાદીઆંકા— ૫

વિદવાન નહિ બુદ્ધિમાન નહિ,
બલવાન નહિ મુચ્છ ઓડતા હે;
રાજકાજકાં વો તલબાર નહિ,
દીન રાત શિકાર પેં દોડતા હે.
રાજરીત નહિ લામેં નીત નહિ,
ગોલે ગોડીઆં સેં ચિત બેડતા હે;
મેરા હાકર તો રાજધાનીઆં સેં,
ફૂલવાનીઆં કેં તરછોડતા હે— ૬

પ્રજા પ્યાર કરે ખમકાર કરે,
ફૂલહાર ધરે નામ રામકા હે;
પાંવ લેટ ધરે પરણામ કરે,
રાજ શીશ ધરે ધણી ગામકા હે.
કુળવાન બટે ઘર નારીયાં બે,
તાપે તાકતા આપ હરામકા હે;
એન બેટીયાં મુખ સેં બાપ કહે,
ઓર બાપ તો એક બદામકા હે— ૭

કવિરાજ કહે બાપુ લાજ રખો,
નહિ લાજતા હે ઓર ગાજતા હે;
નહિ બાપકા મારગ દેખતા વો,
દિન દેખતા હે નહિ દાજતા હે.

ખડે હાથીઆંકા શણગાર વો તો,
 શણગાર ગધા પીઠ માજતા હે;
 મેરા ઠાકર ચાકર રગ ચડ્યા,
 નર નીચડે સંગ નીવાજતા હે— ૮

ઇતિહાસ કથા કખી વાંચતા ના,
 ઇતિહાસ કી વાત પેં રૂઠતા હે;
 જગ પેખનેમેં દ્રગ ઝેર ભરી,
 ઝોર દેખને મેં બડી રૂઠતા હે.
 વણી દોષ ભરી ઝોર રોપભરી,
 વાકી / બલકી મે મળ જુઠતા હે;
 મેરા ઠાકર ચાકર મંગ કરી,
 અધર પોર ચડે ફીર ઉઠતા હે— ૯

મળ હાડ્યા^૧ કે હા હા પાર કડે,
 હાડપાડ કરે મળ દ્વિતિઆંકા;
 ઝોર જુતીઆં માર નિકાલ દેવે,
 જાકા મુખ હે ચાલક જુતીઆંકા.
 ખૂદ કાજ કરે ગામ ગામ ફેરે,
 રાજદંડ ધરે જમદતીઆંકા;
 મેરા રાજવી મજાન પાન પડે,
 તળા રગ ચડે જગપૂતીઆંકા—૧૦

પોતાના અંતરજ્ઞાને—

નીચેના લખેલ મોઝા દુદા છે, દરેક વર્ણમાં જુની જુની શાખા (અર્થ) હોય છે તેમ ચાચોમાં મારી શાખા “કાગ” છે, જેથી મારા જ આત્માને સંબોધન કરી આ મોઝા લખેલ છે. એમાં જુદા જુદા પ્રસંગો આલેખ્યા છે.

કંકરી ધરતી કાગ, ભવ લગ ભુક્તીશ ના;
એમાં લેળી આગ, દેયું જાગરો દુલીઆ. ૧

(હે કાગ ! રમ્યાન ધરતીને યાદ રાખજો કારણ કે માણસનો છેલ્લો વિશામો ત્યાં છે. એમ ન માનીશ કે અમર રહેવું છે)

જેની લાંગે જોડ, (એને) માયાની મીઠપ નઈ;
કાગા વાતું કોડ, પંડને સુખ ન પાલવે. ૨

(હે કાગ, જગતમાં જે માનવી પોતાને મન માન્યું હોય તેવો મિત્ર લાઇ કે સ્ત્રી, મરી ગયા પછી ગમે તે ઉપાયથી પણ તેને અંતર્યું સુખ કદીએ યતું નથી.)

હુસ્તિયા અઘાઠે હુવા, દાખજા કુંગરડા;
(પણ) કાગા કેળે ના, મનનાં જળીયલ માનવી. ૩

(હે કાગ, અપાઠ મહિનાના વસ્ત્રાદયી ઉનાળામાં બગા અને કાળા ચંદ્ર ગએલા કુંગરઓ લીલાછમ બની ગયા. પણ જેનું ચિત્ત બગા ગયું છે એવા માનવી કાંઈ દિવસ લીલાં બનતા નથી.

વાદળ દળ મહુએ વગી, મે બારે મરાય;
(પણ) કાગા નવ ઢોળાય, મુકલ હુંદા સાગના ૪

(હે મગ, બારે વસાદ વાળી દળ મહુ એક સાથે વસવા માટે
પણ ગીરમા લાગેલ અઝિથી જળી મએન સાગના હુંદા કોઈ દિવસ
ઢાગાતા નથી)

ઉપર ઊઝળીઓ થીઓ, મચ્છના પેટ મમાણુ,
(એથી) મારો જગ સન્નણુ, ડાગા રગનો કાગડો ૫

(ઉપરથી જગનો ઘોળો લાગે છે પણ એના પેગમા તો માઝી-
ઓનુ મસાણુ છે એના મૂતા બીનર બાદીરથી એકજ દેખાતો મળજ
જનો મગડો મારો છે)

મન મેવા તન ઊઝળા, એવી લાત અનેક,
ધન્ય કાગુડા ડાગને, બાહીર લીતર એક ૬

(જગના વગેરે વણા પખીઓમા મહાનથી ઉજળા પણાનો દલ
હોય છે મનમા ધણો મેવ હોય છે, એના મૂતા પોતે જેવો છે તેવો
દેખાતો મગુડો મગ માગે છે)

છાના કે ન્વારથ હતા, ટક મક કરતા ઢેલ,
(એને) ડાગા કાઢી મેવ, મનના મેવા માનવી. ૭

(હે મગ ત્ર્યર્થો માણુઓ દેશમા પોતાને સાધવાનો ત્ર્યર્થ મધરી
અને મેવા મે છે, શુદ્ધ લાવથી ની કરતા એવા દગાખોસ્તી મિત્રતા
છાડી દે)

એકરંગાં ને ઊજળાં, લીતર ખીજી ન લાત;
(એને) વાલી દવલી વાત, કેને દિલની કાગડા. ૮

(હે કાગ, જેનો એક જ રંગ છે, બહારથી તથા અંદરથી જે સરખા છે, એવા માણસને જ મુખ દુઃખની વાત કરો.)

સંગ કરીએ સજન તણા, કદીએ નોય કશત;
ઘટમાં થાશે ઘાત, કશ્કરે સંગે કાગડા. ૯

(હે કાગ, સજન માણસોની મિત્રતામાં કોઈ દિવસ ભૂંડું થતું નથી, પણ ખરાબ માણસોના સંવાસથી ચિત્તમાં ધા લાગે એવી ઘાત થશે)

કમતીઆંને લાખું કરે, એક દી ઉણપ થાય;
(તો) લવના ભૂઝી જાય, કરીયલ ગણને કાગડા. ૧૦

(હે કાગ, ખરાબ છુદ્ધિવાળા દવકા માણસોને લાખો ગુણ કરશે પણ એક દિવસ એનું કામ નહિ થાય તો આખી જીંદગીના કરેલ ગુણોને તે ભૂલી જશે)

મનમઠાં માનવીઓ તણાં, વધતા દન દન વેમ;
(પણ) કાગા કરીએ કેમ, પાનાં એ સાથે પડ્યાં. ૧૧

(હે કાગ, અતિ કંબૂઝ માણસો દિવસે દિવસે લુદા લુદા ગેા કરે છે. સજન માણસો પ્રત્યે દવકા વહેમો આરોપે છે. પણ એનો શું ઉપાય કરીએ? કારણ કે એની સાથે વસત્રાટ થયો.)

મનમાં મુખવાવળાં, તનમાં ભૂંડા તોર,
(એને) કાગા મેલ્યે કોર, મુગ્ધ મનનાં માનવી. ૧૨

(હે કાગ, જે ઘણા જ મનુષ્ય દોષ, બહુ મિથ્યા બોલનગ દોષ,
જેના અંગમાં ખનન કામોના આવેશ દોષ, એવા મુગ્ધ માણુમોનો
સંકલ્પ કડીશ મા.)

જડ જાણીને અડને, મનથીય મારીશ ના;
કાગા કાપીશ ના, એમાય બેડો આતમો. ૧૩

(હે કાગ, જડવાઓ દાવતા વાનતા કે બોલતા નથી એમ ધારી
એને નમમા કાપી ન નહિ મનુષ્ય કે એની અંદર પશુલીનો દુષ્ણ બેડો છે)

ચકલાને ચૂધીશ ના, રોશે હુંથા ફાટ,
કાગા એ કંડગાટ, પશુ જશે પાલટી. ૧૪

(હે કાગ. તારાથી નીચળ એવા ચકલાઓને મારીશ નહિ કાચુ
કે તે તને પડેલી ચકે તેમ નથી, એટલે છતીફાટ ગાઇ અને નિસાસા
નાખશે. એનો આત્મા કમળા ઉમે એવા ગરીબોના મનથી તને
સ્વાય ન્હોત મન્ય તારા હંયામણી ખમી જશે)

મુખ મીઠા લાન લવે, દિવ જીનર દગા,
(એને) કાગા કડીએ ના, ઉડી વાનું આપણી. ૧૫

(હે કાગ, મોટેથી મીઠું મીઠું બોલનાર અને જેના મનમાં દગા
જોની ખાખુ દોર એવા વિશ્વાસઘાતી માણુમોથી છેતરકાને આપણા
ડાંગણી જડી વનો તેની આગળ કડીએ ન કરીએ)

દુનિયા જાકારા દીએ, એની એજગ્ય ના;
ભૂંડે લોંઘા ના, કુઠા નરને કાગડા. ૧૬

(હે કાગ, કૃત્વની માણસોના ખરાજ કૃત્યથી જગત એતું મોહું
જોતી નથી. અને આગણે આવે તો જકાર આપે છે. તો પણ એ
ખોટા માણસોને એના ભૂંડા કૃત્યની શરમ કોઈ દિવસ આવતી નથી.)

દૈવ રૂઠે દન પાલટે, લલ્લા ભૂલી ગયા;
(એને) મરતાં મટીઆ ના, કાળજ દાગા કાગડા. ૧૭

(હે કાગ, પ્રારબ્ધયોગે અથવા વિયમ કાળમા સારો માણસ પણ
ભૂલ કરી જોમે છે. પણ એ સજ્જન માણસના ચિત્તમા એની શમ્મનો
ડાઘ મરતા સુધી મટતો નથી.)

ઘણા દનડા વે ગીયા, વાતું વીમરીઆ;
(પણ) લલાં ભૂલે ના, કરીયલ ગુણને કાગડા. ૧૮

(હે કાગ, સજ્જન માણસ પર કરેલા ઉપક્રાને વર્ષો વીતી જાય
એ વાતને મો કોઈ ભૂલી જાય પણ પોતાપર કરેલા અહેશાનને કુળનાન
માણસો કોઈ દિવસ જૂલતા નથી)

અવરાંને આખ્યાં તણાં, રૂઢીએ રાખે ના;
લલાં ભાખે ના, કરીયલ ગુણને કાગડા. ૧૯

(હે કાગ, બીજાઓ પર કરેલ ઉપક્રમું અભિમાન સજ્જન માણસો
કદી પણ રાખતા નથી. અને બીજાઓને કરેલી મદદનાં વખાણ પોતાનાં
મોઢાથી ક્યારે પણ કહેતા નથી)

પણ સારાં કે મીઠાં હોતા નથી, છતાં પણ આપણે આવળને ઉછેરીએ
છીએ કાણુ કે ખેતરની રક્ષા માટે એની વાડ થાય છે.)

બરો હણુરે હથડે, ધણુરાં હોશે ચારુ;
ગોંલાં બળ ગેમાર ને તોપ છરી તલવાર. ૨૭

(હિ કાગ, નીચ, મુંદ અને કપડી માણુસ તથા તોપ, છરી અને
તલવાર એટલે હથિયાર એ બંને હાય પડે તેનાં જ થઈ જાય છે.)

મન મેલાં માનવ તણાં, મુડદાં બળે મસાણુ;
(એની) કાગા કરશે કાંણુ, મોડાં મોડાં માનવી. ૨૮

(હે કાગ, ખરાબ કામ કરનાર બંને ઘણો પરાક્રમી હોય પણ
એ જ્યારે મરી જાય છે, ત્યારે એનો ખટકો કાઢ પણ માણુસને
થેનો નથી. વહેવારીક રીતને લઈ એનો ખરખરો કરવા માણુમો
ધીરે ધીરે આવે છે)

લવલગ ભૂલાશે નહિ, સૂતાં મર સમથાણુ;
કાગા કાયમ કાંણુ મીઠાં માનવીઓ તણી. ૨૯

(હે કાગ, સજ્જન માણુમો લલેને મરી જાય પણ એને આખી
છંદગી સુધી કાઢ પણ વીકરતું નથી. એ મીઠાચવાળા માનવીની કાંણુ
તો દરેકના હૈયામાં કાયમ રહે છે)

મીઠપ વાળાં માનવી, જગ છોટી જાશે;
કાગા એની કાણુ તો ઘર ઘર મંડાશે. ૩૦

(હે કાગ, પગપકારી સજ્જન માણસ આ દુનિય છોડી
ત્યારે ચાલ્યો જશે ત્યારે એની કાંધુ તો ધરોધર થાશે.)

ઘર આગ્યા ઘણુ પોંખીઆં, (પણ) મીટુંય મળીયું ના;
(એવાં) માનવ મારીશ ના, થોડી વયમાં ઠાકરા ! ૩૧

(હે ઠાકર (ધૈર્ય) વગરના પસારીને યે આગ્યા હોય, બહેને
પોખ્યાં હોય, હજુ તો એ જન્મે માણસની ચારે આંખ મામસામી મળી
ન હોય એજ વખતે તેનું આયુષ્ય ખૂટ્યું હોય તો પણ તેને મળવા ન દેજે)

આણાત વળ્યાં ઉતાવળાં, કેડે માફા હોય;
તે દીજ તૂટી હોય, (તો) સાંધી દેજે સામળા. ૩૨

(હે ધૈર્ય, પીયરમાથી માફામાં એમીને કન્યા સાસરે આવતી
હોય, પહેલું જ આયુ હોય, પતિ સ્ત્રીની ગદ્ ગોતો હોય, તેનું ગાકું
હજુ રહેતું હોય, તે વખતે બન્નેમાથી દ્રાણું આયુષ્ય ખૂટ્યું હોય તો
સાધી દેજે.)

માંડવ પગડા મેલિયા, (પણ) ચોરી ચડીઆં ના;
(એવાં) માનવ મારીશ ના, થોડાક દિવસ ઠાકરા. ૩૩

(હે ધૈર્ય, લગ્ન પત્રિકા આવી ચઢી હોય, જનન સસગને ગામે
પહોંચી ગઈ હોય, ચોરી પણ બાધીને તૈયાર કરી હોય, ફક્ત ફેરા
ફેરા બાડી હોય એવાં માનવીને એ સમયે મારીશ મા. થોડાક
દિવસ એને જીવતાં ન જાણજે)

ગણુ કરીઆ ગોખ્યા કરે, અવગણુ ભૂલી જાય;
કાગા એ કેવાય, મોટા મનનાં માનવી. ૨૦

(હે કાગ, મોટા મનવાળા કુળવાન માણુમોના કુદેશા બધા અવ-
ગણુને એ ભૂલી જાય છે અને ક્યારેક એના પર કરેલ ઉપકાર હોય
તેવું જ ગમવળુ કર્યા કરે છે.)

ચીંચુડે ભરડે ચૂદા, (તોય) મીંકપ મેલે ના;
કાગા એ કળા, મોટાં માનવીઓ તણી. ૨૧

(હે કાગ, આ જગતમાં મોટા માણુમોને ઘણાં કષ્ટો પડે છે. 'જમ
જોરડીને ચીંચુડામાં પીલે છે છતાં તેમાંથી ગળપણુ જતું' નથી.
તેવી જ રીતે મહાપુરુષો જો તેટલું સંકટ પડવા છતાં તેનાં સત્ય
અને ધીમ્મ કદી પણ છોડતાં નથી)

આભ તૂટે આડા દીએ, ટેકા હાથ તણા;
(પણ) આંજસ આણે ના, કદીએ મોટા કાગડા. ૨૨

(હે કાગ, આકાશ ખળખળે તો હાથના ટેકાથી ઝીનું રાખે. અટલે
કે સાધારણ માણુસથી ન થાય એવાં મદાન કામો મોટા માણુમો
કરે છે છતાં એનો અડકાર હૃદયમાં લાવતા નથી)

આપ બળે પર ચોલવે, લેનાં લડધડીઆં;
ઘડનારે ઘડીઆં, કોક કોક માનવ કાગડા. ૨૩

(હે કાગ, પોતાનું સત્ત્વ બળતું મૂકીને જુનું જ બીજાની
બળતી આગ દારી દે, તે કામ ક્યા પોતે અચક્ષ્ત દોષ છતાં પોતાના

શરીરની પણ પરવા કર્યા સિવાય ક્યા દોડે તેમાં માનવી ઈધરે
કાક જ બનાવ્યા હોય છે.)

કુટ્યાં પીટ્યાં કાંતીઆં, અંગડાં વેતરીઆં;
તોય તણઆં ના, રંગે જિજ્ઞાસીઓ રૂઢાં. ૨૪

(હિ કાગ, ૩ ઉપર ફેટલાં દુઃખ પડે છે. એને ચરખામાં
નાખે છે, પછી ખુમ ફેરવે છે, પછી એના તાગ બનાવે છે, કપડું
થવા પછી દાગ એનાં અંગે અંગ કાપી નાખે છે છતાં પોતાનો
ધોળો રંગ રૂ વગર નથી. એમ સમજાવવા માણસો ગમે તેટલા કટ્ટમાં
પણ સત્ય તજતા નથી.)

તાપેં બળીઆં તેલથીઆં, ફૂલ ઘણે ફરીઆં;
(તોય) નામ ન વીસરીયા, (જેલે) કરીયાં મોટાં કાગડા. ૨૫

(હિ કાગ, ગુલાબ ચપો ફેટાઈ વગેરે ફૂલોનાં અક્ષર તથા તેલ
બનાવવા એને દિવ્યોના દિવ્યો બોળી રાખે છે. પછી અગ્નિમાં
તપાવે છે. પીપીને એવું તેલ કાઢે છે. એ તેલ અનંત દેરાણે ભર્યું
છે. એટલા સરકાર થવા પછી પણ એ પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર છોડને
વીમરી જતાં નથી જેમ કે તેલ અથવા અક્ષર એને ગુલામનું હોય
તો ગુલામનું કહેવાય છે. અથવા ચપાનું કે ફેટાઈનું પણ એ બીજાનું
બની જતું નથી.)

પેસે કાંટા પાવમાં, ફળ ભૂંડાં ફળીઓ;
(તોય) બોયે બાવળીઓ, કરવા વાડયું કાગડા. ૨૬

(હિ કાગ, બાવળના કાંટા ખામાં લાગે છે તેનાં ફળ (પરડા)

મા મરી ને મડદું પડ્યું, છોડુ ડર ચડે;
(એને) ધાવણ ધાવવા દે, થોડીક ઘડી દાકરા. ૩૪

(ધાવણ બાળકની માતા મરી ગઈ હોય; બાળક જાણીને એના મુઠ્ઠાને પપાગતુ દોષ, માતા બોવતી નથી પછી જાતી પર ચડી માતાનું સ્તન મોઢામાં લઈ બાળક ધાવવા મારે પણ દૂધ ક્યાંથી આવે? હે ઇશ્વર, એ માતાને ઘડીક જીવતી થી એના બાળકને છેલ્લી વખતું દૂધ પાવા દેજે)

કુંજે, વાદળ વીંધીઆં, ઉડીને ઉપડીયું;
બચાળાં મેઘ્યાં બેટમાં, પાપી પેટડીયું. ૩૫

(કુંજ પેા નાં બચાંઓને બેટમાં મૂકીને ાડી નીકળ્યા. આખા આખ વીંધીને ત્યાં ચલુ મળતી હતી તે દેશમાં ચાલી ગઈ. કાચુકે પાપી પેટ જન્વાતુ હતું.)

વીર શીકારી માંબજ્યે, દુઃખની ડાડડીયું;
પોટા પરદેશણ તણા, ભેવે વાટડીયું. ૩૬

(હું રૂ દેશમાં ગએલી કુંજ સામે શીમરી જંદક તાકે છે. કુંજ શીમરીને લાઈ કદીને વિનવેને કહે છે કે હે વીર શીમરી, મારી દુઃખનીની વાત આમળ, હું પરદેશમાંથી અહીં પેટને ખાત આવી છું. બેટમાં મુઠ્ઠા નિવંધાર બચાળાં મરી વાટ એના હશે)

મેની અમ બચાળાં તણી, આંખ્યું ય બિધડીયું;
નવા દેને જીવતી, (એતુ) ભેવા મુખડીયું. ૩૭

(હે ભાઈ હું આરી ત્યારે મારાં બધાં તો હજુ ઇડામાં હતાં. એની આંખ પણ હિરડી નહતી. એ નીગધાર બધ્યાંનું મોહું નેવા મને એકવાર જવા દે)

રોકડીયું લાંબી કરી, કકળે કુંજડીયું;
હડીને પાછાં આવશું, (પછી) ચીરો ચાંબડીયું. ૩૮

(કુજ લાંબી એક નીચે નમાવીને કળાટ કરે છે કે હે ભાઈ શીકારી, અત્યારે મને જીવતી રહેના દે. હું મારા બધ્યાને જોઈ આવું અને હડીને પાછી આજ દેશણે આપીશ પછી તને ફાવે તેમ મારું શરીર ચીરજે.)

પરઠે શેટી પકડવા, ભાળીને ભૂંડીશ ના;
ચતુર ચુકીશ ના, કુળનું કાપણ કાગડા. ૩૯

(હિ કાગ તને પકડી લેવા અને પોંજરામા ખૂરી દેવા દાઈ શેટલો ખતાવે તો તુ બૂલી જઈ પાસવામા ફસાઈ પડતો નહીં. કારણ કે ચતુર કાગડાઓ એમ કયાય પણ પકડાઈ જતા નથી)

ઇડાં જો અવરાં તણાં, તારે માળે મુકી દે,
(એને) સોડયે સાચવજે, કેવાય થાપણ કાગડા. ૪૦

(હિ કાગ, તારા માળામા તને છેતરવો ધારીને દાખલ ઇડાં મૂકી જાય તો પણ તે ઇડાં તારી પાખમા સખજે, કારણ કે એ તો થાપણ ફહેવાય)

માણે મેલીને ગીઆં, ચાહે છેતરવા;
(એનું) વેરજ વાળીશ ના, - કુણું સામું કાગડા. ૪૧

(હિ કાગ તને છેતરવો ધારીને તારા માળામાં કાપવ ઈડાં મૂખ
જાય છે એનો મનમા દાગ ગળી એ કાપવના કુમળાં બચ્ચાં સાથે
વેર લલ્લશ નહિ)

બચ્ચાં યાશે બોલશે, એમાંય આતમ છે;
(એને) મોટે મેવી દે, (ભલે) કાપલ-ઈડાં કાગડા. ૪૨

(હિ કાગ, એ ઈડાંમા આત્મા છે. એમાંથી મુંદ બચ્ચાં
થશે અને કુદ કુદ બોલને મોટે ભવેને કાપવના હોય તો પણ તું
તો મોટું મન ગળી તાગ ઈડાંની માથે એને પણ મેવી દે જે)

પોતા ના પોતા તણા પાળે પંખીડાં;
(પણ) બચ્ચાં બીજાનાં, ડોક જ મેવે કાગડા. ૪૩

(હિ કાગ, પોતાનાં બચ્ચાઓને તો ગૌ દાઇ ઉઠેરે છે એમા
દાઇ નરાઇ નથી. પણ બીજાનાં બચ્ચાને તો તાગ જેવો દાકજ
મોટાં કરે છે)

બાળે આંખડીએ ભુવણ, પ્રેમ જ પંખીના;
(તારો) લોગજ લાળે ના, કટીએ માનવ કાગડા. ૪૪

(હિ કાગ, તમામ પક્ષીઓના સંયોગને આખી દુનિયા બેઠ શરૂ
છે. પણ તું તો એવો ચતુર અને ચમત્કારો છો કે નારો સસાર
બદેવાર દાઇ પણ માણસ બેઠ ચતુર નથી)

તન કાળો મન ઊગળો, ચતુર ચાંચાળો;
ભણતાં નવ ભાળ્યો, (પણ) કુળનું ડાપણ કાગડા. ૪૫.

(હે કાગ તું રંગે કાળો છો પણ ચિત્તને મેલો નથી કાચુ કે તારામાં દંભ નથી નેવો છો તેવો જ જગતને દેખા છો. તારામાં, ચંચળતા, ચતુરાઈ તથા પરિપક્વર એ તને લાણુતાં નેવેો નથી પણ એ તો તારા કુળનું ડાપણ છે.) -

છેતરવા ચાહે ઘણા, ચતુર ના સપડાય;
જુઠાંને જાણી જાય, કામણવાળો કાગડો. ૪૬.

(હે કાગ, તને છેતરી ને પકડવા માણસો ઘણા ઘણા ઉપાય કરે છે પણ કપડી માણસોને તું દૂંથી જ પારખી લે છે એવું તારી જુદિમાં કામણ છે.)

સોજન મીઠું ભાળતાં, દગો દરશાવે;
સૌને સમજાવે, કળ કળ બોલીને કાગડો. ૪૭

(હે કાગ, પક્ષીઓને પકડવા માટે પાસલાની આસપાસ મિષ્ટાન્ન મૂક્યું હોય છે તેની તને સૌથી પહેલાં ખબર પડી જાય છે એટલે દર દર ઉડીને કળ કળ એવા મોટા શબ્દથી તું બધાં પક્ષીઓને દગાની ચેતવણી આપે છે.)

કળ કળ બોલે કાગડો, રવાદે ચડશે ના;
જમવા જાશે ના, પંખીઓ એમાં પાસલો ૪૮

(હે કાગ, તું બોલી બોલીને જ્યાં પક્ષીઓને સમજતી દે છે કે હે પખીઓ, મીઠાનના લોભથી કાંઈ ખાવા જઈ નહીં, એ તો પખીઓને પકડાવે પામવો છે.)

કુડા ને માચા કોકના, ઘાટ જ ઘડીએ ના,
ચતુર ચડીએ ના, ડોઇને વાદે કાગડા. ૫૦

(હે કાગ, જગતમા બીજા માણસો સાચા છે કે ખોટા છે, બગવાન છે કે નમ્રા છે એવા પારકા વિચારો કરવાથી માંહ ફાયદો નથી તેમ ગ્રાહી દેખાદેખી કરીને પોતાની શક્તિ સિવાય વર્તન કરવાથી પણ નુકસાન થાય છે.)

સ્વામી ક્યાં શોધણ કરે !

નીચે જેના મરશીઆ (મસ્તા પંજીથી-ખનાવેલ) સોગમ છે તે એક દિદી સંત હતો. ઉમર લગભગ માગ જેટલી જ હતી. મજાદર ઓચીતો તે આવી ચડ્યો. અમારે મનનો મેળ જામી પડ્યો, મિત્રતા બંધાણી. ત્યાર પછી તે તુલસીસ્થામ રહેતો હતો. હું પણ ધણો ભાગ ત્યાંજ રહેતો. અમારે સાથે જ રહીને સારાં ધર્મકાર્ય કરવા એમ ચોક્કસ દસાવ કર્યો હતો. પણ ત્યાં તો મારાથી નાનોભાઈ સર્વંત ૧૯૮૭ના જેઠ મહિનામા અઢાર વરસની ઉમરે ગુજરી ગયો. એ સંતને એની ક્ષાણ પડી કારણ કે હવે તો મારે મજાદર જ રહેતું જોઈએ, ધરમા બીજું કાંઈ નહીં. એ સંત તુલસીસ્થામથી મજાદર મારા ભાઈને ખરખરે આવતો હતો પણ આ વખતની મારી દશા જોઈ ન શક્યો અને કાર્યાવાડમાં છેલ્લી રાત એ રાજુલે રહ્યો અને ત્યાંની તુલસીસ્થામની ગાયો મારે કપાસીયાની ટેલ કરવા મુજબ ચાલ્યો ગયો પણ તેણે રાજુલાથી અનનો ત્યાગ કર્યો હતો. મધ અને પાણી પર શરીર રાખવા માડ્યું. છેવટ અપાઠ સુદ ૧૫ એટલે ત્યાર પછી એક મહિને એ સંત મિત્ર મુજબમા જ ગુજરી ગયો. એના માફ સમાચાર મને મજાદર મન્યા. તુરંત જ એક ભજન ગરાઈ ગયું. જે કાગવાણીના પહેલા ભાગમા છે અને ત્યારપછી નીચેના મરશીઆ ચાલ્યા

અંતરમાં બગતી આગ, બાજોહર જપતી નહિ;
(ત્યાં) જે ઝોડી જગ તાગડ બાવડીએ બાથું ભરી.

(મારા હૈયામા નાના ભાઈના મરણની આગ ધડીએ ઓગાતી નહીં, ત્યાં આ આવે બાથ ભરી અને અદર પેતાના મરણ રૂપી લાકડાં નાખ્યા)

કફરે તારી કાગ, બાવાથી એમાણું નઈ;
એા ઝોકયાં એરાક, છુટે પટે સ્વામીએ;

(હે કાગ, તારી જૂંડી દયા જોઈ બાવાથી જેમી મહેવાણું નહીં
એટલે આ જગતમાથી એણે જીવનનો થોડો કાળના જંગલમાં
ઉપાડી મૂક્યો)

જોગી ગ્યે જગતાગ, જેને માતેં જીવતો;
હવે કોણ મવાદે કાગ, પાંજર આ પ્યાઈં થયું.

(હે કાગ, જેના મિત્રતા ડપી આસથી તારાં જીવન હતું તે તેડ
આ જગત છોડી ચાલ્યો ગયો. હવે તને ક્યા મવાદે આ દેહ પિંજરમાં
વસવું મારું લાગે છે)

કફરાં ભાણું કાગ, જેના મોઢામાં મીઠપ નઈ;
ભણાં ગ્યાં ભવતાગ, સ્વામી કયાં સોધણુ કફરું.

(હે સ્વામી, હવે તો જગનમાં તારા જેવા મીઠશવાળાં માનવી
જેવામાં આવતા નથી. સંમાર્ગમાંથી મરી ગયેલાની સોધણુ કયાં કરી ?)

કોળે ન આતમ કાગ, અવર લિખારી ભાગતાં;
સ્વામી તો મર તાગ, લેડક લઈ જુપાં તણા.

(સંમાર્ગમાં બીજા માગનાર બાવા તો ધણુ છે તે જોઈ મારો
આત્મા પ્રસન્ન થયો નથી, કારણ કે તું બાવો હતો પણ સન્યસે ખાતર
ગમે તેરા મોટાની મામે પણ લજ્જાનુ તાગમાં સામર્થ્ય હતું.)

રાત્રીલાની રાત, સાધુ સોરઠમાં રીયો;
અત્ર સ્વામી ગુજરાત, લવમાં એ લાળીશ નઈ.

(હે સંત મિત્ર, મોરડ દેશમાં ઉલ્લી રાત તું રાત્રીલામાં રહ્યો હતો અને પત્રી ગુજરાત લાડી ગયો તે ગયો જ, હવે તને હું આ છંદગીમાં કયાંય લાળીશ નહિ.)

સ્વામી અમ સુવાગ, પરદેશે' પોઢણુ કરી;
કઈ દશ જોવે કાગ, (તારાં) ઘોડાં આવે ધૂમતાં.

(હે સ્વામી, તું મારું આનુષ્ઠાન હતો. તે તો પરદેશમાં જઈ શરી-સ્તો ત્યાગ કર્યો. હવે કઈ દિશાએથી ઘોડેસ્વાર થઈને તું આવીશ કે તે દિશામાં તારી વાટ જોઉં ?)

સુકાશે વન સાર, પાણી કોઈ પાશે નઈ;
રોપાનો રખવાળ, ગામતરે સ્વામી ગીયો;

(તુલસીસ્વામીની વનરાધમાં કુલઝાડ રોપ્યા છે તેને પાણી કોણ પાશે ? એ રોપાની રક્ષા કરવાવાળો સ્વામી તો સ્વર્ગને ગામતરે ગયો.)

લેશસર લેકાર, કુંડજળ ધાશે કરડવા;
ઝાલરના ઝણુકાર, સુના લાગે શામના.

(તુલસીસ્વામીના એ મોટા મોટા ઝોરડા ભગવા અને ગરમ પાણીના કુંડ હે સતમિત્ર તારા વિના એ ગંધા જળણી ખટકા ભરતાં હોય એમ લાગશે શ્રી સ્વામી મહારાજની આરતીની ઝાલર તારા વિના સુન્દાર લાગશે.)

અંગધાતો ઉચાટ, મહિને દી મળવા તણો;
(હવે) વસતી ગીરની વાટ, ખોટે પગ કો ખુટશે.

(હે મિત્ર, એક મહિને દિવસે તો તને મળતા એકદમ આતુરતા થતી અને એ તારા સ્નેહમાં ગીર હુંગરાના પિકટ સ્ત્રતા સડક જેવા લાગતા, હવે તો જાણી પગ લાગી ગયા હોય તેમ એ ગીરની ભયંકર વાટ કેમ ખુટશે ?)

સ્વામી જાણુ સજાણુ, આંધ્યાં વળતાં આવશે;
વગીઓ નઈ વધજાણુ, કેડા મેમંડના કર્યા.

(હે મિત્ર, રાણવાથી તું સીધો મુંબઈ ચાલ્યો ગયો ત્યારે મેં એમ આશા રાખી હતી કે તું વળતાં મમ્મર આવીશ પણ તું તો આકાશને અધોર માર્ગે ચાલ્યો ગયો.)

સ્વામી રાખીને ચોંપ, ઉવાટેં આવી ને ઊભતો;
કાગને થયેલ કેાપ, હૈયાની સાંભળવી હતી.

(હિ સ્વામી, મારા દુઃખમાં ભાગ લેજા તું તુરત જ આવતો, માજે મારા પર દુખનો સમુદ્ર ફેરી વળ્યો છે. તેની વાત માંભળવા ॥ આવવું હતું !)

ભજતો જેમાં ભાગ, તે દુલાને દડગાં પડ્યાં;
અંગમાં લાગેલ આગ, કેડાની કરવી હતી.

(હે મિત્ર, તું મારી સાથે જેમાં ભાગ લેતો હતો તે તો આજે

માગ પર અનહદ પડ્યાં છે. (દુ ખ) અને માગ અગે અંગમાં આગ-
બળે છે. મારા કામની ધખ ધખતી વાતું તારે સાલજતી તો હતી.)

જાણું મૈને જોય, એનો અંતરમાં અદેશો નઈ,
પણ ભરખક રઈ ભવોય, મુખો મુખ મળવા તણી.

(હે મિત્ર, એક દિવસ રાત્રી અને રંક સૌ પ્રાણી માત્રને મરી જવું
છે. એ વાતનો મને કંઈ સંદેહ નથી પણ તને છેત્રી વખતે મગસાની
આશા જી ગઈ તે મારાથી ઝંઘીલા જુલાય તેમ નથી.)

ગીરમાં ગયેલ ગામ, પા'ડેં ચડ પોત્યું કરી;
(પણ) અમણો આતમરામ, બાવડીઓ બોલ્યો નહિ.

(ગીરમાં હું એકવાર ગયો હતો, કુગરે કુગરે ચડી માદ કર્યા.
પોત્યું કરી પણ મારો આતમારામ તે બાવો કયાં બોલ્યો નહિ)

બાળ મિત્ર

•

આ તો જૂઠું જૂની આજથી પચીસ વા આગળના જમાનાની વાત છે મારી નાનપણનો સ્મૃતિની વાત છે. એ બધું મારે શા માટે લખવું જોઈએ ? કહત એટલા જ માટે કે હું જેની વાત લખવા માગુ છું એ જનની સ્મૃતિ માંથી આસપાસ હતી આડી, ખમીઆ, બામરીઆ ગિમીઆ એ કામમા એ વખતે દારૂ પીવામા પાવામા એવી એવી મીઠ્ઠામો મવામા, ચોરી કરવામા કાવવામા બાન્વગીઆ એને આશરો આપવામા પોતાથી બીજા માણસો અથરે એવા વર્તનમા ગોરવ મનાવું એ માણસોમા એ વખતના અનિષ્ટ તત્વોમા ધણી જ પડ્યા હતા પણ સાથોસાથ સાચી માણસાઈને ડાળે એવા સરસ તત્વો પણ હતા.

બોળાપણ હું યની નિખાનસતા જીવીએ, મોઢી બહેન દીકરી મામે કુડી નજી ન મવાનું, ગમે તે અને ગમે તેટલા આખની ઓળખાણ સિનાયના દેશી પરદેશી આવે તો તેની મટેમાનગતી મવાનું, ગીમો પળી ઉ। જૂતી મિત્રતા સાચવવા માટે પ્રણ મુદ્દા આપવાની ટે પાળવાનું બિચું તત્વ પણ હતું.

આજે મને એ મળ્યા દિવસ એટલા માટે યાદ આવે છે કે એ માણસો ખરે વખતે તોષના મોજામા ઓળા જેવા હતા, નિરૂ અને અડીખલ હતા. આજે નવા જમાનામા એ માણસો દોત તો એના એ ખરામ તત્વો નાશ પામી નવાયુગના સ સ માણસો બનત.

મારી આસપાસના જગતમા સાગણીઆ મટાગા વગેરે દેકાણા એવા હતા કે જ્યાં બેઠીઓને અથવા કોઈ પણ માણસને નીમ હોય તો પણ જમજમતીથી દારૂ પાવામા આવતો હતો એમા એ

મોટાઈ માનતા હતા. પણ હીપા મોલને મે એક જ વાર ક્યું કે
 " તમારે ટ્રાઈપલ માલ્મસનું દાર બાનતનું નીમ તોડાવનું નહી. "
 ત્યારપછી એ માલ્મસ જીએ ત્યાં સુધી એડી મહેફીયોમા ટ્રાઈ
 માલ્મસને એણે દારની તાણ કરી ન હતી. જેને લઈને ધણા માલ્મો
 દાર પીતા બધે થઈ ગયા હતા હવે એ બાનતની થોડી વાત
 નીચે લખુ છું.

આતો મારા નાનપણની વાત છે. તેર વર્સની ઉમરે હું ગાયો
 ચારતો હતો. મારા પિતાશ્રી ને ત્યાં સારે ગાયો હતી. બેશો પણ
 ત્રીશો હતી. મને નાનપણથી જ ગાયો ચાગ્યાનો શોખ લાગેયો.
 પગમાં જોડા પિના અને માથે પાધડી વિના હું ગાયો ચારતો હતો.

મજાદરમા ચરાણની તાણ જેથી પીપાવાવ, ઝોલાપર એ ગામેની
 સીમમા પણ ગાયો ચગ્યા જતી આખો દિવસ મારે વગામા જ
 પસવાતુ હતું.

હું ગુજગતી પાય ચોપડી વીકટરની નીચાળે બસેલો, એટલે
 ચમાચણુ પુસ્તક સાથે લઈ જતો. આખો દિવસ વાચતો. ચમાચણુ
 મને તો હાડોહાડ પહોચી ગયે ન છે નાની ઉમર એટલે ગાયો પગવાડે
 ચાલી ચાલી પગ ચાકી બાય પાણી પણ કુવામાથી સીંચીને જ
 પાતુ પડે પણ ગાયો ચાત્તાની ફરજ મને મારા પિતાએ પાડેલ
 નહીં. એ તો મારો જ શોખ હતો

મારા પિતાશ્રી તો એ વાતથી નારાજ હતા. કારણ કે ઘરનો
 પહીવટ ધણો મોટો હતો પાય સાતી અમારે ઘેર ચાલતા. નાના
 મોટા ઘોડા, બેશો, ગાયો, જિટ, બકરા, બળદ ચઈને સવાસો નેટવા
 શક હતા, બહેવાર પણ ખૂબ વધારેલો આસપાસમા નાતા સબધ પણ
 ધણા મહેમાનો પણ એકે દિવસ નથી આવ્યા એવું બનતુ નહીં.

મારા પિતાશ્રી એ વખતના એકે અડીખંભ માણુમ ગણાતા. વટદાઁ માણુમ હતા. પોતાની શેઠ બીજા માણુમો પર પડે એવું એવું વરતન હતું. એ વખતમાં દેર ચોરીઓ ઘણી જ થતી. કાષ્ટ ગરીમતું દેર ચોરાઈ જતા એટલે દુસ્ત જ તે ધા નાખતો મળ-દર આવે.

મને બરાબર યાદ છે કે, એ વખતે વાવણી ચાલતી હોય કે લાણી ચાલતી હોય, અથવા ધરમાં કાષ્ટ બિમાર હોય તે બધું છોડીને મારા પિતા દુસ્ત જ ધોડ પર ચડતા. એ ગરીમના દેરનો પતો ન લાગે ત્યાં સુધી એ પાછા ઘેર આવતા જ નહીં. એનાથી મોટા મોટા લારાડી માણુમો પણ બીતા હતા. તેમ એવા એવા માણુમો સાથે તેઓ સંબંધ પણ રાખતા હતા.

પિતાશ્રીની દિશા એ હતી. જ્યારે મારી દિશા ગાયો ચારવાની અને રામાયણ વાચવાની એટલે એના મનમાં મને જોઈ હરવખત ખેદ થતો અને કહેતા પણ ખરા કે “મારું આવડું મોટું કમડાણુ એવું શું થશે? આ તો છતે દીકરે સીતારામ”

એ બધા એના વિચારો ઘોળાતા ઘોળાતા અને એક ઉપાય સૂચ્યો કે દીકરાને દારૂ માંસ ખરાશુ તો આ જાણુ છોડી દે પણ મને દારૂ પીનાતું કાણુ કહે?

પોતે તો ધણીએ વાર કહેલ પણ કાષ્ટ જ ન વાળુ. એટલે હવે કાષ્ટ બીજા મારફત એ કામ કરાવવું એમ એને લાગ્યું.

મહુના પામે માલણુ નદીને કાંઠે સાગણીઆ નામે ગામ છે. મારા ગામથી છ ગાઉ દૂર થાય. ત્યાંના હીપા મોલને અને અમારે ત્રણ પેઢીનો સંબંધ. એ પણ બધા મદદ માણુમો. કાષ્ટ પણ હવમદનુ તરવ એમાં નહિ અને સાવ સાધુડીઆ પણ નહિ.

હીપો મોલ મારા પિતાને કાકા કહેતા હતા. પોતે ઘણા જ સુખી હતા. બાર સાતી હંકાવતા. બમ્બે જેટલાં માલ દોર ગમ્મતા. બેચી જાતના પંદર તો પેાડા તેને ત્યાં બાંધા રહેતા. તેને ઘેર જાદુએ ત્યારે છોટાશા દરબારની અણસાર આવતી.

એક દિવસ મારા પિતાએ હીપા મોલ સાથે મને દાડ પાવા વીધે બધી વાત નક્કી કરી. હીપો મોલ મહિનામા એક બે વાર મનદર આવતા.

એક દિવસ રાતે મને એણે બોલાવ્યો. પાદર અમારા ખેતરમા જઈ અમો બન્ને બેઠા. ધીરે ધીરે એણે વાતની શરૂઆત કરી. મેં એને એમ્બુ જ કહ્યું કે “બધા માણસ તમારે અને અમારે વચ્ચે પેઢીને સબધ છે અને તારી જેવા લાડ માણસના મોઢામાથી મને એક બાળક જેવા માણસને દારૂ પાવાના સન્દેહ નીકળે તે મારી વાત ન કહેવાય રહેલી તો તે જ કહેવાય કે ખરાબ રસ્તેથી સારે રસ્તે લાડ જાય.”

“વળી તું આહીરનો દોકરો અને મને ચારણને દારૂ પાવા બોલે થયો તે તને ગોખતું નથી.”

મારા એટલા જ વેણની એને બાંડી અસર થઈ ગઈ

મારા પિતાને એણે તુરત જ મ્હું કે, “આ ચામડું આળું નથી રંગાઈ ગયું છે. માટે હવે તેને આપણે પથે ચડાવવાનું કહેવું તે બ્યર્થ છે અને પાપ છે”

ત્યાર પછી પણ દારૂ પાવા બામત મારા પર ધણીએ ઝટીએ પીતી ગઈ અને હીપા મોલ સાથે મારી મિત્રતા દાડે દિવસે વધતી ગઈ.

હું કવિતા બનાવતા તો શીખી ગયો હતો એટલે મનમાં એક નવો શોખ જાગ્યો હતો કે કાંઈ દરબારની કાવતા કહ્યાં અને ધનામ

લેવું, કરવા જવું, સારા સાથ દત્તારોને ત્યાં જવું. પણ એ કારોં પુટ્યો ત્યાં જ એ મારા બાળ મિત્ર હીપા મોને એને મૂળમાંથી જ ખોદી નાખ્યો.

મને બોવાની એમે કશું કે, તારે કાઠ દિવસ ક્યાંય પણ પૈસાની માગણી કરવી નહિ. આપણું ઘર એક જ કહેવાય માટે જ્યારે પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે સાંગણીએ ચાલ્યું આવવું. ભાયા કાગનો દિકરો ડેવીએ ડેવીએ ભટકે એ વાત સારી ન કહેવાય.

મારા પિતાશ્રી મને વાપરવા પૈસા આપતા નહોં. મારે તો તીથોં કરવા જવું, જૂના જૂના સ્થળો જોવા જવું, સાધુ મન્યાસી પામે જવું, એમને પૈસા વિના કેમ ચાલે પગી તો હું સાંગણીએ મહિનાના મહિના રહેતો. રામાયણ, મહાભારત વાંચ્યા કંઈ પ્રભુ સ્મરણ કર્યા કર. અને મુમાશ્રીએ જવું હોય ત્યારે પૈસા ત્યાંથી લઈ જાઉં-મારી અધાયકતાનું મૂળ કારણ હીપો મોભ છે. કાગ્નું કે નાનપણથી એ ૭૬ મને લાગ્યો હોત તો કાણ જાણે આજ હું ક્યા હોત

આજે એ વાત માંભરે છે ત્યારે જીવ થબી જાય છે, એ ગામ-હીઆ માણસની રહેણી કાણી, એની મહેમાનગતી, બહેવાર કુશળતા, અને અગ્રપણ, એ હજી જાણે માગી સામે જ ઉભું છે.

હમતા કે ગમત ક તા તે આહીર કોઈ દિવસ ખોદું બોલ્યો નથી, અને બોવાઈ ગયું એટલે કરવું જ જોઈએ એ એનું જીવન તત્ત્વ હતું. મારા આચર્ય તેને બહુ જ ગમી ગયા હતાં એટલે અમારી મિત્રતા હાડોહાડ મુંની પહેલવી ગઈ હતી. પગી તો એમને થો જત્રામા પણ બાંધ્યો બહેનો માગી લાજ પણ કરતા નહોં.

એક વખત મારા પિતાશ્રીએ, હેવટ ચાકી જઈ મારા આગળ એક હાથમા પાવટી ઉતારી અને બીજા હાથમા દારૂની પ્યાની લીધી.

એ દેખાવ મારા હૃદયમાંથી હજી જૂસાયો નથી. હું દિગમુંડ બની ગયો, ત્યાં હીપા મોભે ઊભા થઈ, દારૂની પ્યાલી ફાવી દીધી અને પાથડી મારા પિતાને માથે મૂકી. આવાં આવાં અનેક ધર્મ સંકટો- માંથી મને તેણે બચાવ્યો છે. એ કે પોતે દારૂ ગાંસ લેતા હતા તો પણ મારા માટે આ જાતની એની મમતા બધાં જ ગઈ હતી.

મારે અને હીપા મોભને નવ વરસ, સાથે રહેવાનું બન્યું મને જ્યારે જોઈએ ત્યારે એ એક જ માણસ એવો હતો કે મારી બધી જરૂરતો ત્યાંથી પૂરી પડતી. એટલે હું મોટો થયો ત્યાં સુધી બીજે ફેકાણે મારે ભટકવું પડ્યું નહીં.

મારા અધ્યાયકવૃત્તેનો ધડનાર એ માણસ હતો. પોતાના વચનની એને કેટલી કિંમત હતી. એની એક વાત લખી દઉં.

ગીરની અને દેશની સરહદના ખાંભા જેવું કંટાળા ગામ છે. ત્યાં હું મારી ગાયો લાઈને ચોમામે જતો. ગાયો ચારવા સાથે મને ગીરમાં ફરવાના ઢાક તો હતા જ. ત્યાં હું રામનોજને ત્યાં રહેતો. રામનોજને અને મારા પિતાને ઘણો જ સંબંધ હતો.

ચોમાસાના ચાર મહિનામાં હીપા મોભ આઠ દસ આંટા મને મળવા કંટાળે આવી જતો. એક વખત અપાઠ મહિનામાં આવેલ. એને મેં કહ્યું કે આ વખતે જન્માષ્ટમી આપણે સાથે કરવી છે માટે તે પર જરૂર આંહી આવજો. તેણે હા કહી.

પ્રસંગ એવો બન્યો કે બરાબર બેવરથી વરસાદ શરૂ થયો અને એલી મંડાણી. ગીરના ગાંડા વરસાદ. એક દી બે દી એમ જન્માષ્ટમી સુધી વરસાદ બંધ ન થયો. નદી નાળાંમાં પૂર ઊતરતાં જ નહીં. એ હુંગરાની વસમી નહીંઓ. જન્માષ્ટમીનો આખો દિવસ ગયો. મને મનમાં તો એમ થતું કે હીપા મોભ જરૂર આવશે પણ જ્યાં વરસાદ સામું

જોતો ત્યાં છવ ના પાડતો. જગજર અમો રાતે જમીને સુવાની તૈયારી કરતા હતા, વરસાદ શરૂ હતો, જમીન પર પાણી પાણી થઈ ગયું હતું, પૃથ્વીથી વરસાદ ન સહન થતાં ખેતરોમાંથી સરવાણીઓ ચાલી નીકળી હતી અને ગળ તો ગરિલી હજારોના મોઢા જેવી જામી હતી. ગટા-ટોપ વાદળો આભમાં અથડાતાં હતાં. સાથે સાથે કડાકા આપે આપે વીજળી અને વીજળીના અગ્નિવાળામાં રાક્ષસની મેના જામી હોય એવા લાગતા. એ ગરિના પડારો, એ રાતમાં ઠાણ માનવી પોતાના ઘર બહાર હોય ?

અમો તો રૂમનોળની ડેલીમાં હજુ લાંબા રીઝ કરી સુવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં બહારથી સાદ આપ્યો. લડ્યા એ લડ્યા. મને તે ક્યારેક ક્યારેક ભગવને બદલે લડ્યા કરી બોલાવતો.

હોકારો દઈ મેં તો ડેલીનાં બારણાં ઉઘાડ્યાં. અરે લડ્યા માણસ અત્યારે અને આવા વરસાદમાં ! વચે મેથાળો, રાયડી, લેવાપરી, ધાંત્રવડી એ ભયંકર નદીઓમાં ઘોડો કેમ જાવો. અને એટલું સાદમ ખેડ્યા કાંઈ કારણ ખરું ?

એક જ વેળા બોલ્યોઃ પ્રાણ જાઈ પર બચન ન જાઈ ” ભાઈ તું સમાયજી વાંચે છે ત્યારે ઉપની ચોપાઈ તો મેં ધપીએ વાઝ માંજી છે. માણસને પોતાના વચનથી છવ ખયુ વડાયો ન દોવો લેઈએ.

મારી અને એની વચે આવા અનેક પ્રસંગો પડ્યા છે. પોતાના વચનની એને એટલી કિંમત હતી.

મારી સાથે એનો આત્મા રંગાઈ ગયો હતો. મારાં દરેક આવજીવો એ ઉપાસક હતા. દારૂના કે એવા અનેક દસકા પ્રમોગોમાંથી એ માણસે મને તારી લીધે છે. આ રીતે અમારે નવ વરસ વીતી ગયાં. એમની જાનની મુસાફરી પૂરી થઈ. સ. ૧૯૭૭ના બાદના વડી પને ગુરવારે

મને અચાચક ઘડનાર એ મિત્ર આ જગતમાંથી અલોપ થયો. મને એના મરણીયા ગાવાનું મન કેમ ન થાય ? આવા આવા મારા જીવનના ઘણા જ પ્રસંગો છે. ગામડાના માણસોમાં ઊંચી જાતના અજબ ખમીર લખ્યાં છે. એ માણસ તો મરી ગયો. અને મારે એના મરણીયા જ ગાવા રહ્યા. આહરેસેમા વણાર શાખના આહીરો હોય છે. વણાર આહરની વસ્તી ગીરથી માડીને રૂઢ ધોધાબારા સુધી છે. એની ખીજ શાખ મોલ હતી અને અટક ચહુવાણ હતી.

સોરઠા

જળારા ભારત જીતતાં, ડગીઅલ નઈ દહીવાણ;
[પણ] રનેહની ખાગે ચહુવાણ, હટવું નોતું હીપડા. ૧

વાણે બેસાડેલ વીર, કષ્ટ જળ ફરવા કલુ;
અધ દરિયે આહીર, હડસેલવા નોતા હીપડા. ૨

આરોપતા કંઠ અમે, હરદમ કીરંત હાર;
[ખીજ] છોકરીઆ સરદાર, એથી હૈયુ ન ખીલે હીપડા. ૩

હીપા ફાટે હીર, (એને) સાવટ લઇને સાધીએ;
[પણ] આલ ફાટો આહીર, માંધો નઈ સાંગણીઆં ધણી. ૪

ઉનડકર આગ્યું લે, ધમીઆ સાંગણીઆં ધણી;
[પણ] હીપા હમ જકે, કનોટિએ કાળોંઠયો નઈ. ૫

હીપાણુંદ ઠનડકરો, વાળાકો સુરજ વીર,
[આજ] આથમીઓ આહીર, મઘરો સાંગણીઆં ધણી. ૬

મારે ને તારે મેળ, હીપા મન મળીઓ હતો;
[પણ] દીધો તેં દુમેળ, છેવટ સાંગણીઆં ધણી. ૭

સંકટ ગજ 'હીપો સદા, કેધાળો ઠાંડીર;
સાંકળઓ સધીર (કિતો), આવજ સાંગણીઆં ધણી. ૮

લાગી હીપા હાથ, બીજને ઠાંક બતાવીએ;
[પણ] હૈરા તગએ હાથ, ધણે સાંગણીઆં ધણી. ૯

હીપા તારે હાથ, અજથી થીયા અમે,
(એ) ગણની મોટી ગાય, (કિમ) સુકું સાંગણીઆં ધણી. ૧૦

પિત્તા ઠતારે પાધડી, વસ્રમી વેળા વીર,
(તેટી) આરો પર આહીર, દારણ તું હીપા થીયો. ૧૧

કુદરી વખતે કાગને, ઘડકયા આપણ યોબ,
(તેમ) માઈ તાઈ મેબ, હૈયે ન લાઓ હીપણ. ૧૨

હીપા લખડુબર, તાગ અવગણ કન્ના અમે,
(તોય) લાલપ નેણુલગાર, નેનગા ભાળેલ નમ્ર. ૧૩

હાંડી આનમ તાપી, ડેતા યા કુળ બાણ;
(પણ) સખ દખની સ્વચ્છ, હવ કયા કન્વી હીપણ. ૧૪

પામા માંગણીઆપતિ, વમવ રમતું વાર;
(પણ) પડીએ નઈ પોણાગ, હરજ્યા બાળ હીપડા. ૧૫

વણખાધે વણાર, હીપા હાલે નઈ;
(પણ) લોજન ભરીએં ભાર, પેટે માંગણીઆપતિ. ૧૬

ધખતી આગ ધરાય, કોઠે જડ જડ કાગને;
(પણ) આયર એક અંગાર, ડીલે દેવાણે નઈ. ૧૭

વે તાં લવની વીર, હીપા હરના હાથમાં;
(પણ) આતો ભવ આહીર, કડવો લોખંડ કાગને. ૧૮

“વાહ ઘોડા”

ચાન્ની લાખમા (ડીંગા લાખમા) ઘોડાનું વર્ણન.

ગીત સપાખડ

છુટા ચાકુએ વોમ બહુટા રોકતા ધગડા છેડા,
ઉડાકુએ પાગા મહિ ચોલતા અધોગ,
ધાકુએ ખગેશ તડે વેગા અચાકુ ધખ્યા,
આકુએ નાખના પાગા નટવા અમોઘ—૧

રાખલા માંડના ધગ ધમકે સામધી દણી,
જમકે સાજહીં દોટે ગલગ ઝકોળ,
ચમકે વાકુમેં જાણી વીજળી જલદાં ચળી,
જમવાળા ભરે દાગા ગવીવાળા મોગ—૨

વાંભણા માંડગાંવળા ટાંકે કાનમેરી વદાં,
કુંગાં આંખીવાળા સુઘગ કરોડ,
ભાલવાળા લટાં કેમ ફાંછાં ઉઘથી બજે,
જટાળા ભેજાંડ નટી પટાળાડી નેડ—૩

છાછગ ભાલગ ચોટ છાનીઆં કાલગ સમા,
ચોટ ત્રીંગ ભાજોડગ ખાળીઆ સદાગ;
સાકાગધી તાંત્રગીંગ ચોપના ટખ્ખા ચોટ,
કમકેના ઘોટ નાટ તોડ આધે દાગ—૪

અંગળીમાં પીતા પાણી મોકલી વખાણી આપ,
બંગળાં થોકરા ધરા પૂંછરા ઝપાટ;
કેશવાળી ઢીંચણારા એવારણા લીએ કાચુ,
થડકે ધરારા વાંમા ડાળપ્રી થપાટ—૫

લગામે ગરાયા હાથ ઊતરે ગદાંપે લાયા,
ટોળા મૃગવાળા ફેળે ખીજીઆ તોખાર;
ચડાયા વાળુરા સદાં દેખી કપે નીજ છાયા,
નાચરા નચાયા કે હુમાયા નરાંનાર—૬

કરંતા નખખરા દેખી ધરાપતિ રીઝે કેક,
કરંતા માંદરા નરાં ઘડેલા દેખાવ;
ખયાં પાવ ઉડળાં કે લરતા બોમરી બધ્યાં,
નવદ્વા ગનાયા ઘોડા પ્રમાડકા નાવ—૭

સોળ નગારાંપે પડે ગેડીઆ લારયાં સમે,
ધમાં ધમાં ખમા ખમા દિહંતા ધમંક;
ઘીનકટાં, ઘીનકટાં તળડત્રા તાલગ ઘોડા,
ચટાં પટાં પાણુરા કે અંગરા ચમંક—૮

વાગડદા વાગડદા અંગદાળ કાળ સાંધે વાહ,
આગડદા ગાગડદા ચેઈ ચાઈ ચટાં અંગ;
ઘીનકટાં ઘરરર ધમાં ધમાં ખમા ઘોડા,
તાગડદા થાગડદા દાળ સાંધણુ તુરંગ—૯

ખાહોળાકા પુત્ર રોઝા અગ્રા ઘોડાં. નકે ખીજે,
 વદાં નાથ રોડણીકા ચંદ્ર જેસા વાન;
 છુટતા રમેવા ઘોડા બઝરાં સાંકડી સોડ,
 વાહ હીપડારા ઘોડા દેવરા વેમાન-૧૦

અર્થ

કાણમાંથી ઘોડે છુટે છે ત્યારે જાણે આકાશને બાથ લાગે હોય તેમ દેકે છે અને ખૂંટા પંચને જાણે પકડી લેતો હોય એવી રીતે; પણ ઉપાડે છે જેવી શોભાવમાન લાગે છે. બરાબર ઉનાચળે દોડે છે ત્યારે ગરૂં સમાન તેનો વેગ લાગે છે. ધીરે ધીરે ચાલે છે ત્યારે જાણે દોર પર નહ નાચતો હોય તેમ લાગે છે—૧

એવા જેટલી ગ્રામણ મારે છે કે પડતી ધરેણી લોડે છે. તેની ડેકમાં રજુગાર એવો દોષ છે કે જાણે અધરાતે નાચક હોય નહિ. પડતી પલુ ચમકી લોડે છે. એની ચપગણ વીતળાના જેવી લાગે છે. આપે અરણ્ય નાચે છે પણ મર્યાદા બહાર જતો નથી. તેનો નાચ મોટા જોડો લાગે છે—૨

વાંસ એકે લાંબી ડેક છે. ક્ષમની ટાંક જેવી નાની કોટી છે. દરજ્જા જેવી આંખ છે. તેનું મૂંઝા કરોટ્ટી પલુ ચાલ નહિ. તેની માણેક લટ ફાંચા નીચે પડેલો એવી લાંબી છે. જોગીગુજ જેવા એ ઘોડાની જોડે જોનાં આંખ મળે નહિ—૩

તેનું કપાળ પડોળું છે. લાલ જેવી પડોળાં છતી છે, અજોડ જેવાં પડોળાં ત્રીજ છે, મોટી લાંબા જેવા પડોળાં અને એવો ગ્રામણ છે.

એવા સરસ અંગવાળો ઘોડો કમકતી ચાલ ચાલતો ચાલતો દૂધવા માડે છે—૪

હાથની અંગલીમાં પણ પાણી પીએ એવું નાનું અને નાનુક મોટું છે. પાછલા પગના પોડા હરણના જેવા છે પૂંછ પૃથ્વીને અડી નય એટલું લાંબું છે. કેશવાળી તેના ગાંઠણ સુધી પહોંચે એટલી લાંબી છે. પૃથ્વી તેના ડાબવાથી ચડી જડે છે—૫

લગામનો પ્રસારો ક્યો હોય તો મોટા કિસ્સાને પણ ટૂંકી નય. બરાબર ખીજાએ હોય તો દોડતા હરણના ટોળાના બે ભાગના કરી નાખે. જાણે અનુકૂળ પવનથી સડવાળું વા'ણ ચાલ્યું આવતું હોય એવી હળવી ચાલ છે. પોતાના પડખાથી પણ ભડકે છે. તેનો નાચ જોઈ શો પુરુષો ખુશી થઈ નય છે—૬

નાચવામાં એવાં નખરા કરે છે કે જેને જોઈને મોટા રાજા પણ ખુશી થઈ નય છે. કૃપણ માણસો ઘોડાનું અદ્ભુત રૂપ જોઈને ડરે છે. બમણા પગ માડે છે ત્યારે જાણે પૃથ્વીને બાથ ભરી અને છાતીમાં લેતો ન હોય; પ્રશ્નરે પ્રસાદની વખતે આ ઘોડાનો નવીન જ ધાટ ધડ્યો છે—૭

લગાઈની વખતે જેમ નગરા પર ગેડીના ધાવ પડતા હોય એમ ધર્મા ધર્માં ધર્માં ડાબલા માડે છે. માથે બેઠેલ સ્વાર વાંહ ઘોડા, ખમા ચેડા, એમ જોલે છે. મૂદંગના ધીનકટ ધીનકટ તાલની સાથે નાચે છે. અંગે અંગમાં પાણી ભરેલ છે. એની ચમક જાણે જીભરાતી હોય તેમ લાગે છે—

તે દોડે છે ત્યારે બાગડા, બાગડા, એવો અવાજ આવે છે. ચેષ્ટકાર કરી જાણે કેરો નાચતો હોય એમ જુદી જુદી ગતિથી નાચે

છે. પૂરપાટ જોઈતા ઘડ છે ત્યારે ઘણાં એટલો જ અવાજ સંભળાય
 છે. એટલા વેગમાંથી પણ ધમાં ધમાં કરતો એવી રીતે જાતો સ્ત્રી
 જાય છે કે સ્વાસ્થા મોઢામાંથી ખમા થોડા એ જ શબ્દ નીકળ્યા કરે
 છે. થેષ યાગડા, થેષ યાગડા એવો અવાજ આવે તેવા અનેક નામ
 કરે છે—૯

બાવળા થોડાનો દીકરો રોઝો થોડો એનું નામ છે. એવો થોડો ક્યાંય
 જોવામાં આવતો નથી તેનો વાન ચંદ્રમા જેવો મ્વેત છે. બખરમાં
 ફેરવા છોડ્યો હોય ત્યારે પડોળા બખર પણ સાંકડી લાગે છે.
 એવો હીપા મોજનો થોડો જાલે વિમાન જેવો છે—૧૦

થોડાના સરીરમાં ચાર અંગ લાંબાં, ચાર ટૂંકાં; ચાર પહોળાં
 અને ચાર વાંકાં. એવા સરખા સોળ અંગવાળો થોડો અસલ કાકિ-
 યાવાડી કહેવાય છે.

ચાર લાંબાં : સાંકળ(ડાક), કેશવાળી, જૂંઝ, ધરૂ (ગોઠણથી
 ધુટી મુપીનો ભાગ).

ચાર પહોળાં : છાતી, કપાળ, ગાંઠ, ઘમણા.

ચાર ટૂંકાં : પીઠ, મુઠીઆંના ગાળા, કાન, મોઢું.

ચાર વાંકાં : સાંકળ, કાન, પાછલા પગની સાથળ, મોઢાનો
 નીચરો ભાગ (જરણું).

ગીરની યાદી

મારી માયો લઈ હું ગીરમાં કંટાળા ગામે વસેો વસ જતો. રામનોજની સાથે તો ઘણી જ ઓળખાણ થઈ ગઈ. એટલે પછી તો હું ગીરના નેમડાઓમાં ખૂબ લટક્યો. કંટાળા રહું, તુલસીયામ રહું, સરાકડીઆ, મીંઢા, ખજુરી, મવડા, લેરીયા, અરલ, શીખવડાઆ એ બધાં નેસડાંમાં ગઈતો. એક દિવસ હું ખજુરીને નેમ હતો. ગતે વાળુ કડી અમો બધા એક ઝૂંપડામાં બેઠા હતા. રામનોજની બેસી ત્યા હતી. ઝોકમાં એશીક જોટી બેસી બેઠી હતી. ત્યા સાવજે આવી ને વાણુ નાખી (સાવજ પોતાનું મોઢું ઉઘાડી અંદરથી એવો દુર્ગંધી શ્વામ બહાર કાઢે કે તુલ જ બેસી ઝોકમાંથી બહાર નીકળી જાય, એટલે એને જમવાની સગવડ પડે)

પણ આ તો રામનોજનું ખાડુ. એ કાંઈ સાવજને ગણકારે નહિ. બેસી એકદમ ઊભી થઈ ગઈ અને ઝીલેઝીલે અવાજે કહ્યુંક્યા માડી. અમો ઝૂંપડામાંથી બહાર નીકળ્યા. હરિકેન હાથમાં લઈ ઝોકમાં આવ્યા ત્યા તો, અજગ બનાવ બેસે. મોગી મોટી બેસી નાના પાંડને માથાં મારી વચ્ચે ગઈ હતી અને લોછી બેસી ચારે તરફ જોળાકારમાં ગોળવાઈ ગઈ હતી. પણ તેના ડવાડા સૂવાની જેમ ઊભા થઈ ગઈ. બેસી અને એ રૂપાળી બેસી તે વખત ચિકગણ લાગતી હતી.

રામનોજના લાઈનો દિકરો હાલોનોજ ત્યાં હતો. તેણે આપો ઉઘાડી. “આપ કાગવ” એટલું પેણું કહ્યું ત્યા કાગવ એકદમ ખાડુમાંથી બહાર આવી ધસારતથી સમજતી એટલે એ કાળી રાતમાં એકની કાગવ નામની બેંસ સાવજને ગોધવા આવી નીકળી. તેની પાછળ જવા ખીજી બેસી પણ આપામાં ભીંસાભીંસ કરવા માડી પણ તેને હાકવી ગઈ. અને કાગવ તો ગઈ સાવજને નમ્યાડવા.

લગભગ રાતના ત્રણ વાગે લગ્નકડાને વખતે કણકતી કણકતી કાંગલ આવી. ગોવાળે બોલાવા કરી કાગવને આવકાર આપ્યો. હું તો કાગલને જોવા એકદમ ગયો ત્યાં તો સ્ત્રીધર્મના મોટા નેવાં ફૂલેલ નસકોરાં, ચક્રગ વક્રગ આપો અને ગળામાંથી સાવજને નસાડવાની મગફરીનો અવાજ આવતો હતો. આ બનાવ મેં પહેલ વહેનો જ જોયો.

મને હાદેનોળે કણુ કે સાવજને એવો તગડો હશે કે હમણાં મહિનો માસ પાઠો લાવ્ય કરી આ નેસડે નહિ આવે. કાગવ એકમાં આવી ત્યારે બંધી બેસો જાણે કુત્ર સમાચાર પૂછી હોય તેમ તેના ઉપર ગળાં નાખવા માંડી. તેને સૂંધવા માંડી. બીજે દિવસે કાગવ અને સાવજની લડાઈનું ગીત બન્યું.

ગીત સપાખરું

દીયા પવાડા અપાર એક શુભથી વખાણા દેતા,
સાફળો ઉડીઓ મિંદ કરેવા શિકાર,
વનવાળા પાંડ માથે ગાજતો આવીઓ વકો,
અડા ભાર સુંકા લીઆ શાખડો અઠાર—૧

ગાડતો ઘણારાં ખાડુ ઘણુંકી આવીઓ ગાઠા,
બણુંકી ધણેરુયો મુખે બોલીયો બરૂર;
સણુંકી ઉડીઆ ગાગા કણુંકી નાદમે ચંદા,
જણુંકી બોલીઓ માંડી મેખી ચા જરૂર—૨

મેખી કાંગડીતેં ઘણા દીનસેં હુદાયો મુને,
એમ ભાડી ફેર મોઢે કીયા નં અવાજ;
વહાં ઉંટકોટ રોમરાય કાંગડીને વ્યાપી,
ગડાસા નાખીઆ મેઘ સ્પષ્ટાદર ગાજ—૩

આવડું નેર તું કુત્તા કીઆંસે લાવીઓ આજે,
કરાગ પવાડા ભેયા સાંભળીઆ કાન;
જાગ ભાગ જંગરાંરા ફૂતરા શેરકા લાથી,
(મેંતો) પવાડે અપાર સિંહ તણાં લીઆં માણુ—૪

ડણકી ઉડીઓ વેણ મેખી તણાં મુણ હાથો,
ચોર નેર શોર કીયા કીયા પંન્ત ધાવ;
હડીને કાંગડે જેમ ડાણ નાખી બેક હુદાં,
આણુ નાખી તાણ કીધ ઉવડીઆ જાંવ—૫

મથીકા ધમાકા લાગા કાંગડે ઉઠાયા પાગા,
લાગા ડાગા ફાગા સિંહ શુદ્ધ ના લગાર;
હુક પ્રલોકાળ ભગ્ન કાંગડીરા રૂપ દેખ્યા,
ધણેણ્યા હુંગરા લાગા આજ ધવાંધાર—૬

વેગળી હડીન્ત મેખી નકે માર દીઆં વહા,
અશા મુણી વેણ અગાં કોપ થે અપાર;
લાખેં પાછી હુદું તો તો ધણીને ખોટ ને લાગે,
પાછી હુદું બુધ્ધે તો તો લાજે પરમાર—૭

રૂપ વિકસાળ મારે ધણી છે ને નોળ રાત,
હઠાળા ખાડુ ને ઝોનું ભેગ છે હમેશ;
વંકા રૂંકા ધણી મારા ભાલારી ધાઝેં વધિ,
દોખીઆં ન કરે જેનો પટાળા દવેશ—૮

હઠાયા મેખીએ પાગ ગરામા નાખતા અઠે,
હરિદાં લગાયા ઘેડી કાંગવી હઠાળા;
રામનોળ તણું ખાડુ શામળ મરમોડ રાખે,
ઝઝેડે મિંહુકા છેડા કુંઢી કાળ વળા—૯

આખી ગળિ એ તો માગ ન જોવી જ બની ગયેલ. પછી તો
હુ છેના દમેક વગે ગળિમા આપે ગયો હતો. કટાળામા રામનોળ
ગુજરી ગયેન. કટાળાને પાગ માયલુ નદીમા હુ જીતયો. માયલુના
ખગ ખગ થતા પાળીમા મને તો આમુ લામ્યા માયલુ રાની રાય
એમ લામુ, મે ક્યુ કે

મેરડો

ખગ ખગ આંસુ મ ખેર, માલલુ મો વાળી ઠરી,
લે તલ તો તક લે, સગ ગમે મિધાવીએ—૧

કટાળાથી, તુલસીયામ જ્વાની કેડી છે. કેડીએ પોતા દાકના
દાકના જીન દુગદા પટ્ટી લાવી એક કઠિને નાદીવેયો દુગરો આપે
આપે કાઈ જેનો દોષ એમ વામુ

દરથું પર ટાલાગ, નાદો નમ્મેવા અટયો,
રામો ગદાં પાળ, (કયે) ગામનરે વીકાલી ગયો—૨

મેં કહ્યું કે

નાંદા દશ્યું મ ન્યાળ, (તારી) આંખું ઊંવળશે;
(હવે) લડ રામો નઈ લાગ, પીંગો ગરવરનો ધણી—૩

રસ્તે જતાં કેડીમાં જ એક પીપર આવી. પણ તે પીપરની ડાળ
કાંધએ કાપી નાખેલી ભેઈ હતું, દેર લાંબને કંટાળે જતો ત્યારે એ
પીપર નીચે ધણા દિવસ ખેડેલ. મેં પીપરને પૂછ્યું.

પીપર તુને પૂછીએ, (તુ) કઈ જગ ઓલંધી;
(પણ) રામા જેવા રાજા, (કોઈ) દીઠેલ દેવંગી—૪

પીપર ખોલી કે

વીકાણીને વાસ, (કોઈએ) ઝીંઝિય ઝાલેલ નઈ;
(હવે) નોધારાં નિરાશ, (મારા) પંડ પર કુવાડા પડ્યા—૫

કંટાળા અને તુઝસીસ્થામ વચે એક શીતળાતું ચાનક આવે છે.
એ રસ્તે હતું ધણીવાર આવ્યો હતો. શીતળા પામે ઘોડો બેઠો રાખી
પૂછ્યું કે

પુછું તુને પાર, સાંભળ માતા શીતળા;
પાટોશી પરમાર, વીકાણી કયાં વળાવીઓ—૬

શીતળાએ કહ્યું કે

કીડી ને ભરમા કાગડા, જે કેટે સૌ જાય;
મંડળ આભામાંય, ગામતરે રામો ગયો—૭

એ દિવસ ક્યાં ગયા

! સુરતે ૧૯૬૪ના વૈશા- માસમા ચાન્દ્રોદય મુખમે અખિલ દિદ આચ્યુ સમેલન વખતે જાણેયો અને જાણેયો છંદ તેની અંદર સહે- પમાં આચ્યુ દેખીએ છનિદાસ છે. જે આચ્યુ દેખીએ કાગીયો અને બીજા દેખાડે વર્તોની કુળેવીએ વળે પૂનય છે.

મામડીઆ નામના ગદવીને સાત દીકરીઓ હતી. આવડ, સાંતર, દોલ, વીજાદ, લેગડ, તોગડ, અને ખોડીઆર. એ સાતે દેખીએ છનિદાસ દેવી છે તેમા ખોડીઆર સૌથી પ્રસિદ્ધ છે. આને નદીએ, નાને, પવતે, જાડે, અને પાલે પાલે માણસોએ ખોડીઆરની આ- પના કહેય છે. ભાવનગરમા પ્રસિદ્ધ ગેરેડ આનખાધને ભાવે બેની નેસે અડાનો પાદ જે કમળા ત્યાંથી ને દેલ ચાન્દ્રીઆમા એની અન્ધાર નુધી પૂન થાય છે

ગેરેડની કુળેવી ચામુંડા છે. પણ ઉપર લખ્યું તે કાણથી આને ખોડીઆરની પૂન અપ્રધાને થાય છે.

માના ખોડીઆરનાં અગણિત આપન છે પણ કોઈમા બે પાંચ મહિયા પણ જ મેટાં અને પ્રસિદ્ધ છે.

એનો ખોડીઆર નહિ ગમતુ નામ જ ખોડીઆર છે. જે ભાર- નગર નાલી- આચ્યુ છે મહારજ ભવસિંદજીએ તે મળિ આચ્યુ જનની ઉપાના કમાડ ચાલ્યા છે.

બીજું આનડ ગદવે છે, જે ધની પડે આચ્યુ. ત્રીજું રથનડ વીજાડી ચાગ ગડિ દૂર દરિયા કાગે પડ્યા મને છે. તે પણ મોટું આનડ ગદવે છે.

ઝાલાવાડમાં દેવળીઆ ગામે મદિર છે. તે પણ પ્રસિદ્ધ છે. તળા-
બના હુંગરા પર વિશાળ ભોયરામાં ખોડીઆર દેવીનું મદિર છે. એ
જગ્યા ઘણી જોવા લાયક છે.

ખુટ, ખયાળ અને ખેયરા એ ત્રણે ઉજળા ગામે બાપવ દેથા નામે
ચારણને ત્યાં જન્મેલ. ખુટમાતાનું ચ્યાનક ઝાલાવાડમાં પ્રસિદ્ધ છે.
ખયાળ માતાનું સ્થાનક વાળાકમાં અમુલી બાલાપર અને મસુદગ
એ ત્રણે ચારણના ગામ પામે નીકળેલ જોવાપુરીના ઠાંડે સોમનાથ
નામે હુંગરામાં છે.

અને ખેયરા માતાનું સ્થાન ચુંવાળમાં પ્રસિદ્ધ છે. ચોરાડ જતના
ચારણમાં દેવી ચાપમાધ ધરા જેનું સ્થાનક ગીરમાં છે. આજે ગીરના
માલધારીઓ સુવે ત્યારે પોતાના માલદોરને “ચાપમાધની ચોડી” એમ
ખોદી સુવે છે જેથી સાજનો લય ઓછો લાગે છે. એમ માન્યતા છે—

“ દોડો ”

એકે હાથે બળદીઓ, બીજે હાથે સિંહ;
ચોરાડી ચાપલ તણી, કોઈન લોપે લીર.

એ એનો ઐતિહાસિક દુહો છે.

ચાત્રવ્ય દેવી હોલ માતાનું મદિર દાહારમાં રાજકોટથી
સાત ગાઉ દૂર છે અત્યારે મદિરની બાજુમાં ધગ્ગી સારી છે. હળરો
માનની દરોજ દરશને તથા માનતા કરના આવે છે.

આવડ દેવીના સ્થાનક ધણે ધણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. ખયા-
ળમાં જાડયા ગામે એ સાને બહેનોનું મદિર છે અને મોટી વાવ છે.

વળામા પણ આવડ માતાનું ધણુ જૂનુ ઝ્યાનનું છે ઝાવાવાડમા દેવળીઆ ગામે એ સાતે બહેનોના ઝ્યાનનું છે આવડ દેવીએ મુરખને ચંભારી દીધાનો અસરી દોરો છે કે,

આવડની આણુ, લાજનું લોપે નહ,
લડે ન ડગલું લાણુ, કરમી ઠક્ષપરાઉત
આવડ મામડ હોત, ધીયુ^૧ મામડી^૨ આરીઉ,
કીણુમુ કરીઆ ડોલ, રવિ ઉગમતો થલીઓ.

આખા મોરહ દેશમા પ્રચલિત વાત છે ૬ રા' નવધણુ જ્યારે જાડવની ઝઘા માટે સિંધમા જતો હતો ત્યારે એ આખી ફાજતે પોતાને જૂપડે માતા વરસડીએ જમાડી હતી અને સમુદ્રમા એ ચાન્ડય જોગમાયાના વચનથી કેડો પડ્યો હતો જ્યાથી રા' નવધણુ સિંધમા ગયો હતો, એ વખતના દોહાઓમા ડોહામા માતા વત્વડીનો તથા નરસણનો ઇતિહાસ સારી રાખેલ છે

દેવી વરવડીના પિતાનું નામ સાખડે ગંડી હતું તે નગ સાખના હતા

આઈ નાગયાઈ, જે મોહુઆ ગામે થઈ ગયા છે તેના પિતાનું નામ હન્જોગ હતું સાખે માદા ચાગ્ગુ હતા જૂનામદના રાજા મંજીના દુષ્ટત્વથી તેણે સાખ આપ્યો હતો જેથી ગ' ના વસન્તેનું નજ્ય ત્યાં પડી નાશ પામ્યું છે ત્યાર પડી આઈ નાગયાઈ દીમાગે ગળ્યા તેનું મદિર મોહુઆ ગામે છે

તગામ પામે બાજરીઆત નામે ચાન્ડોનું ગામ છે ત્યાં આઈ મગનાઈ નામે પ્રમિદ ચાન્ડુ દેવી થઈ ગયા તે વખતે તગામમા

વાળ (રાગેડ) રજપૂતોનું રાજ હતું. આઈ કાગમાઈની મોઝી બેનનો પતિ તથા દીકરો ચાચાત અને ચોડાત તે બન્ને એક જ તથવારથી વધી.ઈ તમામમા મરણ પામ્યા

ત્રાગુ કરનાનું કારણ એ કે ચાણોએ વાળ દરમારને ઘોડા વેચાતા આપ્યા હતા. ઘણા પરમો થયા તોય કિંમતના દરાવેન પૈસા આપ્યા નહિ છેવટ બિચારણી કરી ત્યારે તે બાપ દીપ્તનું સખત અપમાન થયું. એટલે તે બન્ને ચાણોએ ગ્રાણુનો ત્યાગ કર્યો ત્યાર પછી બીજા ત્રાગા પણ થયા અને આઈ કાગમાઈએ શ્રાપ આપ્યો. ત્યારથી વાળઓના નજનો નાશ થયો અને આઈ કાગમાઈ તમામ અને બામરીઆત વચ્ચે એક ધાર છે ત્યા બળી મર્યા. ત્યા તેનું સ્થાનક સ્થાપવામા આવ્યું છે.

રાજકોટ તાબે સરધારમા બાકર શેખ નામે એક સુબો હતો. ચારણદેવી આઈ હવણીનો નેસ આસપાસ હતો જેથી પોતે ઘી વેચવા સન્ધારમા આવતા એક દિવસ શેખ બાકરે તેના પર કુડી નજર કરી પોતાની મેડીએ આઈ હવણીને બોલાવ્યા મેડી પર જતા એનો ખરામ મનસૂમો ચારણ દેવી સમગ્ર ગણ તુલ જ તે સિદહણ જેવી બની ગઈ અને શેખ બાકરને ત્યાવી બિધી પડાયો. મરતા મરતા તેણે પોતાની જૂવનો પગ્તાવો કર્યો અને કહ્યું કે 'હે દેવી તારા હાથથી માફ મોત થાય છે માટે મને તારે શરણે ગખજો.' જેથી આઈએ વંદાન આપ્યું કે 'તુ ઉધા પીર તરીકે પૂજાઈશ' અને આઈ હવણીએ ત્યા સમાત લીધી. આજે ઉધા પીરની કનઝ તથા આઈ હવણીનું મદિર બેડે પામે પામે છે તે દેવીને " સિદમોઈ " તરીકે સૌ ઓળખે છે.

સિંદમોઈ (એટલે સિદના જેવા મેલાવાળી) એ વખતના આઈના દોહા છે કે,

બાઈ તુહારો મોડો, દકળો માર્યો દેખ,
મસ્તારવાળો શેખ, ભેપે ભરખ્યો છવણી.

તમ મરધારે તાડળા, પેવા પવાડા,
શેકયા વણ મોળા, તુ જમી ગઈ છવણી

કમતીઆ નજરે, ભાગી નર છુડા,
ખાકરના છુડા, તુ જમી ગઈ છવણી

આ વાતને લગલગ ૧૪૦ નગસ થયા મ્હેવાય છે

ભાનનગ તા પે વાગામ્મા અમુની નામે ચારણોનુ ગામ છે ત્યાં ગણા
ગંડી મ્હીને ગણિક આગ્રહ થઈ ગયા તે પોતાની બેગો લઈ ગઈમા
જતા આ હતા આઈ મોનખાઈને જન્મ તેને ઘેર થયેન દેવદાસ
ચીરાસ નામના ચારણ સાથે આઈના લગ્ન થયા લગ્ન થયા ૫૩ી જાન
ઘેર ગઈ વરેણીઆ ગચ્છપતિ આગળ પડે પલા બેગા કે તુલત જ
આઈ મોનખાઈને ગંગામાની વતમાગ મઢી નાખી, ચૂદી ઉતારી
દેખી દીડી અને આગ્રહને કહ્યું કે ચારે અને તારે એનો જ સબધ
ક્રૂપા દેગજ દેસા હતા અને હવે તો પ્રભુનુ ભગ્નમ્હુ છે એમ મ્હી
પોતાના પિતાને ત્યાં ચા-ચા ગયા ત્યાં છપ્પર ભગ્નમા આખી છઠ્ઠી
ગામી દેવદાસ ગંધી તેના સગા મામાનો દીપ્પરે હતો તે પછુ ત્યાં
ક્યારેખ આવતો જતો આઈ મોનખાઈને તેને બીજો પરણાવવા ધમકિયા
મ્હે ૧ પછુ તે ચારણ કયાઈ ધર બાધુ નહતુ અને છઠ્ઠીખ કુવારોજ
હો હતો સવત ૧૯૭૮ની માધર્મા આઈ મોનખાઈ ગઈમા મગકી
આને નેમ દેવ થઈ ગયા તેની છલમા વચનસિદ્ધિ હતી

એ દિવસ ક્યાં ગયા !

૧૨૬

આની તો અનેક ચારણુ દેખીએ ચાઇ ગઈ છે આને એના
તોટા પડ્યા છે. એની ચારણુ નેગમાય એ ફરીથી ચારણુ કુળમા આવે
તો તેને પેટે માયા ચારણુ જન્મે.

દેવ જ્ઞતિમેં દીપતી, જુગદંબા ધર નેય,
કહાં ગયા કલિયુગમેં, ચારન કે દીન નેય.

છઠ્ઠ સારસી

અણુમોલ હા હા અમ તણા એ દિવસ ક્યાં જતા રયા.
ટેક.

જીજ્ઞા^૧ પેટ ધારી દિવ્ય કાયા, નેગમાયા જન્મતી,
દમતી સકળ પરિતાપ તે પગ જગત સૌ નમતી હતી;
ખમકાર કરતી ખોડકીના પથર ગુણ ગાતા રયા,
અણુમોલ-૧

જિજ્ઞા^૧ વાળી મધુ^૨ ખાપલ^૩ છુટ જલ્લજા બેચરા,
ચોરાડ કુળમા દેવ આપલ કાન સાજવ કર ધરા;
સુણી માદ આવડ માતના રવિરાજ પણ થલી રયા,
અણુમોલ-૨

નવલાખ દળ લઈ વ્યડયા નવઘણુ પ્રજાજ ચારણુ પોષીઆ,
વરમડ ઓદર ધાર વસ્વડિ માત સાચર શોષીઆ,

કળમાજ જળમાં પાડ કેડા લોહ દળ મમલ ગયા,
અણુમોલ-૩

મોણિયા વાળી માત નાગલ રાહને મમમવીઓ,
નહિ માનનાં જૂતા તણે ઝટ પાટ લઈ પલગાવીઓ;
કળમાજ કાગલ ને તળાજે સજ વાજ રાણીઆ,
અણુમોલ-૪

ભુગડંબ ચારણ્ય હવણી પર જાત મનમુખો હતો,
અણુમિહણુ જાકર શેખને મરધારમા ચીર્યો હતો;
જિથો પગારી પીર ચાપ્યો અકળ પરચા આપીઆ,
અણુમોલ-૫

ચોરીએ ચડીયલ માત મોનલ કોરીએ રમતી હતી,
વરમાળ ફેંકી વેગળી ગોપાળને ભજતી હતી;
જગજાળ ત્રોડી જોગણી પ્રમચારણી મન પાળીઆ,
અણુમોલ-૬

આ મમય વમમો અમ ઘરે મૈા આગ ચંદી આવજો,
હાલુ પેટ જન્મે શુદ્ધ ચાન્તુ વખત એ વરનાવજો;
મત કાગ આદિ ચારણ્ય કળીજુગમાં વમીયું કીયાં,
અણુમોલ-૭

ચારણ દેવો આવો

સવત ૧૯૯૪ના વૈશાક વદી ૬-૭-૮ એમ ત્રણ દિવસ અખિય
હિંદ ચારણ સમેયન રાજકોટમાં મળ્યું હતું ત્યાં બનાવેલો ચર્ચરી ૭૬.

આવો ચારણ મુખન ધારણ દેવોના માન,
આવો મત્યવાન હે સ્વમાનના પૂજારી-ટેકો

આવો મંગળ ગવાય જમણે લાડુ જમાય,
છેવટનુ ચોડ લુક ખાઈ પેટ ભરશું;
મળશું સહુ મગા સાંઈ લેશું પૈસો કે પાઈ,
ખીજે કયાં લગન થાય વાત નકી કરશું;
દુનિયા મર કહે લીખ આપણ સૌ કહો શીખ,
શુદ્રની શ્રદ્ધાય શીખ શાસ કે' પુજારી-આવો ૧

આવો કવિતાના ગાય ધોવા અહીં પરમ પાપ,
સઘળા હસ્તલ મતાપ દુનિયાના ડાયા;
વાણી સુકુમાર ચાર ઘર ઘર પરણાવનાર,
વિક્રય કરનાર જોડીઆરના હે જયા;
મન નહીં અપમાન માન ચોરાના મીજમાન,
વસ્તી સતો સમાન આજ અમારી-આવો ૨

આવો દેવીના બાળ કિસ્તી કહેવા ભુપાળ,
આપણ વિણ જગતના સાહિત્યનું શું થાગ્રે;

જાગ્યો વિકરાળ કાળ માનવમતનો વિશ્વાળ,
 આપણુ વિણ તેડનાં સુગીત કોણ ગાયે;
 લાંપટને લીધ્મ કોણ કંચુસને કરણ દ્રાણ,
 કહેશે કહો કોણ હાથ હાયરે ખમારી-આવો ૩

ગુર મહુ કરતા શિકાર, કરતા મધ માંસ આરુ
 અંદર તકરાર ધાર ખાર ખુબ કરતા;
 અગે આગસ અપાર ન હેતો પુરુષાર્થ પ્યાર,
 લીખણાજ લાજ વિણ ઘર ઘર ફરતા;
 કુળના ચીક્ષા ચુકાય તો તે વડવા દુઃખાય,
 રહીઆ તે કાજ હાય દેવ લિખારી-આવો ૪

જગતું નાટક વિરાટ, (એમાં) ચારણનો ક્યો પાક,
 એનો કરજો ઉચાટ દેવવંશ ચગી;
 જાગ્યો એક નર અઘાટ વશમી દેશે થપાટ,
 ગેહ્યો નહિ વાટ ઘાટ ચેતજો સુવાગી;
 અદા બેદોની લીંત તોડે ધડને અખીત,
 માનજો ખચીત એક ઉગરવાની ખારી-આવો ૫

સત નહીં કળિજીગમાંછ, કહેતી ગઈ નાગખાઈ,
 કરતી ગઈ આઈ ઉપદેશ એ લવાની;
 એનાં કેટલાં અભાગ તાગે નવ મળે તામ,
 કાગને જગવે આગ ખાગ વિધવાની;
 એનાં આંમુની ધાપ પ્રલયકાળના અંગાર,
 મુણજે દેવી-કુમાર અરજી અમારી-આવો ૬

“ એ ચારણનું કર્મ હતું ”

છઠ વિભાગી

સત ઉચ્ચરવાનું, તપ કરવાનું,
 એ ચારણનું કર્મ હતું,—ટેક,
 સર્વા કરવાનું, મદ ધરવાનું,
 માગણ વૃત્તિએ ફરવાનું;
 પર ધન હરવાનું, સંઘરવાનું,
 ભીએ ઉદર ભરવાનું,
 ચર ઘર ફરવાનું કામ વિનાનું,
 દેવી ગાળકમાં ન હતું—સત ઉચ્ચરવાનું ૧

અદ્વૈતજ્ઞ સજવાનું, હરિ ભજવાનું,
 ગાન મનોહર ગાવાનું,
 સતિહાસ કથા શુભ રાજગ્રામી,
 સમજીને સમજાવાનું;
 આળસ તજવાનું, મુપથ જવાનું,
 શીલયુક્ત દંઠ સૂત્ર હતું—સત ઉચ્ચરવાનું ૨

મનસગર વિનાનું, પશુ પંખીની,
 કબર ઉદરમાં કરવાનું,
 દારૂ પીવાનું, ભાંગ મફર ને,
 અદ્રીણ કઢી કર ધરવાનું;

ઝોડાં ખાવાનું, તમગંરવાનું,
દેવ તણે અંગે ન હતું—સત ઉચ્ચસ્વાનું ૦ ૩

ઈશ્વરથી કરતા, પર દુઃખ હસ્તા,
માતૃભૂમિ માટે મરતા,
માયું કરતાં, મુખ ઉચ્ચસ્તાં,
મન મહિપતિથી ન જરા કરતા;
ત્રંબાળ ગગડતા, સન્મુખ મરતા,
મન કાયર એનું ન હતું—સત ઉચ્ચસ્વાનું ૦ ૪

લંપટ બનવાનું, હડતડવાનું,
ગોત્રજ ગરદન દરવાનું,
ચાલી ખાવાનું, નહિ નાવાનું,
કુટુંબ દ્વેષ આદરવાનું;
આમંત્રણ વિણ પર ઘર જાવાનું,
દદીએ દિલ એનું ન થતું—સત ઉચ્ચસ્વાનું ૦ ૫

નિજ વંશ વિચારી ગૌરવ ધારી,
પ્રિય ત્રિપુરારી, સંસ્કારી,
કવિતા પર ચારી, પર ઉપકારી,
દશ વિચારી, દાનારી;
એના અવતારી, ચાણુ બારી,
“કાગ” નિરખવા દિલ થતું,
સત ઉચ્ચસ્વાનું, તપ દરવાનું,
એ ચારણનું કર્મ હતું.

પ્રુખ ફલે ફુલવારી

ભૈરવી .

પ્રુખ ફલે ફુલવારી, હમારી, પ્રુખ ફલે ફુલવારી,
ચારન કી હિતકારી, હમારી પ્રુખ ફલે ફુલવારી—ટેક

વિદ્યા વેલિકા સુગલ ગળીયા,
છાંહુ સદાં સુખકારી;
ધર્મ અર્થ જલ મોક્ષ પ્રદાતા,
દ્યેપનકી લયહારી— હમારી૦ ૧

સલિલ ગિહીન સુમન પ્રદ સૂખતી,
' પાર્તક સુત 'ને નિહારી;
પાની પિઆવન ' પિંગલરી 'ને,
ભીખ પ્રતિદા ધારી— હમારી૦ ૨

ધંધર સહાય મિત્રી ધંધ અનુકુલ,
' શંકર 'કી જલધારી;
કૃષ્ણ કૃપાસેં કૈસી મિલ ગઇ,
' પાયક 'કી રખવારી— હમારી૦ ૩

' કૃષ્ણ ભૂપ 'કી પરમ સહમસેં,
વામ વહેન વચારી;
' કાગ ' પંછી કોઉ બિઘન કરે ના,
' પટની ' કી કરતારી— હમારી૦ ૪

ગમાર

નિર અપરાધી હંવનો, શોખે કરે શિકાર,
ત્રાસ નહિ ઇશ્વર તણે, એ પણ એક ગમાર— ૧

ભુરા હાલ ખદલી ગયા, સુખ પામ્યો મંસાર,
દિન દુ ખી વિસરી ગયો, એ પણ એક ગમાર— ૨

કાજ નહિ ઉત્તમ કરે, અતિ રાખે અફકાર,
કહ્યું કરે નહિ કોઈનું, એ પણ એક ગમાર— ૩

ભાઈબધની ભૂવનો, ઘોખો ધરે ધરાર,
કાયમ ને ગાયા કહે, એ પણ એક ગમાર— ૪

ખાલ વૃદ્ધ જતિ મિત્રને, તાલ કરે તકગર,
તે મામે તપી જાય તો, એ પણ એક ગમાર— ૫

કરે કનોટી ડોઈની, પણ નવ આવે પાગ,
લીએ અત મરવા લગી, એ પણ એક ગમાર— ૬

ખુશી કગ્વા ખવકને, નર કોઈ નાદાર,
એળ બનાવે આપની, એ પણ એક ગમાર— ૭

કામ ખગારી ઘર તણું, આંટા દીએ અપાગ,
કગ્ગ કરી કીંગી કહે, એ પણ એક ગમાર— ૮

લેંશ ગાયને ભાવથી, આપે નહિ અહાર;
ફધ જ ખાધે ડાવરો, એ પણ એક ગમાર—૯

ચડે અથ પર ચોંપથી, હાકે પણ હાપાર;
ઊતરીને અળગું કરે, એ પણ એક ગમાર—૧૦

હળ ખેતર હાંકયું નહિ, હેતે થઇ હુશિયાર;
અવર ખળાં જોતો કરે, એ પણ એક ગમાર—૧૧

મનુશ હેહ મળીઆ પછી, જો ન લજે કિરતાર
અફિયુ સાથ પ્રીતિ કરે, એ પણ એક ગમાર—૧૨

માને મનમાં માનવી, દારૂને દિલદાર;
ખ્યાલીથી પરવશ ખને, એ પણ એક ગમાર—૧૩

ઘર લૂટે અખળા હરે, ત્યાં ન લીએ તલવાર;
જાન તણી વાતો કરે, એ પણ એક ગમાર—૧૪

આવે પ્રાણ આગણે, લોભી પીરસનાર;
લોજનમાં અંતર કરે, એ પણ એક ગમાર—૧૫

શાસ્ત્ર પુરાણે સામઠાં, આપે લણ્યો અપાર;
વાદ કરે વિહવાન થઈ, એ પણ એક ગમાર—૧૬

મોટો ઇશ્વર ગહેરથી, અંગ મળ્યો અધિકાર;
રંકેને રાજો ભહુ, એ પણ એક ગમાર—૧૭

રાજા મધના રાજ્યનો, આપી દ્યે ' અધિકાર;
અધિકારી અધો બને, એ પણ એક ગમાર—૧૮

માંતીનો માંધો નહિ, ખડ ખેતર અણપાર;
ખાતર વેચે ખેડુતો, એ પણ એક ગમાર—૧૯

આવે તેને આકરો, મારે પોલીસ માર;
સત્ય કદી શોધે નહિ, એ પણ એક ગમાર—૨૦

ન્યાયામન બેઠા પછી, ન્યાય તણા કરનાર;
કરે પક્ષ ને કોઈની, એ પણ એક ગમાર—૨૧

વહીવટ કરતાં વિશ્વમાં, ધાયે બેઠેશકાર;
કાગળીઆં લાંબાં કરે, એ પણ એક ગમાર—૨૨

રાજા આપે રંકને, તેને ના કહેનાર,
ધંધરની અવનિ વિષે, એ પણ એક ગમાર—૨૩

આખું અણતર ઉધડું, અણતરના અણનાર
અણતર ને કાયું અંગે, એ પણ એક ગમાર—૨૪

દગ્દીની દરકાર નહિ, પૈમા લેવા ખ્યાર;
વેદ હોય ને લોભીઓ, એ પણ એક ગમાર—૨૫

ખુશામતી ને લાલચુ, ને પૈઆનો ચાર,
કવિન કુટો હોય તો એ પણ એક ગમાર—૨૬

મહંતગીરી કે મજૂરી ?

પીપાવાવની જગ્યામાં એક વખત, એક નાની ઉમંગો માણસ મસોતાથી વાસણનો મોટો ઢગલો સાફ કરતો હતો.

એક યાત્રાળુ વાણિયાણુ બાધએ આવીને તેને પૂછ્યું; ‘એ બાખરના છોકરા, મહંત કયા છે ?’

પડીક તો એ માણસ સામું જ જોઈ રહ્યો. પછી ધીરથી કહ્યું કે, ‘બેન, આ જગ્યામાં કોઈ મહંત જ નથી, આ તો સાની જગ્યા છે. અને બધા દાકરના રેલવા છે.’

અભાર્યા યાત્રાળુ જેને હજમધારીને પૂછતા હશે એ માણસના દિદાર કેવા હશે ! એતુ નામ જ રામદાસ મહારાજ. પીપાવાવના એ મહંત.

જાત્રાળુઓ, એ જગ્યામાં જઈને જોજો. જોઈને જુક્તાવો ખાજો મા. પાણીકારના મજૂર-પોરાક પહેરી, અને બટકું રાટલો લુગો સુકો ખાઈ એ બાવો રાત દિવસ જગ્યાની મજૂરી કરે છે. એની પૂજા સેવા, માળા એ બધું એની ખેડ, ખેતર, ખાતર, ધંટી અને થૂલો છે. એને ત્યાં દોઢસો જેટલી ગાયો ભેંસો છે. વીરોક બગ્ગ, બેયાર ઘોડાં એટલા નાજા પ્રાણીની સારવારમાં પણ એ બાવો જાણે એક જ દોરની દેખરેખ રાખતો હોય, એમ બધાની રાખે છે.

રાતે સૌ કોઈ સૂઈ હોય ત્યારે એ બાવો ગાયોને ચારવા ગોવાળની સાથે બાવળની કાટમાં રખડતો હોય. ઘાણના સૂંડવા ઉપાડી ઉપાડી એના માથામાં ટાલ પડી ગઈ છે. આસપાસ બાવળની કાંટ છે. એટલે પંખીઓને ડહાડવા એના ખેતરના મેડમાં એ ગોફણુ લઈ બેઠો હોય અથવા હાળી પાછળ કે વાવળીઆની પાછળ એ આખો દિવસ ભસતો હોય. અને ખેતરની ધત્તીમાં બેઠા બેઠા એ

જ્યારે ભાત ખાતો હોય ત્યારે મને તો એમ જ લાગ્યું છે કે રજા-
છોડી લાકુનો થાળ મૂકી સમઘસની સાથે ખેતરમાં જ ભાત ખાતો હશે.

આવા કર્મપરાયણ મહંતો, સાચા અને મુંઝા સેવક, હાડકાં
ઘસીને કામ કરતા હોય, ત્યારે તેની આસપાસ પ્રજામાં કાર્યશક્તિનું
કેટલું જખર વાતાવરણ થઈ જાય.

(બોધા મારી અસતુની કેએ. એ રાત)

સેવા એવી વચ્ચી ણાવલિઆની
ટેલ્યું એની લોહીના ટીપાની ટેક

‘પીપાજીનું’ મનડું દેખી કાળે
મીતા સાથે આભ તણે ઓળે
ખારા ખારા સાગરને ખોળે— સેવા૦ ૧

ખાવાજીને બેસણે ગાદી હશે
અંગે એને રેશમ હીર હશે
તીરથવાસી ભૂત બધાં કરશે— સેવા૦ ૨

ફાટલ ધાગે વારીદું કરતો હશે
અઝણ્યાં તો મેંત તણું પૂછશે
ઉત્તર એની આંખરડી દેશે— સેવા૦ ૩

૧ પીપા બગવત સં. અઢિયારમાં થઈ ગયા. એ માત્રનજડના રાખ દળા.
એણે પીપાવાવની જગ્યા રવાપી. તેની સાથે તેમના પન્ની દળાં એનું નામ
સીતા દતું.

નથી એને મોહ શરીર તણે
માન્યે અવતાર મજૂર તણે
દીધો માથે સૂંઝણે છાંણ તણે—સેવા૦ ૪

દિવસ આખો જેતરડે ડગલાં
પાવે એને ધુડ તણા ઢગલા
મારે મન કંકુ તણાં પગલાં—સેવા૦ ૫

લાગ્યો એને ટેલ તણો નેડો,
પૂજા એની હળનો જે ધોરીડો,
માળા એની જોડણુ ને મેડો—સેવા૦ ૬

ઉડાડીને કે'તો પંખીડને
લેવા દઉં ને ચાંચ લરી તમને
આ તો મારે દેવું ભુખ્યાં જનને—સેવા૦ ૭

મુતાં જ્યારે માનવી નીંદરમાં
“રામો”^૧ ત્યારે ઢોર તણા ધણમાં
રાતડડીમાં જોગી ધુમે રણમાં—સેવા૦ ૮

આરતીયુંના દીપ ઝમાળ બજે
જોયું ત્યાં તો ઠાકર ત્યાં ન મજે
“રામા” સાથે જેતરમાં રજો—સેવા૦ ૯

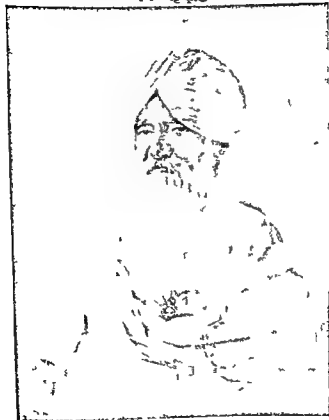
માધુડા તેા દૂધડીએ નાથે
 મીઠા મીઠા ભોજનીઆ ખાથે
 ભાતુ એનું વાવણીએ જાથે—સેવા૦ ૧૦

થાળી ટાણે ત્રીઝમ ત્યા ન હંતો
 વાવાણને થાગ નોતો ગમતો
 “ગમ” નગે ભાતડીયા જમતો—સેવા૦ ૧૧

એવા જ્યારે મેલ ખધે થાથે
 વાણા ત્યાં કાગ ઉડા વાથે
 જોયે એને પાપ વધા જાથે—સેવા૦ ૧૨

“જો વખત પટણી પ્રભાશંકર યાદ સૌને આવશે”

૨૯ પટણીજી

“કૃપ્ત કેરા હેડામાં છુપતો દીદો”
“જીવતો દીદો”

મારા કવિ-જીવનનું એક પાનું

[પદ્મણીજીનાં સંભારણાં]

મારી આ નવી કવિતાને માથે જે ટિપ્પણીઓ લખી છે, તે પદ્મી જોઈ શકાશે કે આ કવિતાઓની પાછળ સ્વ. પદ્મણીજીની પ્રેરણા, તેમનું પોષણ તેમ જ જતન છે. આજે એ પુરાણી હમેશની ગેલ્લાગરી છે. એટલે જે કેટલીક વાતો હું એમને હવાતીમાં ન કહી શકત તે અત્યારે કહેવા માગું છું.

સ્વ. પદ્મણીજીને ને મારા પહેલો મેળાપ એક વસંતી વૈજાએ, અને વસંતી રીતે થયેલો. ભાવનગર તાપ્તા હેઠનાં ચાગોના ગરાસ નિર્વંશ જતાં રાજ દાખત થાય એવા એક જરીપૂરાણા, કાણુ જાણે કંઈ અકુળંગ રીતે થયેલા ધારાનો અમત સવત ૧૯૮૪માં એકાએક અમારા ઉપર થયો. એ અન્યાય હતો. એની સામે દાદ મેળવવા અમે પાંચમો ચારણ-સ્રીઓ ને પુરો ભાવનગર પહોંચ્યા. એક દિ, બે દિ, એમ સત્તાવીસ દિન અમે પાંચમો ગરીબોએ ખેંચ્યા પણ પદ્મણીજીને મેળાપ જ ન થાય ! અમને કયાય પદ્મણીજી ગોત્યા ન જડે. પદ્મણીજીને ઘેર જાયે તો કહે લીલે જંગલે પંધાર્યા, ને લીલે બગલે પોગીયે ત્યાં બીજો દરવાજોથી બહાર ચાલ્યા ગયા હોય !

આખરે એક દિ, અમે પાંચમો ચારણ ચારણોએ લાગ જોતી સ્વ. રમા બાની મોટરને રોકી પાડી. અને જાણુ જાણુ એમ સાંભરે છે કે બજેવને દિ' એ મહારાજ સાહેબ (તે દિવસ ૧૫ વર્ષના) ને રાખડી બાંધવા જતાં હતાં. મહારાજ સાહેબ પણ આ ચારણ અરજ-દારો સાથે ન બૂટકાઈ જાય એ માટે એમને પણ નીલમ બાગમાં જ એ બધા દિવસો વીતાવવા પડેલા, ને ચારણ વરણ કાંઈક અવળા કામે

કરી બેસશે એવા ઝેમથી બબેવની સવારી પણ બધ રહેલી એમ અમારું માનવું થયેલું.

રમા બા : શું છે તમારે ?

અમે : બીલું કાંઈ નહિ. અમને પટ્ટણી સાહેબનેતો મેળાપ કગવો.

રમા બા : પટ્ટણી સાહેબ તમને મળતા નથી ?

અમે : મતાવીશ દિયી આંદી પાંચમે ચારણ પાટકીએ છીએ, તોય પટ્ટણી સાહેબ નથી મળ્યા.

રમા : તો એ પટ્ટણી સાહેબ જ નહિ ! હું તમને વેણુ દઉં તો મને છોડશો ?

સારી વાતની સમજાવટ પછી હડીલા ચારણોએ રમા બાને જવા દીધાં. પછી 'કાણે જાણે શું' એ થયું, કે પટ્ટણી મોટરમાં તતકાળ આવી પહોંચ્યા. આવીને અમને તો ખૂબ બીજગમગી બતાવી. ડારા હાથે પાછી સડસડ મોટર હંકારી મેલી.

તે પછી અમે લાંઘણ આદરી (ફક્ત વરીયાળી ખાવાથી છૂટ !) એક બે ને ત્રીજી લાંઘણે અમને પટ્ટણી સાહેબની મુલાકાત નીવમ બાગમાં હજુર બંગલે ચઢ. પોતે અમને ધમકાવવા મંડ્યા. એમનું 'હેવટનું' વાગ્યે આ હતું : “ શું તમે આવ્યો આંદી મોખણજી ગોહીવની જે પહેલાં ગનસ લાઈને બેઠાંતા એમ ? ”

માનથી પછી ન રહેવાયું. હું તો નાની ઉમરનો. પણ હિંમત કરીને આગળ આવ્યો. મને મારાં બોલેલ વેણુ યાદ છે : ત્રણ દિની લાંઘણ જેવ્યા પછી ખામોસ રાખવાનું ન જતી શકયું. મેં કયું હતું કે—

“ સાહેબ, તમે મોખડો ગોદિલ મોખડો ગોદિલ શું કરો છો ? અમારા ઘરમાં તો પેશ્વ, સીદી સગ્ગર, ખસીયાઓ અને વાળાઓ

વગેરેના આક્રુકા લેખ પત્રવાના છે, ને લાવનગરનો પૂર્વજ મોખડો તો હજી ગ્રંથ કાચ ગણપુરથી બિતરીને પેરલ આવેલો. ક્યાં મોખડો ! ક્યાં અમારા દરિયા કાઠના ગામડાં ! શું મોખડાની આણુ ત્યાં કાઠગમાં ફરતી'તી સાહેબ !

“સાહેબ, કાઠા તો અમે તમારી કૃતા વધારે છીએ, પણ અમારી પાસે તમારા ભાગ્ય નથી ના ! નીકર તમારી એકાએક દલીલનો અમે ખરોખર ઉત્તર દઈએ. પણ ભાગ્ય પટ્ટણીનાં કયાંથી કાઠવા ?

“અને સાહેબ, તમારી કવિતાની લીંટીયું મને મોટે છે-કે

જન મન અંદર પેસી શકીને
હુખમા ભાગીઓ થાઉં
ગની શકે તો શાંતિ પમાડું
એને આંખુએ નહાઉં.
ખતાવો ઉપાય કે એવો
ગતું હુ જે ભાગીઓ જેવો

“તે સાહેબ આજ અમારા આસુ શુ નાવા લાયક નથી ? શું બોર્ગોગડાના કણુગી પટેવના જ આસુ નાવા જેવા હતા !

“તમારી કવિતા જે સાચી ટોચ તો સાહેબ, અટાણે અમારે આસુએ નાર ને ખોટી હોય તો તમે જાણો !”

હું જ્યારે બોલવા માડ્યો ત્યારે પટ્ટણીજીએ કતરાઈને પૂછ્યું કે “આ નવો ચારણુ કાણુ છે ? બોલકો લાગે છે !” પણ મેં જ્યારે

૧ એ કણુગી પટેવને યજ્ઞે અન્યાયની થી પટ્ટણી સહેળને ખબર પડી ત્યારે, “જનમન અંદર પેસી શકીને” એ ગીત એમણે વખ્યું હતું—

એની પ્રવિતાના વેણ ઉપર આ ને મ્યો તારે એ મો બેય હાથની
હથેળીઓમા દાગી દઈ ખુઝી માથે એ બાલુ દગી પડ્યા

મે એ દરથ દેખ્યુ તે વળતે નાશખ પડ્યો કે આ મે શુ ક્યું !

વાતને વધુ લખાવનો નથી તે દિવસ પાણીછએ અમારી દાદને
મો એ મો દમ પૂરો ન્યાય આપનારો દરાવ મ્યો ને અમે સૌ પદર
વરના બાન મહારાજને તેમ જ પાણીને આશિર્વા આપી વેર ગયા.

મ્યો વીત્યા મોટા થએના મહા ભાવ મે હું મ વેળા મમાયણ
મલગાવનો પાણીને મગવાનું કાર્ડ પ્રયોજન જ બીજુ થયુ નહોતું,
એ દિવસ એ મ્યો મહિન વીકર આ યા મને યાદ મ્યો હું ગયો
પે તે મ્યુ, રામાયણ મલગાવીશ ? મે સમજાવે દિલે મ્યુ, આપ તો
વિદ્વાન છો આપની સામે ” ત્યા તો ત્યા બા બોલી ઉઠ્યા—

“ભને અમે વિદ્વાન હા અમારે તારે મોથેથી વાળી સાલગરી છે.”

ભાવણ સલગારીને પછી હું નીચે બ્રિનર્યો ત્યારે એક અગમરી
એનીએ મને રોમ્બો, મ્યુ, ‘પટ્ટી સારંગ તને માફ આપના માગે છે’

હું લેતો નરી એ વાત એમને સમજાવનો હતો ત્યા તો પેતે
જ નીચે બ્રિનર્યો પૂછ્યુ. ‘સી નોવટ ચાલી ગઈ કે ?’ મે એમનો
આખર માની મારી મુશ્કેલી સમજરી, એમને પૂછ્યુ ‘વાવથી
લેતો નથી ?’

મે મ્યુ ના સારંગ

“હા ત્યારે” એમ મ્મી મારી પીઠ યાગડના યાજ તા એમને
મને મ્યુ “તારુ નીમ મને મ્યુ કે દુયે તને મ્મુ મ્યુ કે મ્યાય
માગીશ નહિ મ્યાયથી લક્ષ મા”

એ પ્રસંગનો મમ્ મારા મનમાં આ રીતે સંઘરાયો છે, કે પોતે દાન આપીને મોટાઈ મેળવવી, અથવા આવા કાંઈ નીમાધારીને નિહાળી તેના પ્રત્યે દુઃખકાર અનુભવવો એ એક સ્વાભાવિક શુદ્ધ લાગણી છે. પણ આ પુરુષે તો જીવ્યાનું મારા નીમતું જ શુભ વાચ્યું.

તે પછી અમારું મળવું વિશેષ થતા લાગ્યું. લાવનગર ગયો હોઈ તો બગલે લઈ જાય. આખા ઘરને ભેળું કરે. અમે તમામ ડાયરો ધગતી માથે એક જ ગાલીચે બેસીએ છું સંભળાવુ ત્યાં સુધી સૌ એક કાન થઈ સાંભળે. ગાંધીજીના ગીતો વિશેષ ગાવા પોતે મને સૂચવે ને હું ગાઈ રહુ પછી સૌ એ ગીતો પર જ ચર્ચા કરે.

પોતાને ઘેર જન્મો કરવા અથવા બે ઘડીનું મનોરંજન લૂંટવાની હજારી મનોવૃત્તિથી તો ધણા તેડાવે. પણ આહી મેં જોયું કે ગભીર જ્ઞાન-ભૂખ અને સત્સમાગમની વિવેકભરી તૃષ્ણા છે. ચાંચુને, વાર્તા-કારને, સાહિત્યકારને, કે ટીખજકારને પોતાનો થાક જીતરાવનાર તરીકે, વિદ્યુત્તર તરીકે, કાંઈ નહિ તો શોભાની કપળી તરીકે સાથે ફેરવાતી એક તામીર હોય છે, તે જુદી, ને આ પુરુષનું મારા પ્રત્યેનું વર્તન સાવ જુદુ જ, એ મેં એમની સાથેના પ્રવાસો દરમ્યાન વધુ વધુ જોયું. મેં જોયું કે એ મને પોતાનો સાહિત્યરસનો સાથી ગણતા. એ મારી સાથેની એકવ બેક વધુ પસંદ કરતા, એના અંતની અદર ઘણું ઘણું આને સુધી એ મને લઈ જતા. હું ચાંચુ કવિ છું ને એ ગજપુરય છે એવું નહોતું રહ્યું.

આ સહવાસ દરમ્યાન મેં અનુભવેલા કેટલાક પ્રસંગો ને વાર્તાલાપા રૂપકાનું છું

પ્રશ્ન : માણસ કેવો હોય એનો છેલો આંક શા પર બાંધવો ?

જનાખ અજગામા હોય તેવો નહિ પણ અધાગમા હોય તેવો.

એક માણસે આવી પડાણને કહ્યું કે “બાપુજી, મનાણો માણસ તમારી વિદ્ય મહુજ જોને છે અને તમો તે તેને કાઢને ગાઈ રીતની લભ આપી બચાવે જાન છે.”

જનાખ સાચી વાત બાઈ એક વાત છે માનજો એક સાધુ નદીમાં સ્નાન કરતે હતો ત્યાં વીંછી તણાતો આવતો જોઈ તેને બહાર મઢવા પાણીમાંથી હાથમાં લીધો તુરંત વીંછીએ પાણી છોડી દીધું. અને હાથ ઝોગણો એમને વીંછી પાણીમાં પડી ગયો પાછો લીધો. દોષ વાર લીધો તે દોષ વાર વીંછી કહ્યો ધણજ ઝેર ચડાથી સાધુ પડી ગયો એક માણસ આ જુ જોતો જોતો ઉઘો હતો તેણે પાસે આવીને પૂછ્યું કે મના જતા આપે વારવાર વીંછીને શા માટે હાથમાં લીધો? અગાધ વેળામાં સાધુ હમીને જોઈએ કે ‘બાઈ, વાવો જ એનો છે કે વીંછી જેવું એની માણી પણ પોતાનો અભાવ જે ડખડનો છે તે છોડી નથી ત્યારે મારે માટે સાધુનો અભાવ જે અવાવડનો છે તે કેમ છોડવો!’

હીને મગને જગજર બાં વાગે પેતે જમવા નીતા હતા તે વખતે એ દાદીરાણાને દીધો.

“પગવાળા, પેલા દાદીરાણા ઝલુ આમ માટે છે—

“બાપુજી, ચાલ્યો છે મળવા માંગે છે.”

‘હા હા વાવો’

બાપુ દાખન થાય છે, એને પહોંચી પૂછે છે.

“ ગઢવી, ક્યારે આવ્યા છો ? ”

“ સુરજ ચોટીઆવા ચડ્યો ત્યાંની આવ્યો છું; પણ મોટરનું ઠાળીએ ઠાળીયું ધામે એટલે મારે તો વાગે જ આવ્યો નહિ ! ”

“ તમારું નામ ? ”

“ હાલો ગઢવી. ”

“ કહો, શું કહેવું છે ? ”

“ આપ કાંઈ અરજ નથી પણ હું માગું તે આપ. હા કહે તો કહું. ”

“ અરે ગઢવી, આ હજાબોળ કળજીગમાં વચન અપાય ખરું ? ”

“ તો કાંઈ નહિ ” એ એંશી વસ્ત્રનો ડોમો ચારણ પોતાની યોગી દાદી પર હાથ ફેરવતો પાછો ફર્યો. પટ્ટણીજીએ બ્રહ્મા થઈ હાથ આવ્યો. ‘ ગઢવી કંઈક જરૂર હોય તો હું જે કહો તે મદદ કરે. ’

“ ના આપ, મારે તો તાર વેણ લેવું છે ”

પણી રક્તક પંજી “ કહો, માગો ગઢવી, મારી જોગ માગજો. ”

“ આપ, તું તો શકરનો ગણુ છો, જેથી પથંગ પરથી આ ખુશી પર ધડીક ખેસ. મારે તને સાત પ્રદક્ષિણા ફરી છે ” દિગ્ગમદ્ બ્રહ્મણુ ડોમો આવો વીંચી ખેસી રહ્યો. ચારણ ડોમો પ્રદક્ષિણા ફરી પગે પડ્યો.

ધડીક આડી અવળી વાતો ચાલ્યા પંજી—

“ ગઢવી તમે માગી જાણો કે તમારા જોગ હોય તો બ્રહ્મણુ સાધુને આપી શકો ખરા ? ”

“ અરે બાપ, હું શું આપી શકું ! પણ અમારા ધર્મણી જોગ તો આમણુ સાધુ આવતા તો હશે જ ના. અમે પણ હાથ જોડી, જથાશક્તિ આપીએ તો ખરજ નાં ! ગજ દાને ને પ્રજા અસનાને. ”

“ત્યારે હું માયું તો મને આપરો ? આપણે તો આહણુ ચંદુ એક જ છીએ.”

“ઓહો આપ, હું શું આપું ! વીશંભરે તને સી વાનનો ત્રોગે ગળ્યો છે ? આપ, તાગ ભાગ્યમાં તો હજારનાં ભાગ્ય સુધાઈ ગયાં છે. પણ માગ જેવું કામ હોય તો બે ગાઉ ગરો છું પણ આપ્યે ધોડ્યો નહિ.”

“વાહ ગઢવી, માગો છો, તેમ પાછા દઈ જાઓ છો ખરા.”

પદ્મજી ઊભા થયા. હાગ ગઢવીના હાથ ઝાલી ખુન્દી પર બેસાર્યા. માત પ્રતિજ્ઞા કરી પગે ઝા. ઓ મેળ્યા.

ચાંદણે જવાબ દીધો—

“માપ, મેં કહ્યું છે કે માય જેવું કામ દો તો કરીશ. આ રૂપિયા લેવા એ માટે કામ નથી અને ગણું પણ નથી.”

એટલું કહી રૂપિયા લીધા વગર જ હાતે ગઢવી મ.થ્યા ગયા, ફરી કદિ આપ્યા જ નહિ.

“ગામ ધનું માટે ને મોટું પણ ખરું. વાહ મામ.”

ભાવનગરના બાળ મદાગનના મોદામાંથી એ લેખ નીચર્યો : ગમા ઓગાને આપેલ તુખ્યા ગામ જોઈને.

પદ્મજી સાથે દના. ધીમે ધીમે મોટર પંથ કાપવા માંડી. બાડી અડળી વાનો ચાલતી હતી. થોડીક વાર પછી પદ્મજીએ એક નાની વાસ્તા માંડી—

મદાગન; કચ્છની એક વાન છે. તે દિ' ન પ્રાગમવળી યાત્રી ઉમર: તાગ માદીએ બેઠેલા. ફરવા નીમ્યા. ગરબ વજી રૂપસગણ સાથે:

એમાં એક ચારણોનું ગામ રસ્તામાં આવ્યું. ગામ તે ગામ જેવું ગામઃ લીનું નાથેરઃ હરણ કપાળી કાળ જમીન. માંજેલ રસેટ જેવાં ખેતરડાંઃ - અને હાંડા જેવું ગામ જેમ રા. પ્રાગમલજી બોલ્યા “વજ્રજી, ગામ બહુ સારું. આ ગામ આપણું છે કે બીજાનું?” ઘોડાગાડી ચાલતી જાય છે. ધીરે રહી વજ્રજી બોલ્યા, “બાપુ, આ ગામ તો દસોંદી ચારણોનું છે. આપના વડવાઓએ આપેલ છે.” ચાલતાં ચાલતાં ભુજના બીજા ગામનો સીમાડો આવ્યો. આદસ હાથ સરહદ છેડી રહી ત્યારે એ છુદો રજપૂત ગાડીથી હેડો ભિતરી પોતાના લગ્નધી ઘોડાઓને તથા ગાડીને ખંખેરવા લાગ્યો. નાના રાજને કુતુહલ થયું. ગાડી ચાલતી થઈ. ધીમે રહીને ગ’પ્રાગમલજીએ પૂછ્યું, “વજ્રજી તમે આ શું કયું?”

“છયેરા બાપુ, વાત એમ છે કે આ ગામ, ચારણોને બક્ષીસ આપેલ છે. રાજનો એવો ધર્મ છે કે બક્ષીસ આપેલી વસ્તુનો કોઈ દિવસ ઉપભોગ થાય નહિ, પણ હકીકત બહુ ઝીંટી છે. એટલી જ હકીકત છે કે, આ ચારણોના ગામની ધૂળ ઘોડાઓને તથા ગાડી અને પૈડાંને ચોંટી હતી એ ધૂળ જો આપણી જમીનમાં મળે, એની આવકનો પૈસો આપણા ખજાનામાં આવે, તો તે સર્વ રૂપ છે. એ વાતને હું જાણું છું, એટલે ચારણોની ધૂળ તેની હદમાં ખંખેરી નાખી છે.”

પોતાના રાજની આવક વધારવા પ્રિય યનાગ અત્યારના મુસ્લિમોનાં કોઈ મોઢાં એવાં છે કે પોતાના રાજને આવી વાત સંભળાવે ?

“કવિરાજ આગ આવો, પામે ખેસી વાતો કરીએ.” એમ કહી એક ચારણને પોતાની પામેની ખુસ્તી બતાવી. ચારણ કવિ તેમના પગ પામે

આવીને હેઠા બેસી ગયા. તેને બેઠે હાથ પકડી પટ્ટણીજીએ કહ્યું ‘પુરસ્કી પર બેસો’ ચારણ કહે “ના જી, તમાગ પગમા હેરો બેરો છું. રીક છે.”

“ના, ના, ના, બને જ નહિ કમિતજ હું ઝાઘને હેરો બેસારતો નથી, અને જે દી બીજાને હેઠા બેમારવાની દાનત થશે તેદી પ્રભુ મને હેરો બેમારશે. દુનિયામા જેઓ કાઢને હે’ બેસારે છે તેને હાડિ હેઠા બેસાડે છે”

વસૂવાતી થયા પછી પટ્ટણીજી બેતોની ગિથિતીની તપાસ અથે’ ફર્યા નીકળેલા. તેમનો ચિંટર મુકામ થયો. હું ચિંમ્મના બગલે તેમના દર્શને ગયો. અને તેમને વસૂવાતી થયા બદલ મુસારકાદી આપી પોતે બોલ્યા કે “મુસારકાદી તો હું ચાલુદાસ થાઉં ત્યારે અપાય.”

મે કહ્યું કે “મારે એક અરજ કરી છે” પોતે બોલ્યા “જ.ર કરો”

“ધણા વરોથી માગ મનમા ગમતી એક વાતનો નીવેડો હજી મુધી આગ્યો નથી. આપ દિવાન હતા ત્યારે હું નાનો હતો, આપ કાઠિન્સીવના પ્રમુખ હતા ત્યારે પણ અજ્ઞ થઈ રાખી નથી. હવે આપ ..”

વચ્ચેથી જ પોતે મારી અરજ મમજી ગયા હોય તેમ બોલ્યા.

“સાલજ તારી વાત વચ્ચે મારે બોલવું એ કીક નહિ પણ પછી કદાચ બૂલીયે જાડિ. આજ રૂપે મારે તારે ત્યા જમવું છે.”

હું તે દારો હીમ થઈ ગયો.

મારા દિવિ-જીવનનું એક પાતું

મારી બધી ગોઠવણી તેમણે પોતાની પ્રેમભરી ચાતુરીથી વાપી લીધી. પણ મારા મનમાં એક બ્લીક હતી કે આજ મુઠ્ઠી માત્ર નીમ પળાન્યા પંડી વેર આવી વેર વાળશે ! એટલે મેં કહ્યું -

‘મારે ત્યાં આપ જન્મવા પધારો એ મારા અહોભાગ્ય. પરંતુ આપનો સ્વભાવ પાછા ઝરસાવતા નહિ. નહિ તો મારે ત્યાં જન્મવું એ પ્રિયાયતની વીરીમાં જન્મના જેવું યાશે.’

પોતે પૂછ્યું કે “તારા માતૃશી હયાત છે ના ?” મેં કહ્યું “હા”

“એ ચારણુ જોગમાયાના હાથના ઘડેલા બાળગના રોટલા અને ફૂંદા જ આપણે જન્મવું છે”

આટલો કરવા જતા યાળીમાં કાંઈક મૂકાય, એ રીનાજનો પોતે લાખ લેશે તો ! એ બ્લીક અમે કેકાવળીની યાળી જ સતાડી દીધી દોષ્ટિયા પર પોતે બેઠા. યાળી પર બેઠાણી પૂછ્યું શું કે ? મેં પેટની વાત કી ત્યારે જાનગની એજો અને હિંમત દીધી “ના, ના. હું કાંઈ જ નહિ મૂકું.” પંડી આટલો થયો

જન્મતા જન્મતા પોતે જોયા. કંઈક ગાંધીજી ગા જોઈએ, આપણે આ વખતે સાથે હાલિયા જવું છે અને બસા ગીતો મહાત્માજીને સંભળાવના છે”

મેં ઘણા ગીતો સંભળાવ્યા પોતે પ્રચન્ન થઈને જોત્યા

“હજિપુરાનું ભાવ તો ઘણું કરી રાખ્યું છે ને હું”

વિદ્ય ના જગનામા પ્રમગોષાત વાત નિકળના એમને વિનવિ કરી કે “આપની વાતો નાની, પણ હોય છે મન જેવી કાંઈ એમદ દુઃખો મંલગાવશે ?” પોતે જોલ્યા, “હા, કહુ. મોનાની કમોરી, ઠાગો પંથ છે (એનું નામ જ કમોરીનો પથ છે) તેના પર ધમવાથી એનું ઝટન વડુ છે તે જણાઈ આવે છે તેમ માણસની કમોરી મોનુ છે.” (એટલે કે પૈમાથી માણસનું માથ જણાઈ ગે છે)

એક વખત વાતો મ્હતા મ્હતા પોતાને હૃદયમા દુખ થતુ હોય તેમ લાગ્યુ. જાતી જ હાથ ફેરવા માડ્યા. મોટા મોટા શ્વામો વેવા માડ્યા કેમ્નુ દુખ થતુ હશે એ તો પોતે જ જાણે પણ મોટા ઉપર તો અસહ્ય વેદના થતી દેખાતી હતી માગથી મેજે પૂછાઈ ગયુ “આપને હૃદયમા શાથી દુખ થઈ જાય છે ? એની આપને ખબર પડે છે કે નહિ ? કાંઈ એવા જોરાકથી કે બહુ શ્રમ લેવાથી દુખ થાય છે ?” પોતે જોલ્યા “ધણા બોગમ ખાધા અને બદલ્યા છે. ધણા શ્રમોએ લીધા છે એનાથી દુખ થતુ હોય એમ મને લાગ્યુ નથી. વેદના તો માત્ર એક જ વાતથી થાય છે અને તે એ કે એક ઠાડમ છુસ હોય, તેના વિરુદ્ધ ફરિયાદ આવે તુ એને કંઈ દડ આપી શકું નહિ અને એ ધણા મજામોને દુખ આપ્યા વિના ગે નહિ. આ વિચારના તોફાની જ અને હૃદયમા દુખ થાય છે-પણ મારી દયા અને આવે ?”

કુંગળના દરબારી ઉતારમાં ખેડૂતો અને વેપારીઓની વચ્ચે બેઠા બેઠા ધીમે માટે બોલ્યા “કાં ગેદીઆઓ, બ્યાજના ભાવ શું ચાલે છે?” એક વેપારીભાઈ બોલ્યા, “સાહેબ, હવે તો સવાયા ડપિયા થાય છે. બ્યાજ ઘણાં હજારાં થઈ ગયાં.”

લોહી તપતું હતું અને હૃદયમાં આગ લમકતી હતી તો પણ થોડુંક હમીને બોલ્યા “ગેદીઆઓ, હવે સમજે તો સારું કહેવાય. મહાગળતી નિતેરીની કાથળાઓ ને કાચળાઓ દહીંને ભાવનગળના ખેડૂતને કરજ મુકત કર્યો. એક દશકો તો એને ચોપડામાંથી બહાર ગયો. પોણો દેકો બ્યાજ પણ હદપાર છે. તમને વિશ્વાસ કેમ નથી આવતો કે જે ખેડૂત બાગ મહિને મારી જમ્બર તિતેરી ભરી દે છે તે તમારી નાનકડી પેટડીનો હારો નહિ ભરી આવે!”

વિકટને બંગલે મુકામ હતો. જરાજર એકનો સમય થયો હતો. પોતે ગામડાઓમાંથી પધાર્યા. બાવડે હાથ રાખી મોટરમાંથી ઉતર્યા. પધારીમાં પડ્યા અને મને બોલાવ્યો. ગજલની એક લીટી બોલ્યા. “દયાના ભાગનાગઓ, દયા કરજો દયા કરજો.” એની પાદપૂર્તિ બનાવીશ?

વાત એમ બની હતી. વિકટ તાબે મસૂડા નામે ચારણોનું એક ગામ છે. આખા ગામ ધરાવનાર ચારણોના પેટા-બારખાલી તરિકે તેમના ભાણેજ ચારણો તથા પસાયતા ચારણો હોય છે. આવા પેટા બારખાલી ચારણો લાગદાર ગણાતા નથી. કારણ કે ગામેતી ચારણની આપેલી જમીન તેઓ ખાતા હોય છે. અને મુધારા વરાડ પણ ગામેતીને ભરે છે. ભાવનગર તાબે ચારણોના આખાં ગામ ત્રીશ છે. તેમના ગ્રેટલમેન્ટ નક્કી થઈ ગયાં છે. બારખલાઓને

ભાગવાર દગરી રાખાય નહિ અને તે બા ખના ચાન્હો દ મા મા
મીપો સુધા । વગડ ભરી થકે નહિ પણ ગામેતીને ભરે

આ મમ્મ । ગામના ગામેતી અને બારખના (પસાયનાં)
એક ચાણુ ડોરીને તમાર હતી ? રીની ફરિયાદ એવી હતી કે
તેઓ ભાગવાર છે અને મુધાગ વગડ મીપો દરમા મા ભરે
ને કે ખરી રીતે તેઓ પમાયના હતા ભાગવાર નહિ
(હુ તે ગામની વહેચણીનો પથ હોઈ મને આ જામતની
માહિતી હોય એ સ્વાભાવિક છે) એવી રીતની ચોખ્ખા ધણા વખત
પહેના મેન્ડમેન્ટથી નહીં થઈ ગએલી હતી આમ હોવા છતાં ડશી
જૂના જમાનાના માણસ હોઈ પોતે ભાગવાર છે તેવી રીતની ફરિયા
પણી સાહેબ (જ્યારે કુતરથી પાછા વળ્યા ત્યારે) પમે ખરી અને
તડતડતા તડકામા મોટર આડે ડભા સ્ત્રી ખૂન કમળાઈ થોઈ પણી
આહેમને ડોરીના કકળાટથી જડુ લાગી આવ્યું અને પિકર આવતા
ઉપની ગજની પાદપૂર્તિની નીની બો પા એ લીખીને આશય એ
હતો કે ના મદારાજ સાહેબે દયા કરી ચાન્હોને માત પેની
વા મો આપ્યો છે મારે ગામેતી ચાન્હોએ પણ પોતાના તામાના
માણ્યો (માખના વગેરે) પર દયા ખાતી જોઈએ

પણ જે વસ્તુ મેન્ડમેન્ટથી નહીં થઈ ગએત તે અત્યારે ફરે નહિ
એમ ઉપ જણાવના મુજબ દખીકત હતી એને મે પાદપૂર્તિની
નીચે ખીજ નીની જનારી અને બો પો

દયાના માગનારાઓ, દયા કરજો દયા કરજો,
દયા કરનાર ઓ દાતા, દયા હૃદયગવી કરજો,

પોતે એ સાંભળીને હચી પડ્યા. અને બોલ્યા કે ચારણોની તકરાર ચારણ્યથી જ પાર પડે.

ગજુલાના દરબારી ઉતારામાં ખેડૂતોનો ડાયરો પૂરો થયો, પોતે માંડ માંડ (થાકી ગએલા હોવાથી) જિભા ચપા. લાકડીનો ટેકો લઇને ન્યાં ચાલવા જતા હતા ત્યાં તો એક ફરિયાદ આવી. બે લાકડાઓ વચ્ચેની તકરાર માટે ફરિયાદ હતી અને હતી પણ સાવ ખોટી. ફરિયાદ કરનારને દરબારમાં તુમારો ચલાવવાનો શોખ હતો. બરોબર અર્ધા કલાક મુઠી ફરિયાદની બધી હકીકત સાંભળીને પછી ધીરથી આખો ઉઘાડી જરાક હાંસીને ફરિયાદીને પૂછ્યું, “ જાતે કેવા છો ? ”

ફરિયાદીએ કહ્યું “ ધોળી ”. પોતે આશ્ચર્ય-ઉદ્ગાર કાઢ્યા, “ હે, હે ! ” ફરિયાદી બોલ્યો, “ હા સાહેબ, ધોળી છું. ” પોતે બોલ્યા, “ એમ ! સાંભળો, ધોળી ભગન, પરમેશ્વર બે વાર હમે છો. એક તો મારા જેવડો છું જીવવા માટે દવા ઘૂંટાવતો હોય ત્યારે અને બીજું એક માન્ય બે દીકરા સામસામા લડે ત્યારે. અરે બહા માણસ, આખા મુશ્કેલી ધોયો અને પોતાનો જ સાચવી રાખ્યો ! (મેલ.)

પણાં માણસોમાં ધોળી તો શરમાઇ ગયો એટલે મીઠો રસ્તો જ પડ્યો.

છેલ્લી વાર પોતે બંદસ્તી લગાઇ માટે વિલાયત ચાલ્યા ત્યારે બનેલા પ્રસંગનો હું નજરો નજર સાક્ષી છું. રાતના ૮-૯નો સુમાર :

રમા આ લગભગ મરણ-પથારીએ તાવ ભરાયો હતો. એમણે પતિને પોતાની પામે બેસાવીને હાથ ઝાડીને કહ્યું.

“તમે અત્યારે વિધાયત જવા માગો છો.”

“હા.” દ્વેદા જવાબ.

“આપણે જેકિને સાથે જવાનું હતું તેને બદલે એકલા જવ છો !”

“હા.” એ જ ચૂકા દ્વેદા જવાબ.

“મને આ સ્થિતિમાં મૂકી ને ?”

“લુવો, એક પક્ષામાં તમારા ને માન રહે-સંબંધને મૂકું છું, બીજા પક્ષામાં જેનું અન્ન ખાઉં છું તેના પ્રાણની ફરજને મૂકું છું. બીજું પક્ષુ નીચે નમે છે. માટે જાઉં છું. એમાં જે ઇશ્વરનો અપરાધી બનતો હોય તો આવતે અવતાર મારા કરજ ચૂકાવીશ. અત્યારે તો જાઉં છું.”

આડે દા'ડે વાતચાતમાં, ધણીવાર તો ધૂળ જેવી લાગતી વાતમાં પણ ગગગગા બનનાર પટ્ટણીજી તે રાત્રિએ ઘેનભરી પત્નીને સદાને માટે છોડીને ત્યારે કટ કટ કટ પગથિયાં ઊતર્યા ત્યારે તેના ગળામાં ખરેડી પણ નહોતી.

બીજી પ્રસંગ શ્રી અનંતરાયભાઈને વિધાયન રાજ-ગ્રામે મોકલવાનો હતો. નક્કી ચષ્ટદિવસે અંતુભાઈને એક રોગ ને ચાર ડીઘી તાવ ચડેલો. ઘનતાં તમામ કુટુંબીજનો કાયવાર્તા હતાં તેમને બેસાવીને પટ્ટણીજીએ કહ્યું : “અનંતરાયનો હું જાણ છું. પડેલો તું, ને તે પછે એ : ને હું કેને હાંને ? રાજને હાંને. નીકર ક્યાં હત અંતુભાઈ, ને ક્યાં હત તમે સૌ ? માટે એણે જવું જ જોશે. ને ઊતરવો હશે તો ભગવાન એનો તાવ કેડે જ ઊતારશે.”

છેત્યા બે વર્ષથી એને મહિનામા વીસ દિવસ તાવ આવતો, એક વખત રાજકોટ દીવાનોની ખીટીંગ હતી, એમને તાવ આવ્યો હતો, બોલતા બોલતા પડી ગયા, બેશુદ્ધ ચર્ત ગયા. એમ એના બે ચાર મંમણે જોઈ મને વિચાર આવ્યો કે ભાવનગર હજુ આ ઠોસા પાસે ફેટનું માગણું માગે છે ! મને કવિતા હૈયે ચડી —

માગણું માગે છે

ભાવેણું માગણું માગે છે, જુઠા સૌ મુખમાં ત્યાગે છે.
દેયે' ડગમગતો લાગે છે.

રાજ ભાવુભાએ હુનિયા દોડી, નહકુવર બા સાથ;
ત્રણ બાળુડા પારણે પોઢયા, ઘોડીએ રેઢાં રાજ—૧

જોખણું ગાડું દોયલા કેડા, ભાર તણો નૈ પાર;
પીઠ ઘોરી તોય તીત ઉલઘે, કેમ ખમો એ આર—૨

આમ સાદો આમ સોયલો રે, એનું જોખણુ જોખું અગ,
કોઈ ભાવેણાની આળ કરે ત્યારે જલ્દે* જુઠાનો રગ—૩

માત રમા અતકાળની ખાટે, તો ચ રીયો નઈરાત,
બાળ રાજને કારણે હાલ્યો વજર થઈ વિલાત—૪

માત ખીછાને માફ માગીએણે, નેહના તોડ્યા તાગ,
માત રમાને ન યયો રૈ તારો મરતાનો મેળાપ—૫

માન વલોચ્યાં લોટી નિનાયાં, તાંતલો બાંધી નાડ,
ળાળ રાતને કામ આવે તો, એક બાકી છે હાડ—૬

તલ કાટે એવા તાવ દેયુમાં, યુગ ચડાવ્યો બાગ;
દીકરાને એલો ડાકડ દીધી, ખપને આને કાગ—૭

કાગ પચાવ્યાં નાનડે ડોઠે ઠંક હેમાળા માપ;
કોઈ મોટા એનો અંત લેશે એને લાગશે મેખી શ્રાપ—૮

કોઈ દેવ બુવાને ડાક વાગે ત્યારે આવેશ આવે અને જોમ શમિતી
દગરગશે નાચના ધૂણના મારે એમ આ રોસાને ગરીમોના હુ ખતું
ડાખુ માલગી હાક આનની ખેડુતોનો ડાયરો જામ્યો હોય એમા
હાખ્યો મારી મારી વાતો મરે મને તો આશ્ચર્ય થતુ કે આ બધી
વાતો કશી વખતે શમિત કયાથી આવે છે પણ જ્યાં ખેડુતોનો ડાયરો
વીખરાય કે તુજ એને કાળી સાથે મોઢેમોઢ વાતો કરતો જોયો છે.
અને એ વાતો રોત્તુ રોતા નહીં પણ હસતા હમતા

દિવસમા ત્રણવાર મરે અને ત્રણવાર જીવતો થતા એ વૃદ્ધને મે
જોયો છે

ગદડાના ડાખ બગનામા ગતે જમતા જમતા વળી જાતી પગ દાચ
દેવના લાગ્યા અને મોતની સાથે ખાનગી વાતો કર્યા લાગ્યા મે દાચ
જોડી મિનતિ કરી કે હવે આપ થોડા દિવસ આરામ લ્યો એમ ધણા
માણસો વની મારી મિનતિ છે થોડું હમ્યા. કહ્યું, “લે આ પાવૃતિ.”

“મરી જાવું ગમે કરતાં કરતાં”

મેં ક્યું; “હમણાં હમણાં આપને હરખત આવું બોલવાની ટેવ કેમ પડી ગઈ છે? એ લીટી પર હું તો કાંઈ લખતો નથી.”

પ્રશ્ન પર બેઠા બેઠા બે હાથના ટેકા રાખી અને બોલ્યા. “લગત આપણે કાષ્ઠનાં ઘર અપવિત્ર નહિ કરીએ. સત્યામાં મરી ગયાના સમાચાર તમે સાંભળશો.”

મેં પૂછ્યું “આપના દિલ્હી પધારવાના ખર્ચ સાંભળ્યા છે. ક્યારે પધારશો?”

“હા. સાચી વાત છે. પણ હમણાં તો ભાવનગર જ રહીશ. કારણ કે અનંતગયભાઈની મા મેંણાં મારે છે. એ મેંણાં સાંભળી સાંભળી એક વરસ તો કાઢ્યું. એના અંતકાળ વખતે હું વિલાયત આવ્યો ગયો હતો. મારા હાથ એને અડયા નહિ. હવે તો આવી છે એની વસતી. એમાં પણ હું હાજર ન રહું એ કેમ બને? માટે હવે તો ગામડાએનો પ્રવાસ પણ અધૂરો રાખી બધા દિવસો એની કિયામાં રહેવું છે.

જીવનના બધા વિચારોને રજા આપી સાતે દિવસ એકચિત્તે ભાગવત સાંભળ્યું. શ્રોતામંડળ વચ્ચે ખાટ પર સુતા સુતા આંખો વીંચી સાંભળતા. મને પરિક્ષિત મોદની સ્મૃતિ આવતી; ખોરાકમાં ફક્ત દૂધ જ લેતા. ઉલ્લા મોક્ષ અધ્યાયમાં પૂછ્યું કે “ભટ્ટ મારો મોક્ષ થશે કે કેમ?” સાચોસાચ એને પોતાની બાજુ સંકેતવાની ખર્ચ પડી ગઈ હતી. હરિપુરા મદાસભામાં જવાનું મારે માટે પણ પોતાની સાથે નક્કી ક્યું હતું. પણ એમની તખીયત બધી જ નરમ થયેલી બોધ મેં

કહ્યું કે “હું હરિપુરા જવાનું બધું રાખું. આપની તબીબન ધણી જ ખરાબ થઈ ગઈ છે. એટલે હું આપની પાસે રહું. વાતો કરીશ જેથી આપને આનંદ આવશે.”

“ના, તને આમંત્રણ છે. તારાં ગીતો ગાવાના કાર્યક્રમની તારીખો નક્કી થઈ ગયેલ છે માટે તારે જરૂર જવું જ જોઈએ. બનશે તો હું ભીડીને આવીશ. પણ નવાતું ટકા નહિ અવાય.”

આતું મને કહીને પટ્ટણીએ મહાસભામાં મોકલ્યો.

શ્રી ગાંધીજીના એ ભક્ત હતા પણ એટલા અશક્ત હતા કે બોલવાની શક્તિ પણ ન હતી એટલે આવવા હિંમત ચાલી નહીં. બીજી તરફ ગદગદ-મુકામે એણે કહેલું કે “આપણે તો ભાઈ, કાઠનાં ખોરડાં અપવિત્ર નહિ કરીએ. ને માગ સમાચાર તો તમે એવા સાંભળશો કે હું રસ્તામાં જ મરી ગયો છું.”

હરિપુરા જતાં શ્રી. મહેશ પટ્ટણીએ મારે માટે લાતું બાંધતાં કહ્યું કે “બાપુજીનો કાર્યક્રમ કાલે શિડો? જવાનો છે. કાઠને કહીશ મા.” હું તો દિગ્ભ્રમ બની ગયો, ‘શિડો?’ ‘હા, શિડો જ. મને હમણાં જ બોલાવીને કહ્યું છે.’

તા. ૧૫-૨-૩૮ના રોજ હું હરિપુરા જવા ઉપડ્યો. પણ સાચો-સાચ એ ત્રણ ચાર દિવસ બધું બધું રહ્યું. દિશાઓ માત્ર ઝાંખી અપટ થઈ ગઈ. એટલે પવન ઝુકતો હતો કે ધૂળ ધૂળ. તા. ૧૭-૨-૩૮ ના રોજ હરિપુરામાં દસ લાખની મેદનીમાં વીજળીને વેગે વાત પ્રમરી ગઈ કે આજે દાઢીવાળો દેવ યઈ ગયો :

એની આગમવાણી મને રૂપવત આબો સામે તરવસા લાગી. અને તુલન જ રાત્રું ન આવ્યું પણ એક જ વાત યાદ આવી અને ગીત રૂપે બહાર નીકળી.

તમે કહેતા કે જા જા આવીશ હું,

તારાં ગીતો ગાંધીજીને ઘેર જઈ;

તમે કહેતા કે ત્યાં સંભળાવીશ હું—ટેક૦

એ સંત તણા ચરણામૃતમાં,

કર આસી તને નવરાવીશ હું;

તું ગાજો ગાંધીજીનાં ગીતડીયાં

તમે કહેતા કે સાદ પુરાવીશ હું—તમે૦ ૧

એ સંત તણી સ્તુતિને સમયે,

તને સાન કરી સમજાવીશ હું;

નીરશોભ બની લલકાર્યે જજો,

તમે કહેતા કે તારા બજાવીશ હું—તમે૦ ૨

એ વિશ્વરૂપની વિભૂતિનાં,

તને દર્શન દિવ્ય કરાવીશ હું;

એ સંત તણે ચરણે પડવા,

તમે કહેતા કે ઉડીને આવીશ હું—તમે૦ ૩

શ્રી રામતણી ત્યાં ધુન થયો,

ત્યાં નાચીશ ધુન મચાવીશ હું;

એવી વાતો કરી ગુરુ ગાંધીજીને,

તમે કહેતા કે ખુબ હસાવીશ હું—તમે૦ ૪

ખમર મત્યા કે ભાવનગમાં આજે તો શ્રી. પટ્ટણીની શોક સમા છે.
મને ધયુઃ અજે હવે ! હવે તો, એમની પાછળ મગશીઆજ ગાવાના
ગ્યા. શ્રી જમુનાથ મહાદેવમાં જંગી મહા મળી હતી, એમની પાછળ
રાધ નહિ દોય એવી અબાગળી આંખ એક પણ ન હતી. હું તો
ગેશનેથી મીચો ગયો ગોકચંદ્રામા. મને તો પટ્ટણીજી હવતા જ
લાગ્યા; એટલે બોલ્યો કે—

“હવતો દીઠો”

રેશો મા માવડી ને રેશો મા બેનડી,
ગેશો મા બંધુડા ને રેશો મા બેટડા,
મેં રે રામાજીને હવતો દીઠો—ટેક૦

મોટેરી રાતમાં આપણા મહારાજના,
પેરાવાળાને મેં બિંધતો દીઠો;
નીંદામાં કેંકણે ત્યાં બાગુડો રાગ ત્યાં,
માથેથી ખમકાર કમ્પો દીઠો—૧

અંધારી ગતમાં ને મીઠી ગેલાતમાં,
મોટા કુંવરીઆને રેતો દીઠો;
જંધાડવા આંટીલા વીગ બડવીએ,
દોરી લઈ દ્વાવરયં ગતો દીઠો—૨

આંટી છુટીના જે આવેલા ડાગળીઆ,
હૈંડાની આંખડીથી વાંચતો દીઠો;
ઘોળી ઘોળી દાડી પર રાતે રાતે આંમુડે,
ગરીબોનાં હૈંડાંમાં રોતો દીઠો—૩

કુણાં કુણાં ખાણુડાંની સાથે તાળી લઈને,
શેરી શેરીમાં મેં હસતો દીઠો;
કૃશજીના કામ માટે ખજાણા પથર પર,
ખોપરીની કચ્ચું મેં ઘસતો દીઠો—૪

દેશના ધોંગાણાની દુશ્મીઓના જાયાને,
પડકારી હાકલો મેં કરતો દીઠો;
દાડી પર હાથ દેને સમ્રાટોના ડાયરામાં,
નિઘડક વાલડીયું મેં કરતો દીઠો—૫

મીઠાની ધાડમાં ને લેંઠારી રાડમાં,
સંત કેરા સંગમાં મેં આલતો દીઠો;
હાલો બતાવું હું આવ્યો છું જોઈને, મેં
ગાંધીજીની કીકીઓમાં રમતો દીઠો—૬

ગોફળ લઈ હાથમાં ને ખેતરડે ખેતરડે
મોલનાં રખોયાં મેં કરતો દીઠો;
ઉપરનાં ભિજળાં ને લીવરાનાં મેલાં એ,
નિર્દય માનવીઓથી ત્રામતો દીઠો—૭

ભેગંધર ચારણ્યોના ખમકારા ઝીલતો,
 કાગની મહુત્રીએ મેં જમતો દીકો;
 કામ જો પડે તો મને કહેજો હું ગોતી દર્શા,
 કૃષ્ણજનાં હેડામાં ધુપતો દીકો—૮

કોઈ રોશો મા માવડી ને રોશો મા બેનડી,
 રોશો મા બધુડા ને રોશો મા બેટડા;
 રોશો મા બંગલા ને રોશો મા હુંપડી,
 રોશો મા લીબડી ને રોશો મા પીપળી.
 મેં રે બાપુજને જીવતો દીકો,
 દાદીવાળાને મેં જીવતો દીકો—ટેક.

બાવા સમવાયનંત્રના કટોકટ પ્રસંગમાં અને બાપાતો
 ચારણો તથા બાવનગર રાજ્યની તમામ પ્રજાને કરજમાથી મુક્ત મુલાના,
 છેલ્લા સ્વપના સેવતા એ જદ્દ પદ્મણીબ કેને કેને અને ક્યારે યાદ આવશે ?

દાદો

નૃપતિ કવિ ખેડુત દીન, કરી પ્રદાન ગણુનાદ;
 દક્ષપતનંદને તે દિને, અતર કરશે યાદ.

છંદ હરિગીત

જિએ સિંહાસન જેસશે સમરાટનો સરદાર ત્યાં,
નરપાળના પગ ધૂજશે એ દોહાલો દરબાર ત્યાં;
ગંભીર ગોઠો ગહન ગોરો નૃપતિઓને નીરખશે,
એ વખત પટણી પ્રભાશંકર યાદ સૌને આવશે-૧

કરી નજર કરડી મુઝી મરડી પ્રશ્ન અઘરા પૂછશે,
મુખ હૃદય થરથર હોઠ ફરફર મહીપતિ મુંગા થશે;
પદ્મપટ કંઈ પુકવી-પતિને [એવો] હાથ દબને ડરાવશે,
એ વખત પટણી પ્રભાશંકર યાદ સૌને આવશે-૨

સમરાટના પરતાપનો ત્યાં તાપ તપશે આકરો,
કરમાઈ જશે મુખ કેમળ વખત આવે છે ખરો;
દિલીતણા દરબારમાં સમવાયની ચર્ચા થશે,
એ વખત પટણી પ્રભાશંકર યાદ સૌને આવશે-૩

ધમ્મર એના આત્માને સદાને માટે શાન્તિ આપો.

કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો

કૃષ્ણ નામ મને નાનપણથી જ ગમી ગયેલ છે. કૃષ્ણમાં મારી સર્વ દોડ વિગે છે.

જગનમાં કર્મ પ્રધાન છે. રામાયણમાં લખ્યું છે કે-

કર્મ પ્રધાન વિશ્વ કરિ રાખા, જો જસ કર તમ સો ફલ થાખા”

સુખ અને દુઃખના જડેય આકાશઓની છવન સાંકળ છે.

સુખના જ આંકડા રાખી દુઃખના કાદી નાખવા જતાં આખી સાંકળ જ નાશ પામે છે એવી દૃષ્ટિની ગંઢનથીયા છે. એ ઇશ્વરની જે ગતિ ખીજનો ઉદય કરે છે, અમિને પ્રકાશે છે, વાયુને ફૂંકે છે, વગસાદ વરમાવે છે, સાગરમાં ગાછ રહી છે અને ભગ્ની ઓટ કરાવી રહી છે.

જે કળા સૂર્યમાં તપી ચી છે, તારાઓમાં હસી રહી છે, એ ભગવાનની અનંત શક્તિઓનું થોડું ધણું ગાન થયા પછી-

ત્યાંથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો

કર્મ જોગેં ફરી જન્મતાં માનવી,
દીર્ઘ નાનાં સદુ કર્મ જોગે;
કરેલા આપના પૂર્વના કર્મથી,
લોગવે સુખ ને દુખ લોગે.
કર્મથી દેવ છે કર્મથી દૈત્ય છે,
કર્મ ગતિ બાણુવા છવ બાગ્યો;

જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૧

સાંધીઆ મુળ ને દુઃખના આંકડા,
કર્મની સાંકળો છે જડેલી;
દુઃખના તોડતાં મુળના તૂટતા,
ઇશ્વરી ઘોર ઘાટે ઘડેલી,
કર્મથી જન્મ છે કર્મથી ભક્ત છે,
કર્મ સાગર નહીં બાવ તાગ્યો;
જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૨

કર્મ બ્રાહ્મણ કરે કર્મ, રજપૂત છે,
કર્મથી વૈશ્ય ને શૂદ્ર ભાસે;
કર્મથી મુક્તિના મહેલમાં મા'લશે,
કર્મથી કેદખાને જવાશે.
કર્મ શૂરવીર ને કર્મ કાયર કરે,
મુનિવરે કર્મનો પંથ માગ્યો;
જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૩

કર્મ કરવા થકી ચોર સતો બન્યા,
કર્મથી વિપ્ર ચંડાળ થાતો;

કૈંક શત્રુ હશે કૈંક મિત્રો હશે,
 એ બધો જન્મમાં કર્મ નાતો.
 જ્ઞાનીએ ભાગ્યને કર્મ છોડી ગણ્યું,
 કર્મનો પંથ કોઈએ ન તાગ્યો;
 જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ન્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૪

કર્મથી દેવજો દેવ બેદા ઘણા,
 કર્મથી કોઈ નવ નામ લેતું;
 કર્મથી લક્ષ્મી ચરણમાં લોટતી,
 કર્મથી કોઈ નવ પાઈ દેતું.
 કર્મથી વચન પ્રહ્લાંડ ઝીંકી રહ્યું,
 કર્મનો ઘંટરવ ગગન વાગ્યો;
 જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ન્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૫

કર્મથી જીવ ને શિવ પ્રહ્લા બને,
 કર્મથી કીટ કગાલ થાતો;
 કર્મથી માનવી હૃદય રહતો હશે,
 કર્મથી હૃષીનાં ગીત ગાતો.
 કર્મથી રંકને દાન દેતો હશે,
 કર્મથી નવ રહે અગ ધાગો;
 જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું ન્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૬

કર્મથી અંગ આરોગ્ય રહેતું અને,
કર્મથી રોગીઓ નિત્ય રે'તો;
કર્મથી મૂઢ મૂરખ બને માનવી,
કર્મથી સર્વને શીખ દેતો.
કર્મથી છત્રને ચમર માથે ઢળે,
કર્મથી છત્ર તણ બંધ ભાગ્યો;
જન્મીઓ જન્મમાં કાગ હું જ્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૭

કર્મથી તાત બે દેવ દાનવ થયો,
કર્મથી સૃષ્ટિનો નિયમ તોડ્યો;
પિતાને પ્રભુનાં વેર સૂન્યાં અને,
પુત્રને કાજ નરસિંહ દોડ્યો.
વીર પ્રહલાદને દેવ વંદન કરે,
ભક્તિના કર્મનો પંથ માગ્યો;
જન્મીઓ કાગ હું જન્મમાં જ્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૮

કર્મથી બે હજી નામ પરભાતમાં,
કરણ દાતારનું સર્વ કે'તાં;
ધયા નરપાળ પણ હુદ્દ કર્યો કર્યાં,
તેહનું કેા નથી નામ લેતાં.
કર્મ ગણી મુખ્ય ને વેદવાણી લખી,
તેમણે ભાગ્યનો વાદ ત્યાગ્યો;

જન્મીઓ જગતમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો— ૯

કર્મ છોડ્યા પછી જગત રહેતું નથી,
કર્મ છોડ્યા પછી જીવન ક્યાંથી;
શબ્દ ને રૂપ બે કર્મનાં છોકરાં,
થયું સૃષ્ટિ તણું વૃક્ષ ત્યાંથી,
કર્મ આધીન છે કાળ વિકરાળ બે,
કર્મ કરતો છતાં જીવ લાગ્યો;
જન્મીઓ જગતમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો—૧૦

આદિમાં કર્મ છે મધ્યમાં કર્મ છે,
અંતમાં કર્મને બિંધ લાગે;
કર્મનું બિંધનું પ્રલય ભાસે ખરો,
(પણ) પ્રલયની બિંધ તણ કર્મ જાગે.
કર્મના દોર વૈરાટનો શ્વાસ છે,
બિંધતાં જાગતાં એક રાગો;
જન્મીઓ જગતમાં કાગ હું ત્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો—૧૧

કર્મનું રૂપ નહીં કર્મનો રંગ નહીં,
તે છતાં રૂપ રૂણથી જણાશે;

રૂપ લેયા છતાં સ્પર્શ થાશે નહીં,
અપગ અપગા મમું ચાલ્યું જશે.
આવતું ક્યાં થકી ક્યાં વિરમતું હશે,
કરમનો મરમ નહિ જાય તાગ્યે;
જન્મીએ જન્મમાં કાગ હું જ્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યે—૧૨

બોમથી મેઘને કોણ વરસાવતું,
કોણ આ બીજ અંકુર ફેાડે;
ઉદર માગર તણે કોણ ગાજી રહ્યું,
કોણ જગ સર્વનો ગર્વ તોડે.
એ બધાં કર્મ તે કોણ કરતું હશે,
જાણવા તેહને જીવ જાગ્યે;
જન્મીએ કાગ હું જન્મમાં જ્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યે—૧૩

કોણ નલ સૂર્યમા તાપ તપવી રહ્યું,
કોણ આ આગ તારા પ્રકાશે;
લુવનમાં પવન તે કોણ ફૂંકી રહ્યું,
કોણ આ ચાંદનીમાં હુલાસે.
હાથ કેનો હશે એ બધા કર્મમા,
તેહનો જાય નહિ તાગ તાગ્યે;
જન્મીએ કાગ હું જન્મમાં જ્યારથી,
ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યે—૧૪

પાણીમા પૃથ્વીને કોણ તારી રહ્યું,
 ઢાળનું કોણ નિરમાણ કરતું,
 અડમા જીવને કોણ મૂંઝી જતું,
 શ્વામ જીવન તણા કોણ ભરતું
 એ બધા ડમનિ કોઈ કર્તા હશે,
 મુનિવરે તેહને માથ માગ્યો,
 જન્મીઓ જન્મમા કાગ હું ત્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો—૧૫

જાણ તણે રંગ શુ, પવનનું રૂપશુ,
 આલનો કેમ આકાર ઠરવો,
 કેટલી જન્મમા જીવ સખ્યા હશે,
 કાગળે આકરો કેમ ભરવો
 આ બધા કર્મ નિર્માણ કોણે કર્યા,
 બાણવા તેહને જીવ ભાગ્યો,
 જન્મીઓ જન્મમા કાગ હું ત્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો—૧૬

ડીટ ઘણા મહુ ડમનિ કાયદે,
 કર્મના કાયદા કોણ ધડતું,
 ડર્મ પે'લું હતું જીવ પેલો હતો,
 એ બધી ચોખ્ખા કોણ ઠરતું

કાગવાણી (ભાગ ૧) : પ્રત ૨૦૦૦
કાગવાણી (ભાગ ૨) : પ્રત ૨૦૦૦

જેઠ ભાગના અગાઉથી થયેલા આહકોનાં
શુભ નામો

પુસ્તક	નામ	ગામ
૫૦૧	નેક નામદાર મદાગજ સાહેબ શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી બહાદુર મં. ભાવનગર	
૧૦૧	મે. અનંતરાય પ્રભાસંકે પટ્ટણી મુખ્ય દિવાન	"
૧૦૧	ના. દરબારશ્રી રામભાઈ મુળુભાઈ	બગસરા
૧૦૧	ના. દરબારશ્રી વીરાભાઈ મુળુભાઈ	નટવરનગર
૧૦૧	ના. દરબારશ્રી ઉનડભાઈ ભાણુભાઈ	ડેકાણુ
૧૦૧	ભગીંદાર મેયદ નંદીરઅબ્બાસ બાપુગીઆં	મોરંગી
૧૦૧	" " અકબરઅલીભાઈ તથા દાદાબાપુ	શીક્ષક
૮૧	નામદાર ઠાકોર સાહેબ દોલતસિંહજી	લોમડી
૬૧	શેઠ દરગોવનદાસ જીવણદાસ જે. પી.	ભાવનગર
૫૧	બેનશ્રી નાનબાબાઈ ખુમાણુથી પીયા વાળસુરના પંધવા	છેલણા
૫૧	નામદાર, દરબારશ્રી સુરગાળા સાહેબ.	વડીઆ
૫૧	નામદાર ઠાકોરશ્રી પ્રહલાદસિંહજી	લાડી
૫૧	દરબારશ્રી વીસાભાઈ લાખાભાઈ	મેદરડા
૫૧	મે. ગજનન ઉમયાશંકર લટ બી. એ. ટીપ ધડી એમ	
	ધડી એમ. ચાર. એસ. ટી કે. ઉ. અધિકારી	ભાવનગર
૫૧	દરબારશ્રી. ભાણુભા ભીમભાઈ	ખારી
૫૧	દરબારશ્રી કેશુભાઈ ત્યા રામભાઈ	દેગવડા
૫૧	શેઠ મોહનલાલ મોતીચંદ નગરશેઠ	ગઢડા

વિશ્વ નાટક અને કર્મનાં દોરડાં,
 જેહને હાથ છે તેજ માયા,
 આંખ નવ નીરખે રૂપ માયા તણું,
 ઇશ નિત્યેપની એ જ છાયા.
 એ બધું જોલતાં વેદ નેતિ વદ્યા,
 આશરે ઇશને ચરણ માગ્યો;
 જન્મીઓ જન્મમા કાગ હું ત્યારથી,
 ત્યારથી કૃષ્ણનો તાર લાગ્યો—૨૦

૨૫	ગોહિલશ્રી રામસિંહજી દેવીસિંહજી	ખારડી
૨૫	શ્રી જોશવસિંહજી હરિસોંહજી	દેવચડી
૨૫	ખુમાણુશ્રી રામભાઈ છવાભાઈ	આગરીઆ
૨૫	શ્રી. કાળીદાસભાઈ ફે.	કુંડલા
૨૫	શ્રી. ખુમાણુ શ્રી. નાગભાઈ દેવાતભાઈ	ચારીકા
૨૫	ગોહિલશ્રી દોલતસિંહ દેવીસિંહજી	જસપરા
૨૫	ગઢવી મેરલા મેઘાણુંદ	છત્રાવા
૨૫	ખુમાણુ શ્રી. ઝોદાભાઈ વીસામણુભાઈ	લોખા
૨૧	ગોહિલશ્રી બહાદુરસિંહજીભાઈ	લાંખણકા
૨૧	ના. દગ્યારશ્રી અમરભાઈ વાજસુરભાઈ	બગસરા
૨૧	શ્રી. દેવરામ દેશવજી	કુશોદ
૨૧	શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ શાહ	ભાવનગર
૨૧	શ્રી. મારફંડસય ગુલાબરાય દેશાઈ વડી.	ઉમગળા
૨૧	શેઠ આદમ રાણા	બગસરા
૨૧	વાળાશ્રી સરદારસિંહજી ત્યા જોરલા ત્યા પાતુઆ	તરેડી
૨૧	વરૂ ભીમભાઈ તથા કાળુભાઈ	નાગેશ્રી
૨૧	મહેંતશ્રી રામદાસજી ગુરૂ ગીંગારામજી	પીપાવાવ
૨૧	ગ. બાશ્રી યશવંતગા સાહેબ દરેડવાળાં શ્રી સીનીયર રાણીસાહેબ	મેંગણી
૨૧	ધાખડા લાણુભાઈ ગીંગાભાઈ	રાણુલા
૨૧	વરૂ રામભાઈ તથા નાનાભાઈ	ઝાટડી
૨૧	શ્રી. દુલભસયભાઈ બ્યાસ વડી.	મહુવા
૨૧	ખુમાણુ શ્રી દાદાભાઈ છવાભાઈ	ભમોદરા
૧૬	ગોહીલ શ્રી. સરદારસિંહજી જેમાભાઈ કર્નલ સાહેબ	ભાવનગર
૧૫	ગોહીલ શ્રી. મહોબતસિંહ સાહેબ ઈ. ક.	ભાવનગર
૧૫	ગણા શ્રી. દીપીપસિંહજી કાળુભાઈ	ભાવનગર
૧૫	શ્રી. વીરેન્દ્રસયભાઈ દેશાઈ	”

૫૧	નામદાર દરબારથી. પ્રતાપસિંહજી	શા.૫૮
૫૧	ગં. બાથી. આણંદકુવળા	ભાવનગર
૫૧	ગ. બાથી. કૃષ્ણકુમારીકા આ રાણીમાહેજી	ગજકોટ
૪૧	મે. હેમચંદલાલ સમજીભાઈ ચી. એન્જનીયર માહેજી	ભાવનગર
૩૧	મે. ગવ બડાદુર. ચક્રવર્તીય બહેરા	ભાવનગર
૨૫	ના. યુગજીથી. ગંભીરસિંહજી માહેજી	વળા
૨૫	ડો. ત્રણકલાય નંદેશ્વર દેવે એમ. એ. બી. ગી. (મુબઈ) પી. એચ ડી. (લંડન) પ્રી. ધર્મેન્દ્ર કાવેજી	ગજકોટ
૨૫	ના. કુમારથી. વિજયસિંહજી મંગળસિંહજી	ભાવનગર
૨૫	ના. દરબારથી. લખવીરસિંહજી સાહેબ	ગદડા
૨૫	ના. દરબારથી. પ્રતાપસિંહજી સાહેબ	ગમધરી
૨૫	મે. નરવન્નાય માણેકલાય. મુત્તી ના દી.	ભાવનગર
૨૫	મે ભાગ્યંદાવ વી'ત્તમ મહેતા જમુ.	ભાવનગર
૨૫	મે. કૃષ્ણચંદ્રસિંહજી માણલાઈ પો. ઉ	"
૨૫	મે કર્નલ બાપુભા નાચુજી કમાન્ડર ઇન ચીફ	ભાવનગર
૨૫	મે. ઉપેન્દ્ર ભટ્ટ એન્જનીયર	ભાવનગર
૨૫	બાથી વી.ના જમીઆ, ભુગલાઈના વિધવા	મોણપર
૨૫	મે. જહાંગીર મ ગણીના સાહેબ	ભાવનગર
૨૫	ખાચરથી દાદાભાઈ નામલાઈ	ગદડા
૨૫	ગની મુગુભાઈ પાલીઆ ડો.	પડધરી
૨૫	ડી અવેરીલાલભાઈ જગજીવનભાઈ દેસાઈ ચા	બેગઈ
૨૫	ડો. શ્રી ચરીફભાઈ	અ.ના
૨૫	મોતી બીમભાઈ મોરીસનાથ.	મહવા
૨૫	ગેઠ ભગવાનદાસ ગોખળામ	બેનઈ
૨૫	જાગેજીથી જરૂલા માપુઆ	રીબડા
૨૫	ગોદિવથી નખતમિંહજી અજબાઈ	પીપળા

૨૫	ગેહિલશ્રી રામસિંહજી દેવીસિંહજી	ખારડી
૨૫	શ્રી જોરાવરસિંહજી હરિસોહજી	દેવચડી
૨૫	ખુમાણુશ્રી રામભાઈ જીવાભાઈ	આગરીઆ
૨૫	શ્રી. કાગીનાસભાઈ ફે.	કુંડલા
૨૫	શ્રી. ખૂમાણુ શ્રી. નાગભાઈ દેવાતભાઈ	રખારીકા
૨૫	ગોહિલશ્રી દોલતસિંહ દેવીસિંહજી	જસપરા
૨૫	મઢવી મેરભા મેધાણુંદ	છનાવા
૨૫	ખુમાણુ શ્રી. જોદાભાઈ વીસામણુભાઈ	ધોખા
૨૬	ગોહિલશ્રી બહાદુરસિંહજીભાઈ	ત્રાખણુકા
૨૬	ના. દરખારશ્રી અમરભાઈ વાજસુરભાઈ	બગસરા
૨૬	શ્રી. દેવરામ કેશવજી	કેશોદ
૨૬	શેઠ ભોળીલાલ મગનલાલ શાહ	ભાવનગર
૨૬	શ્રી. મારકંડરાય ગુલાબરાય દેશાઈ વહી.	ઉમરાળા
૨૬	શેઠ આદમ રાણા	બગસરા
૨૬	વાળાશ્રી સરદારસિંહજી ત્યા જોરભા ત્યા પાગુમા	તરેડી
૨૬	વરૂ ભીમભાઈ તથા કાળુભાઈ	નાગેશી
૨૬	મહંતશ્રી રામદાસજી ગુરૂ ગીંગારામજી	પીપાવાવ
૨૬	ગં. જાશ્રી યશવંતઆ સાહેબ દરેડવાળા શ્રી રીનીયર	મેંગણી
	રાણીસાહેબ	રાણુલા
૨૬	ધાખડા ભાણુભાઈ ગીંગાભાઈ	કોટડી
૨૬	વરૂ રામભાઈ તથા નાનાભાઈ	મહુવા
૨૬	શ્રી. દુલભરાયભાઈ બ્યાસ વહી.	ભમોદરા
૨૬	ખુમાણુ શ્રી દાદાભાઈ જીવાભાઈ	ભાવનગર
૨૬	ગોહિલ શ્રી. સરદારસિંહજી ગેમાભાઈ કર્નલ સાહેબ	ભાવનગર
૨૫	ગોહિલ શ્રી. મહોબતસિંહ સાહેબ ઈ. ક.	ભાવનગર
૨૫	ગણા શ્રી. દીવીપસિંહજી કાળુભાઈ	ભાવનગર
૨૫	શ્રી. વીરેન્દ્રચલાઈ દેસાઈ	"

૬૧	નીવેદી હરીનાન મોહનનાન	થા હ્રી
૭	શ્રી. ડોમનાન મુણુશન નાયક મ વલી	મહુવા
૫	શ્રી હુવગ ન્લાઇ રમજીલાઇ મ ન્યા	ભાવનગર
૫	શ્રી હરીવાન ભાણુલક આ વ	મહુવા
૫	વાગાથી લાખાલાઇ રમાલાઇ તા	મોણુવેન
૫	મારથી પ્રતાપસિદ્ધ માહેન	દરેડ
૫	રત્નપ્રસાદ હરપ્રમા દેસાઇ વહી	કુતીઆણા
૫	રાન્ય ની દામણુભાઇ મધુલાઇ	વળી
૫	ભે ગથી દેરીસદ્ધ બોનરા ૮	પાગી
૫	ના ગદનાન મકન ૭ મહેના	કુડના
૫	શ્રી મીનોચદેર રસ્તમ ૭ ઉનનાળા	ભાવનગર
૫	શ્રી રાતીનાઇ પાર્વતીપ્રમાદ વેદ	"
૫	ગોહિન શ્રી રતુલા સાહેન	મોનગ
૫	મિરાજ શ્રી પરમાનદલાઇ નાપજમ	નાપ ૮
૫	રી વીરેશ્વર પમાનદલા	,
૫	ગે જમનાદાસ લક્ષ્મી સુ	,
૫	વાગથી જટુલાલાઇ તથા મનુભા	ઉમરી
૫	શ્રી પદમન્ટ મચનાય દેમાઇ	ભાવનગર
૫	શ્રી મુગશન ભાગવાન ૭ મહેતા સ્વપ તોલ	કુના
૫	ડા મોહનભાઇ	મહુવા
૫	રોષ આદમ રહેમાન	
૫	શ્રી જગન્નાથ મણીસકર દે	દીપેર
૫	શ્રી ન્યતીનાન મોલીનાન દા	ભાવનગર
૫	રી બાપુનાય મારલાઇ દે	કોળીઆક
૫	શ્રી બાપુભાલાઇ દા	મુદવડા
૫	ખુમાસથી ગળીમ મનુ	હ્રી

૫	મેઢી અમરશી કાળા	ભાણુવડીઆ
૫	શેક બાતુ નરશી	મહુવા
૫	વખીવત્રી ત્રબકલાલભાઈ	મહુવા
૫	મેળકી રણુઠોડભાઈ રામભાઈ	મહુવા
૫	„ ગોવીંદભાઈ ભોળભાઈ ઠાકરીઆ	જામુડા
૫	„ લાખાભાઈ મુગુભાઈ ઠાકરીઆ	„
૫	પાત્રીઆ કરસનભાઈ પાલાભાઈ	„
૫	લાખા હરદાસભાઈ અમરાભાઈ	„
૫	લાખા જુવાભાઈ જેઠાભાઈ	„
૫	પડયા. ભુપતભાઈ ત્રીભુવનદાસ	તળાજી
૫	શ્રી પરશોત્તમભાઈ ફે	કાણુ
૫	શ્રી દયાળજીભાઈ કો.	વાવેરા
૫	શ્રી મણીશ કર જયશ કર	ગઢડા
૫	ગોહીનશ્રી અગરસિદ્ધજીભાઈ	ખુધેલ
૫	ગોહીનશ્રી જીવુભા હનુભા	દીઢોર
૫	ગઢવી લાગાભાઈ જેઠાભાઈ	આગણુકા
૫	„ ભગતભાઈ આપાભાઈ	„
૫	„ દેવાભાઈ તથા રામભાઈ જખરાભાઈ	સાલોવી
૫	શ્રી શાતીનાનભાઈ બાણુ સા	રાણુના
૫	જોનાપરા નથુ વીજળુદ	જોનાપુર
૫	પીળા નાથાભાઈ	હડમતીઆ
૫	ગણીંગ સાદુળ	ઉડીઆ
૫	દત્તા પાના	ઉડીઆ
૫	દરીનાન હજીવન ફે	રોહીશાળા
૫	ગોવીંદ કાળાભાઈ ચાવડા મે.	રગપર
૫	ગોહીન મંચીંગ નખુભા	વાવરી

૧૨	શ્રી. કપીયગય વીંધદાસ મહેતા	ભાવનગર
૧૧	શ્રી. ઇશ્વરલાલ ધેનાભાઈ મુ. ન્યા	મહુવા
૧૧	શ્રી. દામોદરદાસભાઈ ભાઈશંકર દા. મુ	ભાવનગર
૧૧	શ્રી અલાણા જુસમ લાખાણી મ. ન્યા.	મહુવા
૧૧	શ્રી હેમતકુમાર લક્ષ્મીશંકર વે. એફ. આર. સી એસ. (એડીન) નગેરે ચી. મહીકવ ઓ	ભાવનગર
૧૧	શ્રી. અમદુલાભાઈ ગાગનાણી વહી.	"
૧૧	શ્રી. પુરગોતમ વિનાયક કાશે	"
૧૧	(શ્રી. દીનશા પેસ્તનજી પો. ઇ મીનીસ દીનશા	મહુવા
૧૧	શ્રી મણીલાલ વીરજી	જેતપુર
૧૧	શ્રી બાલાશંકરભાઈ કે.	ભાવનગર
૧૧	શ્રી દેવજીભાઈ જ્ઞેશ સાહેબ	"
૧૧	શ્રી. મોહનલાલભાઈ ઓવગસીયા	મહુવા
૧૧	શ્રી દુનભજી વીંધજી બધેદ્ર	ભાવનગર
૧૧	શ્રી જડેજ કાગભાઈ સાહેબ ફે.	શીહોર
૧૧	શ્રી મંગીશંકર હરીશંકર ગવળ	મરપદક
૧૧	શ્રી મહમદમીયા મીયાસાહેબ કાજી	ભાવનગર
૧૧	શ્રી અનંતરાયભાઈ ફે.	ગણુવા
૧૧	શ્રી દીપુલા મુગુલા ફે.	લીમીઆ
૧૧	શ્રી કાતીલાલ હરીશંકર ગુપ્ત મુ.	ભાવનગર
૧૧	ગોહિલ શ્રી જીવાનમિલજી બાપુલા	લાંપાગીઆ
૧૧	મહત શ્રી. હરીવનભદ્રાસજી જહુરામજી	અખેગઢ
૧૧	શેઠ મોહનલાલ ગોપાળજી	ચાંદીકા
૧૧	શેઠ વીંધદાસ નાથાભાઈ	આસરાણા
૧૧	શેઠ હરજીવન દેવકરજી તથા મુન્હેરી	ગણુલા
૧૧	ગોહિલ શ્રી દેવીમિલજી કેસીચિલજી ફે.	વીંધ

૧૧	ન. સૈયદ અડાસાદેખ હિતાવળામીઆ	મેભીઆણા
૧૧	ગઢવી વીસળભાઇ ગીગાભાઇ જમંગ	કીડી
૧૧	લાંઆ ધનરાજભાઇ જીવાભાઇ	ભાડલા
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. ભગવાન ગણુગિ	વડાળ
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. સુરગભાઇ	આગરીઆ
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. સુરાભાઇ	વડાળ
૧૧	કોટીલા જીવાભાઇ એભલભાઇ	કુંડલીઆળા
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. ભગવાનભાઇ ખાપુભાઇ	આગરીઆ
૧૧	કોટીલા ભાણુભાઇ રખડભાઇ	કુંડલીઆળા
૧૧	પટેલ શ્રી. બેચરભાઇ લખમણુભાઇ	કુંડાસ
૧૧	ભુકણુ જીવાભાઇ તથા મોટા દાદાભાઇ	ભાણુવડ
૧૧	ભુકણુ ગણુખાઇ તથા દાદાભાઇ	"
૧૧	કામળીઆ દેવાતભાઇ તથા હાદાભાઇ	ગણુપરડા
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. રામભાઇ ડોસલભાઇ	ધોખા
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. દેવાતભાઇ કાણુભાઇ	મેકડા
૧૧	ખુમાણુ શ્રી. જીવાભાઇ દાનાભાઇ	દવી
૧૧	શેઠ કાનજી ગીધર	ચાંચ
૧૧	શેઠ પરશેતમ પુંગભાઇ	મુખર્ધ
૧૧	શ્રી. કાંતીલાલભાઇ દવે. ફો.	નાગેશ્રી
૧૧	નોળ પાતાભાઇ રામભાઇ	કંટાળા
૧૧	ભવા માણુસુર હરસુર	ચકાવા
૧૧	ગઢવી હમીરભાઇ તથા ગઢવી પુંગભાઇ	માલપરાં
૧૧	મોલ ગીગાભાઇ તથા બાહિભાઇ	સાંગળીઆ
૧૧	ખરીઆ જસાભાઇ દુદાભાઇ	ચુખા
૧૧	વેરા અન્દીઆઇ શેઠ	મહુવા
૧૧	જમાદાર મનુભાઇ તાણુ	તાતપીઆ

૫	ગદવી વીંગ સામત તથા ગણસુ દાદા	મનગ
૫	ગદવી ધુવાલાઈ માત્રાલાઈ	મંગેળા
૫	ગદવી નાગલાઈ નાનલાઈ	”
૫	ગદવી નાગવ લગરાન	અમુની
૫	ગદવી છવા પાતા તથા જેતા મુન	મમુદડ
૫	ગદવી પુત્ત હમુર	કાયેના
૫	ગદવી દેસા ખીમા	”
૫	જેતી બીમછ દેવગમ	દેવકા
૫	માવડ ગોમાલાઈ જસાલાઈ	ભાવનગર
૫	નગગેડ દુનનાનભાઈ	”
૫	વળીન ઉગમતાલ દયાળ	કુલજી
૫	પડયા પ્રાણુશર હરીશર	મદુવા
૫	જ્યારી સનાલાઈ	ખેડકા
૫	શેઠ તાપીદસ જી વર	તરેડ
૫	વણુગર રામલાઈ	ખજુગી
૫	મુખી છવાભાઈ	કુલજી
૫	પટેન બીમ મારુ	કદાગી
૫	પટેન સજુન ગજા	ખામસુગ
૫	જમાદાર મદમદ પત	વીમર
૫	પટેન મુગીલાઈ તથા વવગ્રભાઈ	કુલસુર
૫	માગેદ જેસુર છવા	કુલજી
૫	વાસાળી જરીભાઈ	વાવડી
૫	પટેન માવજલાઈ	કદાસ
૫	પટેન ખરશીતમભાઈ	”
૫	પટેન ગમજલાઈ મનજી	કુડાસ
૫	મદતથી મુગીવમજી	કુગ

BHAVAN'S LIBRARY

No. 15 issued May 1962 week till

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below

Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue
9 DEC 1962			
26 MAR 1965			